

ՅՈՎՆԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ



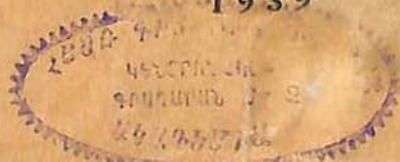
Դ. ԳԻՐՔ



ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Յպարան ՍՍՀՍԿ-ՄԵՍԻՐՈՎ Գաղիթ

1939



2(075)
ՅՈՎՆԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ



Դ. ԳԻՐԲ



ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Յպտրան ՍՍՀՍԿ-ՄԵՆՍԻՐՈՂ Գահիրե

1939



A 35299

202

ՈՐԴԻԱԿԱՆ ՅԱՐԳԱՆԱՑ

ԵՒ ԱՇԱԿԵՐՏԱԿԱՆ ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻԻ

Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՎՈՍ ՆՇԱՆԵԱՆԻ

ԱՐԺԱՆԸՆՏԻՐ ՊԱՏՐԻԱՐԺԻՆ

ՀԱՅՈՑ Ս. ԱԹՈՌՈՑ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ

ՀԵՂԻՆԱԿԷՆ

61



ԱՄԵՆԱԳԱՏՐԻ
Տ. ՄԵՍՐԻՊ ԱՐԻԵՎՈՍ, ՆՇԱՆՆԱՆ
ՊԱՏՐԱՐԻ ԵՐՈՒՍԱԳԼԵՍԻ

No. 8414-15

Մեծայարգ Տիար Յովնան Յովհաննէսեան,
Բարեջան Ուսուցիչ Ա.զգ. Նուպարեան Վարժարանի,
ՀԵԼԻՈՊՈԼԻՍ

Մեծայարգ եւ Սիրելի Տիար Յ. Յովհաննէսեան,

Հաճութեամբ ընդունեցայ Ձեր ամսոյս 20 թուակիրը
եւ Ձեր պատրաստած ԿՐՕՆՔի դասագիրքին չորրորդ հա-
տորի տպագրեալ էջերը:

Շնորհակալ եմ Ձեր ազնիւ մտադրութեան համար, ո-
րով կը փափարիք իմ անուանա ձօնել Ձեր դասագիրքերը՝
յուշածումովը այն անմոռանալի եւ քաղցր տարիներուն,
երբ կ'ուսանէիք Ս. Աթոռոյս ժառանգաւորաց Վարժա-
րանին մէջ:

Ձերմապէս կը գնահատեմ իբրեւ իր ասպարէզին բո-
լորանուէր ուսուցիչ՝ Ձեր ունեցած գովելի ջանքն ու վաս-
տակը եւ կը մաղթեմ որ մանկավարժական պահանջնե-
րուն համապատասխան Ձեր ԿՐՕՆՔի դասագիրքերը սա-
տարեն մեր մատղաշ սերունդի նորածիլ հոգիներուն մէջ
արմատացնելու բարոյական մաքուր սկզբունքները Սուրբ
Աւետարանին, սէրը կրօնքին եւ սէրը Հայաստանեայց Ա-
ռաքելական Ս. Եկեղեցիին՝ պատրաստելով զանոնք ճշ-
մարտապէս հայ քրիստոնեայ անհատներ եւ մեր պաշտե-
լի Ս. Եկեղեցիին հարազատ եւ հաւատարիմ զաւակներ:

Հայրական սիրոյ ողջունիւ

եւ սրտարուխ օրհնութեամբ,

Աղօթարար
ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ
ՄԵՍՐՈՊ ԱՐԲԵՊՍԿԱ.

Հրատարակած կրօնի Ա. Բ. Գ. Դասագրքերուն գր-
ած ընդունելութեան քաջալերում, ներկայիս ի լոյս
կ'ընծայեմ Դ. Գիրքը՝ որուն պիտի յաջորդէ Հինգերորդը:

Այս գրքին մէջ ջանքս եղաւ Հայ եկեղեցին ներկա-
յացնել իր ամբողջութեանը մէջ, այն համոզումով քե
զեզան՝ երբ զայն մօտեն նանչնայ, աւելի եւս պիտի սիրէ:

Հայ եկեղեցին՝ Հայութիւնը կանգուն պահող հզօր
ազդակներէն մին եղած է անցեալին մէջ եւ է նաեւ
ներկայիս: Այս ըմբռնումով է որ լայն տեղ տուի անոր
ոգիին, ծիսական, նուիրապետական, աստուածապա-
տութեան մէջ գործածական նուիրական անօրներուն,
սպասներուն, մասակարարութեան եւ նուիրակսն շէն-
քին մասին:

Որպէսզի ցոյց տամ քե մեր եկեղեցին որչափ
սկզբնական եկեղեցիին հաւատարիմ մնացած է՝ տուի
նաեւ ընդհանուր եկեղեցիին կեանքը մինչեւ Դ. դար:
Տուի նաեւ կարգ մը հայրապետներու եւ մարտիրոսներու
կեանքը՝ անով իր Տիեզերական եկեղեցիին անբաժան
մաս կազմած ըլլալը շեշտելու համար:

Կ Ր Օ Ն Ք

Դ. Գ Ի Ր Ք

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

Ա.

Քրիստոնեական Եկեղեցին Բ. Դարուն մէջ

Ընդհանուր եկեղեցին մամանակ մը խաղաղութիւն վայելելէ վերջ Տրայիանոս կայսեր օրով՝ (52—117) դարձեալ սկսաւ հալածուիլ։ Ինչպէս միշտ՝ այս անգամ ալ խռովութիւնը ամբոխին կողմէ յուզուեցաւ։

Բիւթանացի կուսակալը՝ Պլինիոս Կրտսեր, իր կայսեր դրած նամակներէն մէկուն մէջ կը պատմէ թէ քրիստոնէութիւնը Փոքր Ասիոյ մէջ քաղաքներէն մինչեւ գիւղերը տարածուած ըլլալով՝ մահաւորները լըքուած, հանդէսները դադրած են։ Եւ կ'աւելցնէ. «Ոչ մէկ ծանր ոճիր կրնանք վերագրել անոնց՝ իրենց միակ յանցանքը քրիստոնեայ ըլլալին է»։ Տրայիանոս կը պատասխանէ. «Զգուշացէք խաղաղ քրիստոնեաները հալածելէ, բայց երբ անոնք դատաւորներու ներկայութեան մերժեն չաստուածներուն զոհ մատուցանել և կայսեր պատկերին առջեւ խուսկ ծխել, այն ատեն միայն մահուան դատապարտեցէք»։

Քրիստոնէութիւնը Փոքր Ասիայէն դուրս ուրիշ վայրերու մէջ ալ զերծ չէր հալածանքներէ:

Յակոբոս Տեառնեղբօր յաջորդը՝ Կղէսպայի որդին Սիմոն՝ որ 120 տարեկան էր, Ատտիկոս կոչակալին առջեւ ամբաստանուեցաւ իբր Յուդայի թագաւորութեան շառաւիղներէն մին, հետեւաբար իբր խռովարար մը, Ատտիկոս զայն քանի մը օրեր չարչարանքներու ենթարկելէ վերջ խաչել տուաւ:



Տրայիանոս Կայսր

Տրայիանոսի հալածանքներուն մէջ նահատակուողներէն ամենէն նշանաւորը եղաւ Անտիոքի եպիսկոպոսը՝ Իգնատիոս, որ իբրեւ աստուածախօս քարոզիչ՝

չոտտուածներուն տաճարները անապատներու վերածած էր: Անիկա մահուան դատապարտուելով՝ որոշուեցաւ չղթայակապ Հռովմ գրկել, որպէսզի կրկէսին մէջ դաղաններու կեր ըլլայ:

Իգնատիոս քանի մը եկեղեցիներու թուղթեր գրած է որոնց մէջ այդ ժամանակի կրօնական կեանքն ու բարեպաշտութիւնը կը պարզուին:

Տրայիանոսի յաջորդ Ադրիանոս Կայսրը թէպէտ մասնաւոր հրովարտակ չհանեց քրիստոնեաները հալածելու համար, բայց իր նախորդին սկսածը շարունակեց:

Այս շրջանի քրիստոնեաները ոչ միայն իրենց ինչքը ծախելով աղքատներուն կը բաժնէին այլ և

տարափոխիկ հիւանդութիւններու տոնն անձնուիրա-
բար կը խնամէին հիւանդները, գերիները կ'ազատէին
և կամ Աւետարանը կը քարոզէին այնպիսի վայրերու
մէջ ուր քրիստոնէութիւնը մուտք գործած չէր:



Ս. Իգնատիոսի նախասակութիւնը

Այս օրերուն է որ կարգ մը մատենագիրներ քը-
րիստոնէութեան մասին ջատագովականներ գրելով
կայսեր վրայ մեծ ազդեցութիւն գործեցին:

Ադրիանոսի օրով քրիստոնեաները հրեաներէն ալ
հալածանք կրեցին:

Երուսաղէմի մէջ հեթանոսներ հաստատուած ըլլալով՝ Սողոմոնի տաճարին տեղը Արամազդի մեհեանը կանգնեցին։ Հրեաները տակէ գայթակղած ապստամբեցան իրենց սրբավայրերը մաքրելու համար։ Այս ապստամբութիւնը կը զեկալարէր սուտ մարգարէ մը որ ինքզինքը Բար-Քովրա՝ այսինքն որդի Աստեղ կը կոչէր, իբր թէ ինք եղած ըլլար այն աստղը որ Հին Կտակարանին մէջ յիշուած է։ Հրեաները որոնք ճշմարիտ լոյսը մերժած էին, գրկաբաց ընդունեցին այս խաբեբան։ Բար-Քովրա կատաղի հակառակորդ մը ըլլալով քրիստոնեաներուն՝ անուշի չարչարանքներու մատնեց զանոնք։ Ասոր իշխանութիւնը երեք տարի տեւեց։ Հռովմայեցիները զսպելով այս ապստամբութիւնը՝ 580,000 հրեաներ ջարդեցին։ Մնացածներուն ոչ միայն արգիլուեցաւ Երուսաղէմ չվերադառնալ, այլ և հռուէն ալ դիտելը։

Անկէ յետոյ Երուսաղէմ դարձեալ վերաշինուելով անունը Ելիա-Կապիտոլին դրուեցաւ՝ Ելիոս-Ադրիանոս կայսեր ի պատիւ։

Այս անգամ Արամազդի արձանը Ս. Գերեզմանին, Աստղիկինը՝ Գողգոթայի վրայ դրուեցան։ Իսկ Բեթղեհէմի չուրջը ի պատիւ Ադոնիս չաստուածին անտառ մը անկուեցաւ։

Այդ օրէն սկսեալ հրեաները մինչեւ այսօր ցրուած կը մնան աշխարհի ամէն անկիւնը։

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ. — Բ. դարուն ո՞վ հալածեց եկեղեցին։ Պիտիոս Կրտսեր ի՞նչ կը գրէր կայսեր քրիստոնեաներու մասին։ Կայսրը ի՞նչ պատասխանեց։ Ո՞վ էր Կղէսպայի որդին, ինչո՞ւ եւ ի՞նչպէս նահատակուեցաւ։

Այս հալածանքներուն մէջ ո՞վ նշանաւոր եղաւ։ Քրիստոնեաները ի՞նչպէս կը դիմագրաւէին հալածանքները։ Ինչո՞ւ հրեաները ապստամբեցան. ո՞վ էր Բար-Քովրա. ի՞նչ եղաւ հրէից ապստամբութեան վախճանը։

Բ.

Վերջին հալածանքը

Դիոկղետիանոս կայսրը տասն ութ տարի քրիստոնէից դէմ որեւէ հալածանք չյայտարարեց։ Թագունին և աղջիկը բացէ ի բաց քրիստոնէութեան յարած էին։ Ասոնց օրինակին կը հետեւէին նաեւ բարձրաստիճան անձնաւորութիւններ և պաշտօնեաներ։ Շատ մը տեղերու մէջ համարձակօրէն եկեղեցիներ կը շինուէին։ Նիկոմիդիոյ մէջ կայսերական պալատին ճիշդ դիմացը գեղեցիկ տաճար մը կը բարձրանար։



Դիոկղետիանոս կայսր

Բայց այս ներողամիտ թոյլտուութիւնը քրիստոնեաներու մէջ մտրած էր առաջուան եռանդը, ատոր փոխարէն՝ շատ մը պառակտումներ երեւան զալ սկսած էին։ Աւետարանի ազդեցութիւնը կարծես հետզհետէ կը տկարանար։ Եկեղեցին իր այս թմրութենէն արթնցնելու համար կարծես նոր հալածանքների պէտք էին։ Դիոկղետիանոս 298ին հրամանագիրով մը պալատին մէջ ապրողներուն կը հրամայէր զոհել կուռքերուն։ Այս հրամանը շատերուն նահատակութեան պատճառ եղաւ։

Ռոմուլա և իր որդին Գաղերիոս՝ որոնք իրենց անագորոյն բնաւորութեամբը ծանօթ էին, աւելի կը հրահրէին հալածանքը։ Դիոկղետիանոս ուրիշ հրամա-

նագրով մը եկեղեցիները քանդել և գրքերը այրել
կը հրամայէր։ Քանդումի այս գործը սկսաւ Նիկոմի-
դիոյ եկեղեցիէն։ Քանի մը ժամուան մէջ երկու կայս-
րերու աչքերուն առջեւ՝ կայսերական պահակազունը
հիմնովին կործանեց զայն։

Երկրորդ օրը՝ ուրիշ հրաման մըն ալ հանեց որով
քրիստոնեաները իրենց աստիճաններէն և օրէնքի պաշտ-
պանութենէն կը զրկէր։

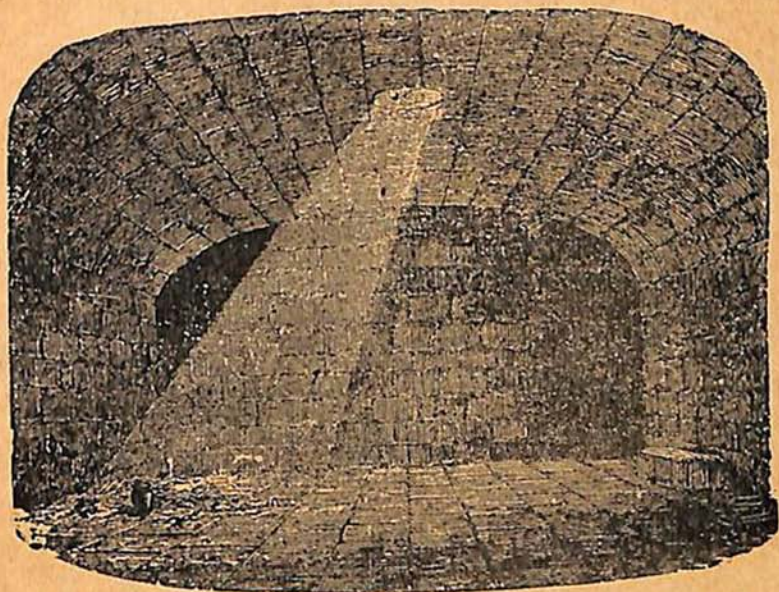
Պալատին մէջ երկու անգամ հրդեհ ծագեցաւ։
Գաղերիոս յանցանքը քրիստոնեաներուն վերագրեց
որպէսզի կայսրը գրգռէ անոնց դէմ։ Ասոր վրայ Դի-
ոկղեատիանոս կը հրամայէ որ կայսրութեան սահման-
ներուն մէջ դանդաղ բոլոր այն քրիստոնեաները՝ ո-
րոնք կուռքերուն չեն զոհեր, մահուամբ պատժուին։
Դիոկղեատիանոս նախ մայրն ու քոյրը ստիպեց որ կա-
տարեն իր հրամանը, յետոյ՝ պալատին մէջ բնակող-
ները։ Իր թիկնապահներէն Պետրոս անուն երիտասարդ
մը մաղմաղ կրակարանի մը վրայ այրել տուաւ կուռ-
քերուն չզոհելուն համար։ Յետոյ՝ առանց որեւէ պատ-
ճառի, քահանաներն ու սարկաւադները ձերբակալել
տալով մահուան դատապարտել տուաւ առանց դատա-
տանի Բանտերը քրիստոնեաներով լեցուեցան։

Իր գործակիցը՝ Մաքսիմէն կայսրը, բարբարոսա-
բար կը կատարէր կայսեր հրամանները, իսկ Կոստան-
դիանոս Կեսար Գաղղիոյ եկեղեցիները միայն քանդեց
առանց քրիստոնեաներուն ձեռք դպցնելու։ Այս պատ-
ճառով շատեր Գաղղիա ապաստանեցան։

Յիշենք քրիստոնեաները տանջելու համար մտած-
ուած և գործադրուած տանջանքներէն ոմանք. անիւ-
ներու տակ ճմլել մարմինը, մաղմաղ կրակի վրայ
այրել, երկաթէ կտակարաններու վրայ նստեցնել, մար-
մինին վրայ հալած կապար լեցնել, մէկ ձեռքէն կա-
խել մարմինն ահագին ծանրութիւններ կապելով, եր-

կաթէ ստնտրերով մարմինը քերել, ջրահեղձ ընել, ե-
ռացեալ կաթսաներու մէջ նետել եւն. եւն.

Շատ տնգամ տմբոխը դատարաններէն ներս խու-
ժելով, դատապարտեալը կը յափշտակէր ու ինքը կը
գործադրէր պատիժը որպէսզի ժամանակ չկորսուի:



Հին Հռովմի բանցիւրէն մին, ուր կը բանցարկուէին
ձերբակալուած ֆրիսցոնեաները

Փռիւգիայի մէջ տմբողջ քաղաք մը՝ պաշարելով
կրակի տուին. որեւէ մարդ չազատեցաւ, կայսրերը
ուսով ալ չբաւականանալով նոր հրամանագրով մը կը
հրամայէին քրիստոնեաներուն մէկ աչքը հանելէ, ծուռ-
կին ջիղերը քաշելէ վերջ հանքերուն մէջ աշխատցնել
զանոնք:

Այս հալածանքները մինչեւ 305 թուականը տեւե-
ցին:

Այս ահռելի հալածանքները Գաղերիոսի և Կոս-

տանդիոսի օրով հետզհետէ մեղմացան: Այս վերջնոյս որդին՝ Կոստանդիանոս՝ որ Գաղղիոյ և Սպանիոյ քրիստոնեաներուն բացարձակ ազատութիւն շնորհած էր, երբ արեւմտեան կայսրութեան վրայ միանեծան տիրեց (312ին), կրօնական ազատութիւն չնորհեց, զոր հաստատեց իր Միլանի հրովարտակով՝ 313ին:

Եկեղեցիին սեպհականատէր ըլլալու և կիրակին հանդիսաւորապէս տօնելու արտօնութիւնն ալ շնորհեց: Նոեւ մեծամեծ գումարներ նուիրեց և մեհաններուն կալուածները դրուելով եկեղեցիներուն պարգեւեց:

Իր օրով ամէն տեղ եկեղեցիներ շինուեցան: Իր մայրը՝ Հելլինէ թագուհի, մեծ գումարներ նուիրեց որպէսզի անոնցմով Երուսաղէմի մէջ եկեղեցիներ շինուին:

Երբ արեւելքի մէջ Լիկիանոս կայսրը դարձեալ սկսաւ հալածել քրիստոնեաները, ինք պատերազմի ելլելով անոր դէմ գերի բռնեց զայն և սպաննեց:

Մեռաւ 337ին:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Վերջին հալածանքին հեղինակը ո՞վ էր: Ի՞նչ էր քրիստոնէութեան վիճակը այդ օրերուն: Դիոկետիանոսի զրգռիչները որո՞նք էին: Արեւմուտքի մէջ ո՞վ էր որ քրիստոնեաները կը պաշտպանէր: Ի՞նչ միջոցներ կը գործածէին քրիստոնեաները տանջելու համար: Այս հալածանքները մինչեւ ե՞րբ տեւեցին: Հռովմէական պետութիւնը ե՞րբ եւ որո՞ւ օրով քրիստոնէութիւնը պաշտօնական կրօնք հռչակեց:

Նահասակքի կենդանիք, սիրող Բրիստոսի, որք չարչարեցայք մարմնով վասն անուանն Տեառն:

Մարտիրոսք ցանկալիք, մարդկան լղձալիք, հայեցեք ի Սուրբ Հոգւոյն ցալ մեր ըզբարիս:

Գ.

Եկեղեցիին Ներքին Կեանքը Առաջին Երեք Դարերուն

Նախնական եկեղեցին կառավարելու համար հա-
ւատացեալները երէցներ կ'ընտրէին: Ասոնք թէ' երէց
և թէ եպիսկոպոս կը կոչուէին: Վերջէն եպիսկոպոս



Նախնական եկեղեցւոյ հաւաքոյթներէն տեսաւ մը

անունը կը տրուէր այն անձին որ հաւատացեալներու
քուէովը ընտրուելով երէցներէն կը ձեռնադրուէր, ե-
րիցական ժողովին կը նախագահէր և եկեղեցին կը
կառավարէր:

Կային նաեւ սարկաւագներ և սարկաւագուհիներ
որոնք ժողովուրդէն կ'ընտրուէին: Ասոնց պաշտօնն էր

աղքատներն ու հիւանդները խնամել և երբեմն ալ քարոզել:

Նախնական քրիստոնեաներու եկեղեցական պաշտամունքը շատ պարզ էր. աղօթել, սաղմոսներ երգել օտուր գիրք կարդալ, քարոզ խօսիլ և հանգիստուր կերպով կատարել տէրունական Ս. Ընթրիքը՝ որուն կրնային մասնակցել միմիայն մկրտուածները: Այս առթիւ աղքատներու և հիւանդներու համար նպաստներ կը ժողվէին:

Մկրտութիւնը կը կատարէին հաւատացեալը երեք անգամ ջուրին մէջ ընկղմելով. մեր եկեղեցին առաքելական դարու այս սովորութիւնը մինչեւ այսօր ալ կը կատարէ:

Ընթրիքի Ս. Խորհուրդը ընդհանրապէս կիրակի կամ տօնական օրերը կը կատարուէր որ պատարագ կամ զոհ ալ կը կոչուէր:

Մարտիրոսնե ր ու յիշատակն ալ կը յարգուէր եկեղեցական պաշտամունքն երուն մէջ: Անոնց մահուն տարեդարձին հաւատացեալները կը սիրէին լսել մարտիրոսներու չարչարանքներն ու նահատակութեան պատմութիւնները:



Նախնական Քրիստոնեաներու գեղատաաւոր հաւաքատեղիներէն մեկուն մուտքը

Կիրակի օրը ամէն աշխատանք կը դադրէր: Դէ. և Ուր. օրերը պահքի օրեր էին: Առաջինին մէջ Քրիստոսի չարչարանքը սկսելուն՝ իսկ երկրորդին մէջ Անար մահը անդի ունեցած ըլլալուն ի պատիւ:

Պատէքը և կամ Ձատիկը քրիստոնեաներուն ամենամեծ տօնն էր: Այդ օրերուն Պատէքէն առաջ 40 ժամ միայն պահք կը պահէին որ վերջէն քառասուն օրուայ բարձրացաւ:

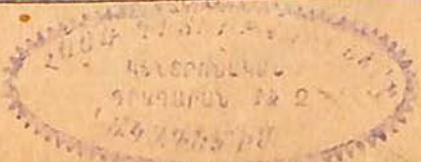
Սկիզբները եկեղեցական արարողութիւնները ծածուկ տեղեր կամ անապատներու մէջ կը կատարէին: Դ. դարէն սկսեալ հրեաներու տաճարներու նմանութեամբ եկեղեցիներ շինել սկսան:

Բոլոր անոնք որոնք կը փախաքէին եկեղեցիին անդամագրուելի՝ պէտք է ապաշխարէին, որպէսզի մաքուր խղճով կարենային եկեղեցիէն ներս մտնել:

Հերետիկոսներու մոլորութիւնները հերքելու համար՝ եկեղեցին Ս. Գրքի վկայութիւններուն կը դիմէր:

352999
ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Որո՞նք երէց կ'ըսէին. ի՞նչ էր անոր պաշտօնը: Սարկաւագները ի՞նչ կ'ընէին: Նախկին քրիստոնեաներու պաշտամունքի մասին ի՞նչ գիտես: Կիրակի օրերը ի՞նչ կ'ընէին: Քրիստոնէից գլխաւոր տօնը ո՞ր մէկն էր: Եկեղեցական արարողութիւնները ինչո՞ւ ծածուկ կը կատարէին: Քրիստոնեայ ըլլալու համար ի՞նչ պէտք էր ընել:

Եկեղեցիի արդարոց, փարաբանիչ ամենասուրբ սրբոգութեանն, յառաւօքս լուսոյ զառաւօս խաղաղութեան Քրիստոս գովեցեմ ընդ Հօր եւ Հոգւոյն, որ ծագեաց ըզլոյս գիտութեանն իւրոյ ի մեզ:



Դ.

Քրիստոնեաներու վարքը

Առաջին դարերուն մէջ քրիստոնեաները հեթանոսներէն կը զանազանուէին իրարու հանդէպ ունեցած իրենց սիրովը։ Անոնք եղբայր կը կոչէին մէկզմէկ և եղբայրութեան բոլոր պայմանները կը յարգէին։ Անոնց թէ՛ ուրախութիւնը և թէ՛ տրամուծիւնը հասարակաց էր։ Եթէ մէկը շնորհքի մը (նիւթական վարձատրութիւն) արժանանար ամէնքն ալ կը վայելէին զայն։ Իսկ եթէ մէկը փորձութեան մը կամ դժբախտութեան մը հանդիպէր՝ դարձեալ ամէնքն ալ օգնութեան կը փութային։

Անոնք ոչ միայն կը ճանչնային զիրար այլ նաեւ կը փնտռէին։ Անոնց համար սովորական բան մըն էր Ագապը՝ նուիրական հացը, միասին ուտելը։ Սեղանին շուրջ՝ ոչ մեծի և ոչ փոքրի, ոչ հարուստի և ոչ աղքատի, ոչ տիրոջ և ոչ ծառայի կամ գերիի խտրութիւն կար։ Քրիստոսի անունով հացը կը բեկանէին, բաժակը կ'ըմպէին, Անոր չարչարանքի և մահուան յիշատակը վերյիշելու համար։

Քրիստոնէից այս եղբայրական միութիւնը թշնամիներու ամբաստանութեան պատրուակ կ'ըլլար։ Անոնք քրիստոնեաները կ'ամբաստանէին ըսելով. «Անոնք զաղտնի տեղեր կը հաւաքուին կայսրութեան դէմ դաւադրութիւն սարքելու համար»։

Հեթանոսներու համար քրիստոնէից իրարու հանդէպ տածած սէրը անհասկնալի էր։

Կիրակի օրերը նուէրներ կը ժողվէին աղքատներու և կարօտ եկեղեցիներու, մանաւանդ մարտիրոսներու որբերուն և այրիներուն համար։ Քանի

ասոնց թիւը չափնար հաւատացեալներու առատածե-
նութիւնն ալ կ'աւելնար: Անոնք ինքնակամ դրամ,
հագուստ և կտրասիներ կը նուիրէին:



Նախկին Բրիսոնցեաներու գիշերային հաւաքոյթ մը

Քրիստոնեաները նշանաւոր էին նաեւ իրենց հիւ-
րասիրութեամբ: Անոնց համար ցնծութեան օր մը
կ'ըլլար երբ հեռու տեղէ եղբայր մը այցելութեան
կուգար իրենց: Հերիք է որ անձանթը երէցէ մը կամ
եպիսկոպոսէ մը յանձնարարական մը ունենար: Այդ
գրութիւնները իրենց խորհրդապահական որոշ նշան-
ները ունէին, որպէսզի անոնց գործածութիւնը զեղ-
ծումներու տեղի չտար:

Հիւրասիրութեան պայմաններէն մէկն էր նախ
հիւրին ոտքերը լուալ, անկէ յետոյ անիկա ընտանիքին
անդամներէն մէկը կը համարուէր, ամէն յարգանք և
վստահութիւն կը վայելէր:

Երբ հալածանքները սկսէին՝ քրիստոնեաներու դժ-
րացիները, նոյնիսկ ազգականները, զանոնք հեթանոս-
ներուն ձեռքը կը յանձնէին և կամ կը մատնէին որպէսզի
անոնց կալուածներուն և ինչքերուն տիրանան: Բայց
անոնք ամէն կարգի նեղութիւններու հանդէպ ուրիշ
ընթացք չէին բռնէր եթէ ոչ հետեւիլ երկնաւոր վար-
դապետին օրինակին, որ էր սղօթել թշնամիներու հա-
մար, օրհնել զիրենք հալածողները:

Քրիստոնեաները իբր քաղաքացիներ իրենց պարտ-
քը լիովին կը կատարէին տուրք վճարելով և զօրք
տալով: Բայց եթէ իրենց խղճին և զգացումին հակա-
ռակ գործեր առաջարկուէին, այն ատեն կը նախընտ-
րէին Աստուծոյ հնազանդիլ: Անոնք հակառակ այնքան
հալածանքներուն երբեք չապստամբեցան պետութեան
դէմ թէպէտ՝ եթէ ուղէին, կրնային, որովհետեւ Գ.
Դարու վերջը իրենց թիւը անհամեմատելի կերպով
չատցած էր:

Այս քաղցր վերաբերումն ու համբերութիւնը շատ
անգամներ պատճառ եղան որ զիրենք հալածողները,
ծողողողները, չարչարողներն ու տանջողները իրենք
ալ թողուն իրենց սնոտի պաշտամունքները և անոնց
հետեւին: մանաւանդ մահուան հանդէպ անոնց զուար-
թութիւնը շատ կ'ազդէր հեթանոսներուն վրայ: Անոնք
սիրով կը դիմագրաւէին մահը այն յոյսով թէ իրենք
Քրիստոսի համար կը չարչարուէին, հետեւապէս նու-
խախնամութիւնը իրենց յոյսերը պիտի պսակէր: Այդ
յոյսով բոլոր զրկանքներն ու չարչարանքները սիրով
կը տանէին, մանաւանդ քաջ գիտնալով թէ եկեղեցին
իրենց որբերուն տէր պիտի ըլլար:

Քրիստոնեայ ստրուկներն ալ, հակառակ որ գի-
տէին թէ նոր վարդապետութեամբ իրենք ազատ են
այլեւս, բնաւ չէին ապստամբեր և կամ ապօրինի մի-

Չոցներու չէին դիմեր իրենց վիճակէն ազատելու համար :

Նորադարձները իրենց գործերով միայն կը զբաղէին, կրկէսներ չէին յաճախեր և կուռքերուն չէին զոհեր երբեք :

Ամուսնութիւնը իր խորհրդաւոր կնիքը ստացաւ և տունը սիրոյ բոյն մը դարձաւ : Հաւատացեալ մը անհաւատի մը հետ չէր կրնար ամուսնանալ, եթէ նա խապէս ամուսնացած չէր, այս պարագային չէր կրնար բաժնուիլ իր կնոջմէն :

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Քրիստոնեաները հեթանոսներէն ի՞նչպէս կը զանազանուէին: Քրիստոնեաները ի՞նչով կը մեղադրուէին: Կիրակի օրերը ի՞նչ կ'ընէին: Ի՞նչով նշանաւոր էին: Հալածանքի օրերուն քրիստոնեաներու դրացիները կամ ազգականները ի՞նչ կ'ընէին: Քրիստոնեաներու համբերութիւնը ի՞նչ բանի պատճառ կ'ըլլար: Նորադարձները ի՞նչ բաներէ պէտք է զգուշանային:

Յնձուքեամբ տօնեցում գլխաւորապէս նոցունց, զի եւ նոցին հաղորդեցում փրկութեան. խնդրելով յԱրարչէն զպարգես երկնաւորս եւ զդասիլն ընդ նոսին ի յարկսն լուսեղէն:

Իկծեալ մաշեցան յուսացեալ ի մեծութիւն, եւ կանայ վեհագին գերեզանցեալ յաղթեցին. բուրվառ ոսկեղէն հրով հոգւոյն վառեցան, ջահագոյնեալ ի Քրիստոս եւ դասեալ ընդ հրեօսակս:

Ե.

Տիեզերական Երեք Ժողովներ

Առաքելներուն յաջորդող եկեղեցականներուն մէջ գտնուեցան այնպիսիներ որոնք Քրիստոսի և Հոգին Ա. Աստուծոյ մասին հակառակ կարծիքներ յայտնելով սկսան ժողովուրդը մոլորեցնել: Ասոնց սխալ վարդապետութիւնները հերքելու և ուղղափառ դաւանութիւնը հաստատելու համար երեք մեծ ժողովներ գումարուեցան:

Առաջին մոլորութեան հեղինակն էր Արիոս Ա. ղեքսանդրացին որ 324ին սկսաւ սորվեցնել թէ Որդին Աստուծո՞ւ Հօր Աստուծոյ հաւասար չէ այլ արարած մը՝ ինչ ինչ կատարելութիւններով: Այս մոլորութիւնը նախապէս շատ մը հետեւողներ ալ ունեցաւ, մանաւանդ Աղեքսանդրիոյ կիներն ու աղջիկները:

Յետոյ այս մոլորութիւնը համարձակ կերպով սկսաւ քարոզուիլ Եգիպտոսի, Ասորիքի և Պաղեստինի մէջ:

Նախ քան Նիկիական ժողովը Աղեքսանդրիոյ մէջ երկու ժողովներով նզովուեցան անոր հեղինակն ու հետեւորդները:

Եւսեբիոս Նիկոմիդիացի եպիսկոպոսը լսելով Արիոսի աքսորուիլը պաշտպան կանգնեցաւ անոր և վարդապետութեան:

ՆԻԿԻՈՅ ԺՈՂՈՎԸ

Մեծն Կոստանդիանոս այս հակասութիւններուն առաջքը առնելու համար շրջաբերական նամակով մը բոլոր եկեղեցիներու ներկայացուցիչները ընդհանրա-

կան ժողովի մը հրաւիրեց: Այս ժողովը զբաղեցաւ Արիօսի մոլորութիւնով որ կ'ուրանար Քրիստոսի Աստուածութիւնը: Ժողովը՝ յետ քննութեան, հզովեց Արիօսը և իրեն հետեւողները և հաստատեց Քրիստոսի Աստուածութիւնը՝ ընդունելով Աղեքսանդրիոյ եկեղեցիին տատուածաբան սարկաւազին՝ Աթանասի, բանաձեւած Հաւատոյ Հանգանակը:

Անկէ վերջ Արիօս և իր համախոհները աքսորուեցան: Ժողովը զբաղեցաւ նաեւ եկեղեցական բարեկարգութիւններով: Որոշեց թէ Զատիկը ե՛րբ պէտք է տօնել, հաստատեց կանոններ, որոշեց եպիսկոպոսական թեմերու սահմանները և անոնց իրաւասութիւնները, արգիլուեցաւ նաեւ եկեղեցականներուն իրենց հօտը լքել և ուրիշ տեղ երթար:

Ժողովը տեղի ունեցաւ 325 ին՝ Նիկիոյ մէջ՝ Կոստանդինուս կայսեր նախագահութեամբ: Հայ եկեղեցիին ներկայացուցիչն էր Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի կրտսեր որդին՝ Արիստակէս, որ Հաւատոյ Հանգանակը միասին բերաւ Հայաստան և իր հօրը ներկայացուց զայն:

Ս. Գրիգոր ընդունելով Նիկիոյ ժողովին որոշումները, իր կողմէ Հանգանակին վրայ աւելցուց «Իսկ մեք փառաւորեսցուք»ը որ կը կրկնուի մինչեւ այսօր:

Հայ եկեղեցին այս ժողովը կը տօնէ Խաչվերացի բարեկենդանի Շք. օրը:

Կ. ՊՈԼՍՈՅ ԺՈՂՈՎԸ

Թէոդոս Բ. որ ուղղափառներուն պաշտպանն էր, հրամայեց որ եկեղեցիները հաստատուն պահեն Նիկիոյ դաւանութիւնը: Իր նախորդին՝ վաղեսի աքսորած ուղղափառները ետ կանչելով 381 Մայիսին, Կ. Պոլ-

սոյ մէջ հրաւիրեց երկրորդ տիեզերական ժողովը Այս
ժողովին ներկայ էին 150 հայրապետներ:

Ժողովը զբաղեցաւ Մակեդոն եպիսկոպոսի մոլորութիւնով, որ Ս. Հոգին երրորդութեան երեք անձներէն մէկը չէր ընդուներ:

Այս մոլորութիւնը հոգեմարտութիւն ալ ըսուեցաւ: Ժողովը նշովեց Մակեդոնը և հաստատեց Ս. Հոգիին Աստուածութիւնը: Իսկ Հաւատոյ Հանգանակին վրայ աւելցուց «Հաւատամք և ի Ս. Հոգին յանեղն և ի կատարեալն...»

Ժողովը երուսողէմի աթոռը պատրիարքութեան աստիճանին բարձրացուց:

Հայ եկեղեցին այս ժողովը կը տօնէ մեծ բարեգանի վերջին Շր. օրը:

ԵՓԵՍՈՍԻ ԺՈՂՈՎԸ

430ին կ. Պոլսոյ մէջ խնդիր եղաւ թէ Ս. Կոյսը Աստուծոյ մայր պէտք է կոչել թէ ոչ պարզապէս մայր Քրիստոսի:

Այդ օրերուն կ. Պոլսոյ պատրիարքն էր Նեստոր, որ Անտիոքի դպրոցին աշակերտներէն էր:

Նեստոր ինքն ալ Անտիոքի դպրոցին պէս Աղեքսանդրիացիներուն դէմ արտայայտուելու համար սկսաւ Ս. Կոյսը մայր Քրիստոսի կոչել և իրեն հետեւողներ ալ ունեցաւ:

Փոքր Թէոդոս 431 Յունիսին, Եփեսոսի մէջ երկու հարիւր վարդապետներով ժողով մը գումարեց, Նեստորի մոլորութիւնը քննելու համար: Ժողովը հաստատելով Նեստորի մոլորութիւնը, նշովեց զայն և հաստատեց ուղղափառ վարդապետութիւնը, որ է Քրիստոս Աստուած է և Ս. Կոյսն ալ Աստուածածին:

Այս ժողովին կը նախագահէր Ս. Կիւրեղ Աղեքսանդրիացի Հայրապետը:

Նենսոր ժողովին հրաւերին պատասխանած չէր, հետեւաբար ի բացակայութեան դատապարտուեցաւ: Թէոդոս պատրիարքական աթոռէն վար առնելով զինքը աքսորեց:

Հայ եկեղեցին այս ժողովը կը տօնէ Աստուածածնայ Շք. օրը: Բոլոր այս տօներուն Մանկունքի տանն վարագոյրով կը ծածկէ սեղանը:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Առաջին հերետիկոսը ո՞վ եղաւ: Ի՞նչ կը քարոզէր: Նախապէս ո՞ւր նշովուեցաւ այս մոլորութիւնը: Կոստանդիանոս պառակառւմի մը առաջը առնելու համար ի՞նչ խորհեցաւ: Ա. Բ. Գ. տիեզերական ժողովները ո՞ւր գումարուեցան: Նիկիոյ մէջ ի՞նչ որոշումներ առին: Մակեդոն ի՞նչ կը քարոզէր: Ասոր մոլորութիւնը ե՞րբ դատապարտուեցաւ: Ո՞վ էր նենսոր: Ի՞նչ կը քարոզէր. ե՞րբ եւ ո՞ւր դատապարտուեցաւ:



Մեծն Կոստանդիանոս

2.

Վանական Կեանքի
Սկզբնաւորութիւնը — Ճգնարաններ

420 ին՝ Դեկոս կայսեր օրով, Եգիպտոսի քրիստոնեաներուն մէջ մեծ շարժում մը առաջ եկաւ: Շատ մը հաւատացեալներ Թիբայիդի հեռաւոր վայրին մէջ առանձնանալով ինքզինքնին աղօթքի տուին: Քիչ ատենէն անոնց շուրջը շատ մը անապատականներ հաւաքուեցան որոնք իբր սուրբեր ժողովուրդէն կը յարգուէին:

Ամենէն շատ յարգանքի արժանացողները Սիւնականացները եղան, որոնք սիւներու վրայ կ'ապրէին: Ասոնց մէջէն նշանաւոր եղան Սիմոն Անտիօքցին և Դանիէլ Կ. Պոլսեցին: Առաջինը 30 տարի՝ ամառ և ձմեռ, 36 ոտք բարձրութիւն ունեցող սիւնի մը վրայ անցուց իր կեանքը: Ասոնք ժողովուրդէն կը կերակրուէին:

Ժամանակ մը վերջ այս վայրերուն մէջ անապատականներու թիւը մինչեւ 76 հազարի հասաւ: Բայց շուտով անկարգութիւններ առաջ եկան: Ասոնցմէ ոմանք կամ բռնութեամբ և կամ զոհնազան ծիծաղաշարժ ձեւերով ժողովուրդէն կերակուր ձեռք կը բերէին:

Անտոն անուանով Եգիպտացի մը իր բոլոր հարըստութիւնը աղքատներուն բաժնելով Գերեզմանոց ըսուած վայրը առանձնացաւ: Ասոր առաջին գործը եղաւ անապատականները ժողովել և զանոնք իրիստ աշխատութեան և աղօթքի ստիպել: Ասոր աշակերտը Պա-

քոմիոս Նեղոսի մէկ կղզիին մէջ 3000 վանականներ
ժողովելով հիմը դրաւ վանական կեանքին:

Պաքոմիոս կիներու համար ալ վանք մը հիմնեց,
որ Նոն կը կոչուէր և որ Եգիպտացիներու լեզուով
մաքուր կը նշանակէր:

Ասոր օրինակին հետեւեցաւ Հելարիոն՝ Գազայի
անապատին մէջ, Ս. Բարսեղ Մեծ՝ Նէոյի մէջ (Կեսա-
րիա):

Ս. Բարսեղ վանական կեանքին կազմակերպիչը
կը նկատուի: Ասոր վանականները պարտաւոր էին
պահք պահել, աղօթել ու աշխատիլ մերթ արուեստով
և մերթ երկրագործութեամբ:

Վանականութիւնը արեւմուտքի մէջ ալ շատ շու-
տով տարածուեցաւ: Ան կազմակերպուեցաւ Բենեդիկ-
տոսի ձեռքով որ իր ուսումը Հռոմ առած էր: Վա-
նական ըլլալու համար պայման էր տարի մը փորձու-
թեան ենթարկուիլ:

Թէպէտ վանականութիւնը իր ինչ ինչ թերու-
թիւնները ունեցաւ, բայց վանքերը պատերազմներու
և հալածանքներու ժամանակ աղէտեալները սփռիւնու-
վայրեր դարձան:

Այդ մենաստաններուն մէջ երիտասարդները ու-
սում, աղքատները խնամք, հարստահարեալները ա-
պաստանարան, յուսահատները մխիթարութիւն կը
գտնէին:

Ընդհանուր աղէտքներու ժամանակ ասոնք քա-
ղաքները կ'իջնէին ժողովուրդը սփռիւնու և կամ
Աստուծոյ դատաստանը յիշեցնելու համար մեղաւոր-
ներուն:

Իսկ մեր մէջ վանքերու հիմնադիրը եղած է Մեծն
Ներսէս:

Արեւմուտքի մէջ ⁹Թ. դարուն, վանականները մե-
ծամեծ ծառայութիւններ կը մատուցանէին մարդկու-

Թեան՝ կրթութիւնը տարածելով, որքերն ու այրիները հոգալով: Այս պատճառով նուիրատուները կը շատնային, վանքերը կը բազմապատկուէին:

Այդ օրերուն Բրիտոսի 1000 թուականը մօտեցած ըլլալով, լուր մը տարածուեցաւ թէ աշխարհս պիտի կործանի: Այս լուրին վրայ վանականներու թիւը հարիւր հազարի բարձրացաւ և զոհողութիւններն ու նըւիրատուութիւնները առատացան:

Վանականները իրենց յատուկ եկեղեցիներն ու վանհայրերը ունէին որոնք եպիսկոպոսական իրաւասութիւններ կը վայելէին և նոյնիսկ անոնցմէ ալ անկախ էին, բայց հարստութիւնն ու պատիւը ապակոնեցին զիրենք: Վանքերու ճոխութիւնը այնպիսի մարդիկ հրապուրեց որոնք տարբեր հոգւով վառուած էին: Ասոնք պատճառ եղան որ վանական կեանքը խանգարուի: Այս անկարգութիւններուն առաջքը առնելու համար խիստ միջոցներու դիմելու պէտք եղաւ:

Արեւմուտքի մէջ գտնուող գլխաւոր միաբանութիւնները հետեւեալներն են.

Ասպնջականաց Կարգ. կամ Ս. Յովհաննու Ասպետութիւն. — Որոնք պարտք կը համարէին աղքատներուն և ուխտաւորներուն վրայ հսկել, և որքերն ու այրիները պաշտպանել:

Տաճարականաց Կարգ. — Այս կարգը հաստատուած էր Ս. Գերեզմանը պաշտպանելու համար: Բայց վերջէն շատ հարստացած ըլլալուն՝ Փիլիպպոս Գեղեցիկ թագաւորը Կղեմէսի՝ Կարպին մեղսակցութեամբ ջնջեց զայն և անոր հարստութիւնը իւրացուց:

Տեւտոնեանց Կարգ. — Ասիկա իր ուղղութիւնը սկիզբէն փոխեց:

Փրանկիսկեանց Կարգ. — Ասոնք պապին պաշտպաններն էին:



Ճգնաբան մը

Դոմինիկեան Կարգ. — Քարոզելու պաշտօնն ունէին։ Ասոնց յղացումն եղաւ հաւատաքննութիւնը։

Ասոնցմէ զստ կային նաեւ Կարմեղեան և Օգոստինեան Կարգերը։

Այս միաբանութիւնները օգտակար եղած են ուսում տարածելով և քրիստոնէութիւնը քարոզելով։

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ. — Ճգնաւորական շարժումը առաջին անգամ ո՛ր տեղի ունեցաւ։ Ամենէն շատ որո՞նք ժողովուրդէն կը յարգուէին։ Վանական կեանքի հիմնադիրը ո՞վ եղաւ։ Նոն ի՞նչ կը նշանակէ։ Ո՞վ կազմակերպեց վանական կեանքը։ Արեւմուտքի վանականութեան հիմնադիրը ո՞վ եղաւ։ Վանական կեանքը ի՞նչ առաւելութիւններ ունեցաւ։ Ան ո՞ր թուականին աւելի ծաւալ գտաւ։ Արեւմուտքի մէջ գտնուող զիւաւոր միաբանութիւնները որո՞նք էին։ Ի՞նչ դեր կատարեցին ասոնք։

Է.

Ընդհ. Եկեղեցւոյ Յուճարիս Նշանաւոր Վարդապետները

Ս. ԱԹԱՆԱՍ

Ընդհանուր եկեղեցին տիեզերական ժողովներու առթիւ եղած վիճաբանութիւններու ընթացքին ունեցաւ իր հոյակապ մատենագիրները, որոնցմէ ոմանց կեանքը կոտանք ամփոփ կերպով:

Ս. Աթանաս ծնած է 296ին Աղեքսանդրիոյ մէջ: Ան նշանաւոր եղաւ իր քրիստոնէական ետանդով երբ դեռ սարկաւագ էր: Աղեքսանդրիոյ եպիսկոպոսին ընկերացաւ Նիկիոյ Տիեզերական ժողովին մասնակցելու համար:

Նիկիոյ մէջ մեծ ճարտարութեամբ պաշտպանեց Փրկչի Աստուածութիւնը: Վերադարձին Աղեքսանդրիոյ եպիսկոպոսը իր մահուան անկողնոյն մօտ կանչելով զինքը իրեն յաջորդ նշանակեց: Հակառակ Աթանասի ընդդիմութեանը ժողովուրդը միաձայնութեամբ ստիպեց զինքը որպէսզի ընդունի այդ բարձր պաշտօնը:

Նախախնամութիւնը զինքը Աղեքսանդրիոյ եպիսկոպոսական դահլ բարձրացնելով ժամանակ մը քրիստոնէութեան գլուխ կարգած եղաւ, որովհետեւ այդ դարերուն Ասիոյ և Եւրոպայի եկեղեցիները անկէ է որ իրենց ուղղութիւնն ու հրահանգները կ'ստանային:

Նիկիոյ ժողովէն վերջ իրեն դէմ թշնամացան Նիկումիդացի և Կեսարացի Նեստորական եպիսկոպոսները: Ասոնք ամէն տեսակ մեքենայութիւններու դիմեցին. այնպիսի ամբաստանութիւններ յերկրեցին որ

ծուծիւնով, եւ իբր փաստ քոսացած բազուկ մը մէջ-
տեղ հանեցին, իբր թէ Արսէն եպիսկոպոսինը եղած ըլ-
լար, Աթանաս առանց չփոթելու հարցուց թէ ներկա-
ներէն որեւէ մէկը կը ճանչնա՞յ յիշեալ եպիսկոպոսը,
Երբ հաստատական պատասխան տուաւ, գնաց դահլիճին
դռուը բացաւ և վերարկուին մէջ փաթթուած մէկը
ներս կանչեց, Անձանօթին վրայի վերարկուն վար առ-
նելով հարցուց, արդեօք տ'յա մարդն է որուն համար
կ'ամբաստանէք զիս:

Արսէն եպիսկոպոսը մեծ ճարտարութեամբ փո-
խած էր Արիոսականներու թաքստոցէն՝ ուր զինքը
ստանաւ էին որպէսզի Աթանասը հարուածեն: Բայց
անկէ փախչելով եկած էր Աթանասի օգնելու որպէսզի
իր դատը պաշտպանէ:

Հակառակ այս յայտնի զրպարտութեան Աթանաս
դարձեալ աքսորուեցաւ, և Կոստանդինոսի մահէն
վերջը միայն կրցաւ Աղեքսանդրիոյ վերադառնալ:

Արիոսականները Կոստանդինոսի յաջորդ Կոս-
տանսի պաշտպանութենէն օգտուելով՝ 341ին դարձեալ
պաշտօնէ զրկեցին զինքը և իր տեղը բռնաւոր եպիս-
կոպոս մը նշանակեցին:

Այս սնգամ Հռովմ աքսորուեցաւ: Բայց քիչ ետ-
քը Կոստանդինոս իր Կոստանս եղբօրմէն խնդրեց որ
Աթանասը իր պաշտօնին մէջ վերահաստատէ. բայց երբ
Կոստանս՝ որ թունդ Արիոսական մըն էր, միանձն
գտն բարձրացաւ, Արիոսականներու դրդումով Աթա-
նասը ուղեց դարձեալ աքսորել: Այս անգամ սակայն
հաւատացեալները զայն Թեբայիդ փախցուցին, ուր վեց
տարի մենաստանէ մենաստան զինքը ստանցին մինչեւ
կայսեր մահը:

Յուլիանոս Ուրուցող երբ գտն բարձրացաւ, բոլոր
աքսորուած եպիսկոպոսները իրենց տեղը վերադար-
ցուց այն յոյսով թէ երկու հակառակորդ կողմերը ի-

րար հալածելով քրիստոնէութեան վերջ մը պիտի տային. բայց իր յոյսը ի դերեւ ելաւ որովհետեւ Աթանաս երբ իր աթոռը վերադարձաւ, քաղցրութեամբ և անյիշատելութեամբ վարուեցաւ իր հակառակորդներուն հետ: Յուլիանոս յուսախաբ հրամայեց Աթանասը դարձեալ աքսորել:

Իր յաջորդ Վաղէնտիոս կայսրն ալ ուզեց աքսորել զայն. բայց Աղեքսանդրիացիներէն վախնալով ետ կեցաւ իր մտադրութենէն:

Աթանաս մեռաւ 373ին:

Քրիստոնեայ եկեղեցին իրեն պէս հոյակապ դէմք մը ունեցած չէ: Ան իր դարուն ամենէն պերճախօս և անպարտելի ախոյեանն եղաւ եկեղեցիին: Ան ոչ միայն մեծ մատենագիր մը եղաւ, այլ և համոզուած ջատագովը Աստուծոյ Որդւոյն յաւիտենական Աստուածութեան:

Արիօսակոմններու փնտնները պարզելով, աշխարհային և հոգեւոր իշխանութիւնները իրարու հետ շրփոթող կայսրին դէմ պաշտպանելով եկեղեցին, մեծ ծառայութիւն մատուց քրիստոնէութեան:

Գրած է ջատագովական մը Կոստանոս կայսեր, Մեկնութիւններ, Անտոնի կեանքը, ևն:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱԶԻԱՆԶԱՅԻ

Գրիգոր Նազիանզացի՝ որ աստուածաբան ալ կը կոչուի, ծնած է Կապադովկիոյ Նազիանց քաղաքի մէջ 330ին: Անիկա իր ուսումը կատարելագործած է Պաղեստինի Կեսարիա քաղաքին մէջ, ապա անցած է Աղեքսանդրիա և Աթէնք: Հոս կը հանդիպի իր հայրենակցին՝ Ս. Բարսեղին, որուն հետ բարեկամութեան անխղելի կապերով կը կապուի: Ս. Բարսեղին հեռ

քանի մը տարի ճգնաւորական կեանք մը վարելէ վերջ հայրենիք կը վերադառնայ ուր իր եպիսկոպոս հօրմէն քահանայ կը ձեռնադրուի:

Եպիսկոպոսանալէ վերջ Պոլիս կը հրաւիրուի ուղղադաւան հօտը հովուելու համար: Այս նոր միջավայրին մէջ շուտով իր դէմ հակառակութիւնները կը շատնան: Բայց երբ Թէոդոս կոյսրը գահ բարձրացաւ և Արիոսականները հալածեց՝ Գրիգոր Պոլսոյ Ս. Սօֆիոս մայր եկեղեցիին եպիսկոպոսը եղաւ:

Իր դէմ հանուած հակառակութիւնները շատնալով նոյնիսկ կոյսրէն լքուեցաւ: Գրիգոր ստիպուած հրաժարեցաւ իր պաշտօնէն և իր հայրենիքը վերադարձաւ:

Հոն ճգնողական կեանք մը վարելով ինքզինքը գրական աշխատութեան նուիրեց:

Իր գործերը մինչեւ այսօր իր գեղեցիկ հանձարին վկաներն են: Ան գրած է յիսուէն աւելի քարոզներ և զանազան քերթուածներ:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ո՞վ էր Աթանաս: Ո՞ր ժողովին մասնակցեցաւ: Իր հակառակորդները ի՞նչ վերագրեցին իրեն: Քանի՞ անգամ արսորուեցաւ: Ե՞րբ մեռաւ: Աթանաս իբր ի՞նչ նշանաւոր եղած է:

Ո՞վ էր Գրիգոր Նազիանզացի: Ո՞ւր առաւ իր ուսումը: Ի՞նչ պաշտօններ վարեց: Իր վերջին օրերը ո՞ւր առանձնացաւ: Ինչե՞ր գրած է:





Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ

Յովհաննէս Ոսկեբերան ծնաւ 347ին Անտիօքի մէջ՝ իստոնեայ ընտանիքէ մը։ Հայրը որ զօրապետ էր՝ չէր ետքը մեռաւ։ Մայրը քսան տարեկանին այրի ալով իր կեանքը զաւկին դաստիարակութեան նուիրեց։ Իր զաւկին քրիստոնէական ուսում տալէ վերջ թանոս Լիբիանոսին քովը շրկեց որպէսզի անոր ա-

ւանդած դասերուն հետեւի, Լիբիանոս այնչափ կը գընահատէր Ոսկեբերանի տաղանդը որ ցաւելով կ'ըսէր. «Դպրոցս իրեն պիտի յանձնէի եթէ քրիստոնեաները մեզմէ յափշտակած չըլլային զինքը»:

Յովհաննէս քանի մը տարի փաստաբանութեամբ զբաղելէ վերջ ինքզինքը Ս. Գրքի ուսումնասիրութեան տուաւ:

Ան նախապէս դպիր եղաւ, բայց աւելի կը նախընտրէր ճգնաւորական կեանքը: Այս փափաքը իրականացաւ իր մօրը մահէն վերջ, որովհետեւ մայրը իր արցունքներով միշտ արգելք եղած էր Վեց տարի Ասորեստանի լեռներուն վրայ առանձնութեան մէջ ապրեցաւ, ինքզինքը պատրաստելով անձնուրացութեան: Հոս է որ գրեց քահանայութեան վրայ իր հրաշալի երկը:

Բայց չափազանց պահեցողութիւնը քայքայած ըլլալով իր առողջութիւնը, ստիպուած դարձեալ Անտիոք վերադարձաւ:

Փլաբիանոս եպիսկոպոսը զինքը քահանայ ձեռնադրելով քարոզչութեան պաշտօնն ալ տուաւ: Ան այս մարզին մէջ եւս մեծ համբաւ ստացաւ:

397ին Պոլսոյ արքեպիսկոպոսը մեռած ըլլալով ժողովուրդը փափաքեցաւ զինքը այդ բարձր պաշտօնին կոչել: Բայց վախնալով որ կը մերժէ իր հօտէն բաժնուիլ՝ խորամանկութեան դիմեցին: Խորհրդակցութեան մը համար Պոլիս հրաւիրելով հոն պահեցին զինքը:

Բայց իր անուշառ վարմունքը մեծատուններուն կատամբը և համակրանքը հալածուած ժողովուրդին հանդէպ, մեծ փոթորիկ մը շղթագերծեցին իր դէմ: Յովհաննէս պալատականներու և ազնուականներու տուած դրամները մերժելով սկսաւ իր պալատի և

նոյնիսկ եկեղեցիին զարդերը ծախել և դրամը աղքատներուն բաժնել:

Իր յարաբերութիւնները խզած ըլլալով բարձր դասակարգին հետ, սկսաւ համարձակօրէն քննադատել արքունիքը և ազնուականութիւնը:

Ասկէ վերջ Ոսկեբերան հետզհետէ ընկերութենէն հեռանալով եպիսկոպոսատունը մենաստանի մը վերածեց, ուր ոչ ոքի հետ, կը տեսնուէր:

Այս բոլոր երեւոյթները զանազան մեկնութիւններու տեղի տալով գիշեր մը զինքը գաղտնի աքսորեցին: Ժողովուրդը իմանալով՝ ոտքի ելաւ և իր սիրելի եպիսկոպոսը պահանջեց: Թագուհին վախնալով ժողովուրդի սպառնալիքէն ստիպուեցաւ ետ կանչել զայն:

Ոսկեբերան եւտոքսիա Թագուհիին առջեւ չնուաճաւ: Վերջինս Քաղկեդոնի մօտ՝ կաղնիի մը տակը, ժողով գումարել տալով Ոսկեբերանը կայսրութեան հեռաւոր մէկ վայրը՝ Կոկիսոն, աքսորել տուաւ:

Ճամբան կրած զանազան տառապանքները քայքայեցին իր առողջութիւնը: Վախճանեցաւ 407 Սեպտեմբեր 17ին:

Քսենի մը տարի վերջը իր նշխարները Պոլիս տանելով սուրբերու կարգը դասեցին զինքը:

Զգած է շատ մը ատենաբանութիւններ, բայց իր գործերէն ամենէն շատ սիրուածներն են քահանայութեան և նախախնամութեան վրայ գրուածները:



Ս. ԲԱՐՍԵՂ

Ծնած է Կեսարիոյ մէջ 299ին : Ան բրիտանեայ ընտանիքի մը զաւակն ըլլալով տատուած պաշտութեան մէջ կրթուեցաւ :

Իր ուսումը Պոլիս առնելէ վերջ Աթէնք տնցաւ : Այնտեղ Գրիգոր Նիւսացիին ծանօթացաւ : Իրենց դասընկերներէն էր Յուլիանոս Ուրացոյ կայսրը :

Երեսուն տարեկանին հայրենիք վերադառնալով սկսաւ ճարտասանութեան և իրաւագիտութեան դաս տալ :

357ին Պոնտոսի մէկ անապատը քաշուելով հոն

վանք մը հիմնեց և վանական կանոններ հաստատեց:

380ին Կեսարիոյ եպիսկոպոսութեան կանչուեցաւ: Ան մեծ եռանդով քրիստոնէութիւնը պաշտպանեց Վաղէսի և Արիոսականներու դէմ:

Վախճանեցաւ 389ին: Գրած է ճառեր, նամակներ և մեկնութիւններ, որոնց մէջ նշանաւոր է մեկնութիւն վեցօրեայ արարչութեանը:

Ս. ԵՓՐԵՄ

Ծնած է Միջագետքի Մծբին քաղաքին մէջ 320 ինչ Կրօնական ըլլալէն վերջ Եդեսիոյ մօտերը անուպօտ մը կը քաջուի: Գրած է մեկնութիւններ և այլ երկեր: Խուրի տիտղոսը տրուեցաւ իրեն որ վերձանող կը նշանակէ:

Ս. ԵԻՍԵԲԻՈՍ ԿԵՍԱՐԱՅԻ

Եւսեբիոս Մեծն Կոստանդիանոսի բարեկամն էր որուն կենսագրութիւնն ալ գրած է: Իր նշանաւոր գործերէն մէկն է Քրիստոնէութեան պատմութիւնը մինչեւ 324 թուականը:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ո՛ւր ծնաւ Ոսկերեան: Իր ուսումը որո՞ւնքով աւարտեց: Լիբիանոս ի՞նչ կ'ըսէր իրեն համար: Յովհաննէս իր քրիստոնէական առաջին կեանքը ո՞ւր անցուց: Ի՞նչպէս զինքը Պոլսոյ պատրիարք ըրին: Յովհաննէս ինչո՞ւ չսիրուեցաւ: Ո՞վ էր որ զինքը արտօրեց: Ո՞ւր: Իր մահէն վերջ իր նշխարները ո՞ւր փոխադրեցին:

Ո՞վ էր Ս. Բարսեղ: Ո՞ւր առաւ իր ուսումը: Որո՞նք եղան իր դասընկերները: Ի՞նչ պաշտօններ վարեց: Ո՞վ էր Ս. Եփրեմ: Ի՞նչ գրած է: Ո՞վ է Եւսեբիոս: Ինչե՞ր գրած է:

Ը.

Ընդհ. Եկեղեցւոյ Հասիմասխօս
Նշանաւոր Վարդապետներ



Ս. ՀԻԼԱՐԻՈՆ

Ս. Հիլարիոն Արիոսականներու դէմ աներկիւղ
կերպով քրիստոնէութիւնը (ճշմարտութիւնը) սլաշա-
պանած ըլլալուն համար՝ Սրբամուգի Սթանասը կոչ-
ուեցաւ:

Ծնած է Փռաթէի մէջ: Հետեւած է փիլիսոփայութեան: Բայց իր ուսման ծարուր չկրնալով յաջեցընել, քրիստոնէութիւնըը նշուեց և ինքզինքը աւելաւ Ս. Գրքի ուսումնասիրութեան:

Եպիսկոպոս ձեռնադրուելէ վերջ իր հայրենակիցներէն հովիւ ընտրուեցաւ: Բայց շուտով Կոստանս թագաւորի հակառակութիւնը հրաւիրեց իր վրայ: Կոստանս զինք Փռաթի աքսորեց, ուր գրեց Ս. Երրորդութեան վրայ իր նշանաւոր երկը: Գրած է նաեւ Մատթէոսի Աւետարանին և Սաղմոսի մեկնութիւնները:

Յուլիանոսի օրով Հռովմ վերադառնալով իր կեանքը կնքեց 367ին:

Ս. ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ

Ս. Ամբրոսիոս ծնաւ Տրիէրի մէջ 340ին: Հայրը Գաղղիոյ կուսակալն էր, իսկ ինք Միլանի մէջ՝ արքունի գործակալ:

Օր մը՝ եպիսկոպոսական ընտրութեան մը առթիւ, ժողովուրդին մէջ մեծ յուզում մը առաջ եկաւ: Ամբրոսիոս բեմ ելլելով ժողովուրդը յորդորեց որ հանդարտի: Մէկէն ձայն մը լսուեցաւ ամբոսիին մէջէն որ կ'ըսէր. Թո՛ղ Ամբրոսիոսը մեր եպիսկոպոսը ըլլայ: Իսկոյն բոլորը ձայնակցեցան: Ամբրոսիոս գիւղ մը փախաւ որպէսզի զինքը չընտրեն: Բայց եկեղեցին հաստատուն մնաց իր ընտրութեան վրայ և Վաղինտինոս վաւերացուց զայն:

Ամբրոսիոս ճարահատ՝ մկրտուելով Միլանի աթոռին վրայ եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ:

Ս. Ամբրոսիոս իր ինչքերը աղքատներուն բաժ-



Ս. ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ

նեց, իսկ իր կալուածներուն տեսչութիւնը իր եղբօրը յանձնեց: Ասկէ վերջ ինքզինքը Ս. Գրքի ուսումնասիրութեան տուաւ:

Ամբրոսիոս մէկ կողմէն նորահաւատներով՝ միւս կողմէն մարդասիրական գործերով կը զբաղէր: Իր անձը կարեւոր պիտոյքներէն կը զրկէր՝ որպէսզի կարողանայ բարբարոսներու ձեռքը ինկած գերիները ազատել:

Գոթացիները երբ Թրակիա մտան շատ մը գերիներ տարին իրենց հետը: Ամբրոսիոս ոչ միայն փոխառութիւն ըրաւ այլ և եկեղեցիին անօթներն ալ ծախեց որպէսզի զանոնք ազատագրէ:

Անիկա Արիտասկաններու դէմ ալ պայքարեցաւ, մասնաւորապէս Յուստինէ կայսրուհիին դէմ, որ զինքը աքսորել հրամայեց: Ամբրոսիոս ապաստանեցաւ եկեղեցին ուր ժողովուրդը զինքը շրջապատելով արգելք եղաւ զինուորներուն զինքը ձերբակալելու:

Ուրիշ անգամ մը՝ Թէոդոս կայսեր օրով, խռովութիւն մը ծագեցաւ Թեսաղոնիկէի մէջ: Այդ առթիւ քանի մը սպաներ սպաննուած ըլլալով կայսրը ուղեց արիւնհանդուծեամբ լուծել իր վրէժը: Ամբրոսիոս միջնորդեց կայսեր մօտ և աղէտքին առաջքը առաւ: Կայսրը սակայն, խոստումը չպահեց, 7000 հոգի իր զինուորներուն վրէժխնդրութեան յանձնեց: Ամբրոսիոս վշտացած նամակ մը գրեց Թէոդոսի ըսելով. Բանադրուած ես և ողատում չունիս, մինչեւ որ ոճիւրդը հրապարակաւ չխոստովանիս: Թէոդոս ութը ամիս հաղորդութենէ զրկուեցաւ: Վերջապէս իր յանցանքը խոստովանեցաւ և եկեղեցիին դրոն առջեւ իր զգեստները հանելով ծռնկի եկաւ և սկսաւ Սաղմոսի հետեւեալ բառերը արտասանել. «Մերձեցաւ անձն իմ՝ ի հող, կեցո զիս ըստ բանի քում»: Բոլոր ժողովուրդը լսելով կայսրին կը ձայնակցէր:

Ամբրոսիոս մեռաւ 397ին, 23 տարի եպիսկոպոսական պաշտօն վարելէ վերջը:

Իր երկասիրութիւններն են.

Յաղագս պարտուց պաշտօնէից, Կուսութեան, Հաւատոյ և Հոգւոյն Սրբոյ վրայ գրածները:



Ս. ՀԵՐՈՆԻՄՈՍ

Ս. Հերոնիմոս Լատին եկեղեցիին չորս մեծ վարդապետներէն է: Ծնած է Դաղմատիոյ Ստրիտոն քաղաքին մէջ: Հռովմ երթալով հոն դպրութեան և գիտութեանց հետեւեցաւ:

Ճամբորդած է Գաղիա, Ասիա և այցելած է Ս. տեղերը: Վերադարձի ճամբուն վրայ Անտիոքի եպիսկոպոսէն քահանայ ձեռնադրուեցաւ: Հռովմ վերադարձին Դամասոս եպիսկոպոսին քարտուղարը եղաւ: Այդ

առթիւ իրեն յանձնուեցաւ Ս. Գիրքը Լատիներէնի թարգմանելու պաշտօնը:

Անիկա դէմ էր աշխարհիկ ոգիին եկեղեցիէն ներս մանելուն: Հերոնիմոս հաւատացեալներուն ճգնաւորական կեանք, հսկում, ծոմապահութիւն և տեսակ տեսակ խստութիւններ կը յանձնարարէր: Ստոր համար չատ մը թշնամիներ ունեցաւ:

Երբ Դամասոս մեռաւ Հերոնիմոս թողուց Հռովմը և դէպի արեւելք ճամբորդելով Բեթղեհէմի մէջ հաստատուեցաւ և հոն անցուց իր կեանքի մնացած մասը:

Հերոնիմոս մեծ ծառայութիւն մը բրած եղաւ Լատին եկեղեցիին Ս. Գիրքը Լատիներէնի թարգմանելով, որ Վուլկատի կը կոչուի:

Վախճանեցաւ 420 ին՝ 90 տարեկան ին:

Ս. ՕԳՈՍՏԻՆՈՍ

Ծնած է Նումիդիոյ Տակաստ քաղաքին մէջ: Հայրը հեթանոս էր իսկ մայրը քրիստոնեայ բարեպաշտունի մը, որ իր զաւկին բարեպաշտութեան ոգին ներշնչեց:

Օգոստինոս չատ ուշ կարդալ սորվեցաւ: Ան 16 տարեկան էր երբ կարթագինէ ղրկուեցաւ իր ուսումը շարունակելու համար: Բայց հոն՝ 14 տարի, չատ զեղի կեանք մը ապրեցաւ: Ամուսնանալով զաւակ մըն ալ ունեցաւ որ վերջէն իր մխիթարութիւնը եղաւ:

Օգոստինոս բոլոր փիլիսոփայութիւնները կը կարդար ու կը քննէր, ճշմարտութիւնը և իմաստութիւնը գտնելու համար, բայց ոչ մէկ փիլիսոփայական զըր-ւածք զինքը կը գոհացնէր:

Օր մը Մանիքեցիներու հետ յարաբերութեան մտնելով սիրեց անոնց վարդապետութիւնը և այդ ազանգը ընդունեց. որովհետեւ անոնք կ'ըսէին թէ երբ մարգս կը մեղանչէ՝ իր մարմինն է որ մեղք կը գործէ որ մարդուս ամենէն վատ մասն է, իսկ միւս մասը՝ հոգին, ոչ մեղսակից և ոչ ալ գիտակից է մեղքին, ուրեմն մարգս ուղածին չափ մեղք կրնայ գործել:

Օգոստինոս Հռովմ անցաւ հոն կանչուած ըլլալով որպէս հռետորութեան ուսուցիչ: Հոս Ամբրոսիոսի ծանօթանալով անոր բարութենէն և առաքինութենէն գրաւուեցաւ:

Սկսաւ Պողոսի թուղթերը կարդալով շնորհաց վարդապետութեան իմաստը հասկնալ:

Մայրը որ մեծ ուշադրութեամբ կը հետեւէր զաւակին հոգեկան փոփոխութեանը, օր մը իր սիրտը բացաւ Ամբրոսիոսի վերջինս զինքը քաջալերեց ըսելով. «Մի թարուէ, քանի որ զաւակդ այդքան ազօթքի ետեւէն է, մօտ է անոր փրկութիւնը» իրաւ ալ քանի մը օր ետքը երբ Ափրիկեցի բարեկամ մը ճգնաւորական կեանքի առաւելութիւնները կը թուէր, Օգոստինոս աղաղակեց. «Մենք ի՞նչ կ'ընենք որ, տգէտները կը յափշտակեն Աստուծոյ արքայութիւնը և մենք մեր բոլոր գիտութիւններով մեր մեղքերուն մէջ կը մնանք»:

Այս խօսքերէն վերջ պարտէզի մէկ անկիւնը երեսի վրայ ինկած սկսաւ աղօթել: Այդ պահուն դրացի մանուկ մը հետեւեալ երգը կ'երգէր. «Ա՛ռ, կարգա՛, առ և կարգա՛» Այդ ձայնը նախախնամութեան մէկ ազդարարութիւնը կարծելով անմիջապէս Ս. Գիրքը բացաւ և հանդիպած առաջին գլուխը սկսաւ կարդալ: Այդ մասը կը յանձնարարէր հռու կենալ անառակութիւններէ և Բրիտանոսով ապրիլ: Այդ օրէն սկսեալ ինքզինքը կատարելապէս Աստուծոյ յանձնեց: Թողուց հռետորութիւնը և մօրը և քանի մը բարեկամներու



Ս. ՕԴՈՍԻՆՈՍ

հետ քանի մը ամիս առանձնութեան մէջ ապրեցաւ։
Յաջորդ տարին՝ Չատկի տաթիւ, մկրտուեցաւ իր Ա-
դէոտատ որդւոյն հետ։

Օգոստինոս իր մօրը մահէն վերջ բոլոր ունեցածը
ծախելով Ափրիկէ անցաւ և հոն ժամանակ մըն ալ ա-
ռանձնութեան մէջ ապրեցաւ։ Այս առանձնութեան մէջ
Գրեց իր երկասիրութիւններէն ոմանք։

Քանի մը տարի վերջ Հեպպոն դարձաւ որովհետեւ
այն տեղի եկեղեցին զինքը Աւրելիոս եպիսկոպոսին

օգնական նշանակած էր: Եպիսկոպոսին մահէն վերջ
ինք տեղը անցաւ: Անկէ վերջ ինքզինքը նուիրեց եկե-
ղեցիին բարդաւաճման և միեւնոյն տանն այդ օրերուն
քրիստոնէութեան մէջ առաջ եկած հերետիկոսներու
դէմ պայքարեցաւ:

Օգոստինոս տկոնատես եղաւ բարբարոսներու ար-
շաւանքներուն, որոնք քայքայուած կայսրութեան հի-
մերը կը սարսէին: Այդ առթիւ հաւատացեալները քա-
ջալերելու համար «Յաղագս քաղաքին Աստուծոյ» ա-
նունով նշանաւոր գիրքը գրեց:

Վախճանեցաւ 470 ին: Իր միւս երկասիրութիւն-
ներուն մէջ նշանաւոր է «Խոստովանութիւն» անունով
գիրքը:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ո՞վ էր Հիլարիոն, Եկեղեցին որո՞նց դէմ
պաշտպանած է, ինչե՞ր գրած է: Ո՞վ էր Ամբրոսիոս, ի՞նչ պա-
րագաներու տակ եպիսկոպոս եղաւ: Ան ի՞նչ գործերով նշանա-
ւոր եղաւ: Կայսեր քով որո՞նց համար միջնորդեց: Յաջողեցա՞ւ:
Կայսրը պահե՞ց իր խոստումը: Ի՞նչ պատահեցաւ:

Հերոնիմոս ո՞ր առած էր իր ուսումը: Ո՞ր երկիրները
պտտած էր: Ի՞նչ գործերով նշանաւոր եղաւ: Իր կեանքին վեր-
ջին օրերը ո՞ր անցուց:

Ո՞վ էր Օգոստինոս: Ի՞նչ րանի հետամուտ էր: Նախ ո՞ր ա-
ղանդին հետեւեցաւ: Ի՞նչպէս տեղի ունեցաւ իր քրիստոնէու-
թեան դարձը: Մօրը մահէն վերջ ո՞ր առանձնացաւ: Իր օրով ո-
րո՞նք յարձակեցան կայսրութեան վրայ: Իր երկասիրութիւններէն
ո՞ր մէկը նշանաւոր է:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Ա.

Նուիրապետութիւնը

Քրիստոս հաստատեց եկեղեցւոյ նուիրապետութիւնը՝ ընտրելով տասներկու առաքելներ:

Առաքելները նախապէս իրենք է որ կը կատարէին ամէն պաշտօն, բայց երբ հաւատացեալները շատցան անոնք ստիպուեցան օգնականներ առնել, որոնք ձեռնադրուելով տեսուչ կամ եպիսկոպոս կոչուեցան:

Մեր առաջին լուսաւորիչներն ալ նախապէս իրենք կը կատարէին ամէն պաշտօն, վերջէն է որ օգնականներ առին:

Հայոց եկեղեցիին ընդունած սկզբունքներուն համաձայն, եկեղեցական գերագոյն իշխանութիւնը կը պատկանի տիեզերական երեք ժողովներուն: Այդ իշխանութեան կամքը բացարձակ և պարտաւորիչ է դաւանական խնդիրներու մէջ, բոլոր եկեղեցիներու համար:

Նուիրապետութեան դասակարգութիւնը հետզհետէ կ'ազմուեցաւ, քանի քրիստոնէութիւնը ընդարձակուեցաւ:

Նուիրապետութեան առաջին մասը կը կազմեն քահանայութեան աստիճանները, որոնք նախապէս չորս եղած են մինչեւ՝ Ռուբինեանց շրջանը։ Ասկէ վերջ եօթնի կը բարձրանայ։

Հայ եկեղեցւոյ նուիրապետութեան աստիճաններն են. Հայրապետ կամ կաթողիկոս, Արք եպիսկոպոս, Եպիսկոպոս, Քոր եպիսկոպոս, Մայրազոյն վարդապետ,

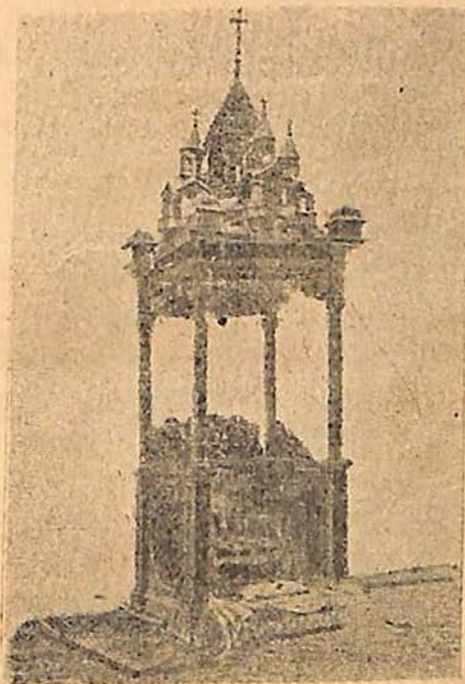


Մայր Տաճար Ս. Էջմիածնի

Վարդապետ, Արեղոյ - քահանայ, Սարկաւոյ, Կիստասարկաւոյ, Դպիր, Զահընկալ, Երգմեցոցիչ, Դռնապան։

Կաթողիկոս կամ Հայրապետ. — Կաթողիկոսը կ'ընտրուի ամէն վիճակի տառջնորդներէն և աշխարհական պատգամաւորներէն։ Անոր ընտրութեան կը մասնակցին նաեւ Էջմիածնայ միաբաններուն կողմէ եօթը սինդոկականներ և եօթը երիցագոյն անդամներ։ Ասկէ առաջ ընտրողական ժողովը երկու ընտրելի կը նշանակէր, անոնցմէ մէկուն ընտրութիւնը Ռուսիոյ Զարին վերապահուած էր։ Սլոժ այս ձեւակերպութիւնը դադրած է։ Ժողովը մէկ հոգիի վրայ կը կեդրոնացընէ քուէն։

Կ. Պոլսոյ և Նրուսողէմի պատրիարքները Պոլսոյ ընդհանուր ժողովէն կ'ընտրուէին: Այժմ Նրուսողէմի Պատրիարքը կ'ընտրուի իր միաբանութեան կողմէ: Իսկ Կիլիկիոյ և Աղթամարի կաթողիկոսները իրենց վիճակային ընդհանուր ժողովներէն՝ որոնց կէսը աշխարհական և կէսը եկեղեցական կ'ըլլայ:



Կաթողիկոսական Դահ Սուրբ Էջմիածնի

Եպիսկոպոս ձեռնադրելու և միւսոն օրհնելու իշխանութիւնը Աղթամարի և Սիսի կաթողիկոսներն ալ կը վայելեն, մի միայն իրենց թեմերու սահմաններուն մէջ: Նրուսողէմի և Կ. Պոլսոյ պատրիարքութիւնները այդ իրաւասութիւնը չունին. իրենց թեմերուն համար պէտք եղած եպիսկոպոսական ձեռնա-

դրութիւններուն և միւռոնին համար Էջմիածին կը դիմեն:

Կաթողիկոսը հայ եկեղեցւոյ կրօնական պետն է: Անոր անունը կը յիշուի բոլոր հայ եկեղեցիներուն մէջ: Իրեն կը հպատակին բոլոր հոգեւորականները:

Իր պաշտօնն է ձեռնադրել եպիսկոպոսը, օրհնել Ս. միւռոնը, գումարել ազգային եկեղեցական ընդհանուր ժողովներ, վարձատրել արժանաւոր կրօնականները և պատժել անուղղաները:

Կաթողիկոսը ընտրուելէ վերջ կ'օծուի տասներկու եպիսկոպոսներու ձեռքով:

Արք. տիտղոս մըն է որ կաթողիկոսը կը շնորհէ բազմաորդիւն եպիսկոպոսներուն: Արք. տառք եպիսկոպոս ալ կը նշանակէ: Արքեպիսկոպոսներ են Երուսաղէմի և Պոլսոյ պատրիարքները:

Հայաստանեայց եկեղեցիին պետը Էջմիածին կը նստի, որովհետեւ հոն նստաւ առաջին հայրապետը՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ: Բայց վերջէն՝ 540 տարի հոս ու հոն թափառելէ վերջ, իր տեղը վերադարձաւ 1441ին: Այդ թուականէն սկսեալ Աթոռը միշտ Էջմիածին կը մնայ:

Հայոց հայրապետութեան ենթակայ էին Վրաց և Աղուանից կաթողիկոսութիւնները: Առաջինը բաժնուեցաւ է. դարուն իսկ երկրորդը ԺԹ. դարուն ջնջուեցաւ:

Ժամանակի պատահարները սակայն երկրորդական աթոռներ ալ ստեղծեցին հայ եկեղեցւոյ մէջ: Աթոռին վերջնականապէս Էջմիածին վերադարձին՝ Աղթամարի



Ս. Էջմիածնի
Միւռոնի Կարսան

և Սիսի մէջ կաթողիկոսութիւններ հաստատուեցան որոնք ժամանակ մը վերջ ճանչցան Մայր Աթոռի գերագահութիւնը:

Աղթամարի կաթողիկոսութեան իրաւասութիւնը կը տարածուէր Կաւաշի, Շատախի, Վանի, Խիզանի և Բաղէշի վրայ: Այժմ այս կաթողիկոսութիւնը դադրած է գոյութիւն ունենալէ:

Սոյ աթոռին իրաւասութիւնը կը տարածուէր Ատանայի, Հալէպի, Սեբաստիոյ, Անգարայի և Խարբերդի կուսակալութեանց վրայ: Այժմ այս աթոռը Լիբանան հաստատուած է և իր իրաւասութիւնը կը տարածուի Պէյրութի, Դամասկոսի, Հալէպի, Ալէքսանտրէթի և Կիպրոսի վրայ:

Եպիսկոպոս.— Իր թեմէն ընարուելէ վերջ՝ եթէ վարդապետ է, էջմիածին կը ղրկուի կաթողիկոսէն օծուելու համար:

Եպիսկոպոսը իր թեմին գլուխն է կատարեալ իրաւասութեամբ: Երբ վարդապետ է կրնայ ստորակարգ պաշտօնեաներու ձեռնադրութիւնը հրամայել բայց ինք չի կրնար ձեռնադրել: Ամուսնական դատեր ալ կը տեսնէ դատաստանական խորհուրդին հետ, վճիռը ենթարկելով կաթողիկոսին կամ եպիսկոպոսին դատաստանին:

Եպիսկոպոսին պաշտօնն է թեմին կրօնական բոլոր գործերուն հսկել, պէտք եղած եկեղեցական պաշտօնեաները ձեռնադրել, եկեղեցւոյ հիմը օրհնել, պատկերներ, սեղաններ և այլ սրբազան անօթներ օծել: Կաթողիկոսը իրեն հովուական գաւազան և մատանի մը կուտայ, որ իր ճկոյթ մտաին վրայ կը կրէ:

Քոր եպիսկոպոսը եպիսկոպոսի իշխանութեան տակ գաւառակի մը տեսուչն է:

Մայրագոյնը վարդապետութեան բարձր աստիճանն է: Ասիկա քարոզելու և օժադլուխ գաւազան կրելու

իրաւունք ունի Վարդապետը կը քարոզէ միայն:

Աբեղան և Բահանան միեւնոյն ձեւով կ'օծուին: Ասոնց միջեւ եղած տարբերութիւնը հետեւեալն է. առաջինը կուսակրօն է, իսկ վերջինը՝ ամուսնացեալ. առաջինը վանքերու մէջ կը բնակի և գլուխը վեղարով կը ծածկէ, իսկ վերջինը ժողովուրդին հետ կ'ապրի:

Քահանան իր թաղի ժողովուրդէն ընտրուելէ և եպիսկոպոսէն օծուելէ վերջ քառասուն օր խուցի մը մէջ կը քաշուի:

Քահանայացուները այրիի հետ կամ կրկին ամուսնացածներ պէտք չէ ըլլան: Սովորութիւն է որ աշխարհական մը ամուսնանալէ մէկ տարի վերջը քահանայ ըլլայ, իսկ տարիքը յիսունը անցնելու չէ: Պաշտօնն է օրական ժամերգութիւնը կատարել, հիւանդներուն այցելել, ավքաանները հոգալ, մեռնողները թաղել, պսակը օրհնել:



Քահանայական փակեղ

Քահանայ մը կրնայ ըլլալ աւագ երէց, առաջնորդական փոխանորդ, կրօնական և ուրիշ ժողովներու ու խորհուրդներու անդամ: Այրի մնալէ վերջ կրնայ կուսակրօն դառնալ:

Քահանաները գաւազան կրելու իրաւունք չունին: Աւագ երէցները եկեղեցիներու մէջ հոգեւորական կարգապահութեան կը հսկեն: Ասոնք կաթողիկոսէն լանջախաչ և ծաղկեալ փիլոն կրելու ալ կ'արտօնուին:

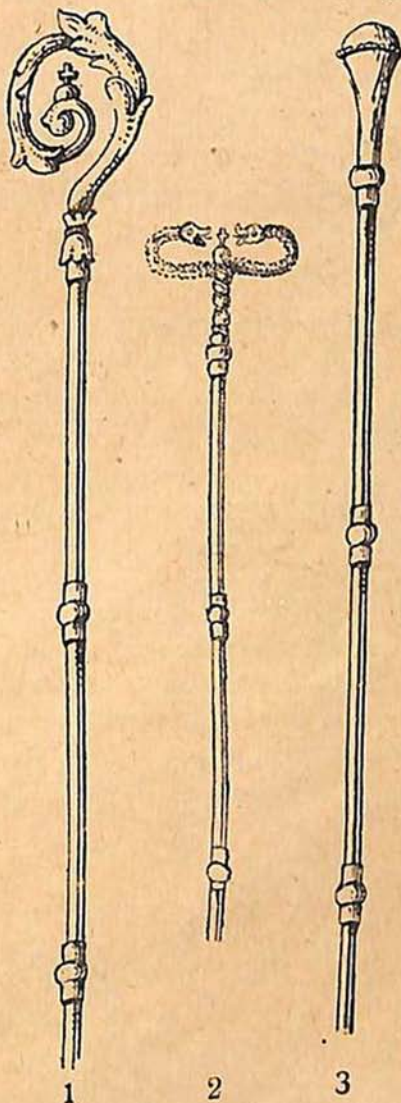
Քահանաները մարմնական թերութենէ զերծ և ուսեալ ըլլալու են:

Սարկաւազ. — Սարկաւազը ինչպէս նստել միւս ստորադաս պաշտօնեաները եպիսկոպոսէն կը ձեռնադրուին: Սարկաւազին պաշտօնն է այժմ պատարագին սպասարկել, Ս. Խորհուրդը վերաբերել, Ա. Եկեղեցւոյն կարգաւ և Հաւատոյ Հանգանակը ըսել:

Իր ձախ ուսին վրայ ուրոր մը կը կրէ, որ նշանակ է Քրիստոսի լուծը կիսով կրելուն:

Այժմ քաղաքներու մէջ՝ ինչ ինչ դժուարութիւններու համար՝ սարկաւազ չեն պահեր: Անոնք վանքերու մէջ կը մնան: Ասոնք երեք տարինոյն աստիճանին վրայ կը մնան քահանայ ըլլալէ առաջ: Սարկաւազ ըլլալու համար քսանը երկու տարիքը լրացուցած ըլլալու է:

Կիսասարկաւազին պաշտօնն է պատարագի միջոցին սարկաւազին օգնել: Եկեղեցիին մէջ հետեւեալ սպասներն ու սրբազան անօթները կրնայ վեր-



1. — Հովուական գաւազան
2. — Վարդապետական գաւազան
3. — Ասա

ցընել դատարկ սկիհը, մողղման, պատարագիչին
ղգեստները և խորհրդատեարը:

Իր ճախ բաղուկին վրայ բաղկուրար մը կը կրէ:
Ջահընկալին պաշտօնն է ջահերը վառել, նշխարք
թխել և բաժակը պատրաստել:

Յըդմնեցուցիչը մկրտութեան տանն հրաժարիմքը
կը կորդայ: Այս պաշտօնը ներկայիս գոյութիւն չունի:

Դպիրը եկեղեցիին մէջ շարականներ և սաղմոսներ
կ'երգէ:

Դոնապանին՝ որուն ժամկոչ ալ կ'ըսեն, պաշտօնն
է դուռը բանալ և գոցել և եկեղեցին մաքրել:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Ո՞վ հասատեց եկեղեցւոյ նուիրապետու-
թիւնը: Նուիրապետութեան առաջին մասը որո՞նք կը կազմեն:
Ե՞րբ եօթնի բարձրացաւ: Որո՞նք են եօթը աստիճանները: Ո՞վ է
կաթողիկոսը եւ ի՞նչ պաշտօն ունի: Ի՞նչ գիտես Արքեպիսկոպո-
սի եւ եպիսկոպոսի. Քոր եպիսկոպոսի, ծայրագոյն վարդապետի
եւ վարդապետի մասին: Քանի՞ կաթողիկոսական աթոռ ունին:
Սիսի եւ Աղթամարի կաթողիկոսները ի՞նչպէս կազմուեցան: Ո՞ր
աթոռը գերագահ է:

Ի՞նչ գիտես քահանային, սարկաւագին, կիսասարկաւագին,
դպիրին, ջահընկալին, երդմնեցուցիչին եւ դոնապանին մասին:



Բ.

Հայ եկեղեցւոյ Ներողամատուցեալն Ոգին

Հատին եկեղեցին կը յայտարարէ թէ այն որ Հռոմէական եկեղեցին անդամ չէ անոր համար յաւիտենական փրկութիւն չկայ: Իսկ Յոյն եկեղեցին թէպէտ այս տեսակ յայտարարութիւն մը չընէր, բայց կը մերժէ իր ընդունած ձեւերէն դուրս՝ տարրեր կերպով մատակարարուած խորհուրդները: Այս հիման վրայ կրկին անգամ կը մկրտէ և կամ կը ձեռնադրէ իրեն դիմող տարբեր եկեղեցիի անդամ մը:

Հայ եկեղեցին բնաւ այսպիսի աններող ոգի մը չունի, չընդունիր որ որեւէ եկեղեցի՝ որչափ ալ ընդարձակ ըլլայ ան, իրեն սեփականէ տիեզերական եկեղեցիի նկարագիրը: Հայ եկեղեցին կը պնդէ սա տեսակէտին վրայ թէ բոլոր այն եկեղեցիները որոնք՝ «Միութիւն ի կարեւորս մեծ կոնսնին» կը հետեւին, այսինքն երեք տիեզերական ժողովներուն ընդունած դաւանութիւնը ունին, անոնք հաւատարմապէս իրաւունք ունին ընդհանուր եկեղեցիի մաս կազմելու:

Ըստ այս յայտարարութեան, մեր եկեղեցին կ'ընդունի թէ բոլոր այն եկեղեցիները որոնք Նորոգութեան, Մարգելութեան և Փրկագործութեան մասին երեք տիեզերական ժողովներու դաւանութիւնը ունին, անոնք ընդհանրական եկեղեցիին մաս կը կազմեն և հետեւաբար կրնան իրենց հաւատացեալները յաւիտենական փրկութեան առաջնորդել:

Կ'ընդունի նաեւ թէ՝ ասոնցմէ դուրս մնացած վարդապետական խնդիրներ կրնան ընդունուիլ կամ մեր-

ժողով, առանց ընդհանուր միութեան վնաս պատճառելու:

Մեր եկեղեցիին այս թոյլատու ոգին պատճառ կ'ըլտծ է որ շատ մը քարոզիչներ կտրենան մեր ժողովուրդին մէջ ազատօրէն քարոզել և նոյնիսկ մարդօրսութիւն ընել:

Հայ եկեղեցիին զաւակները իրենց մանկութենէն սկսեալ չեն լսած երբեք թէ հայ եկեղեցիէն դուրս՝ ուրիշ եկեղեցիի մը պատկանող հաւատացեալ մը կը զրկուի յաւիտենական կեանքէ, և կամ՝ եթէ իրմէ բաժնուելու ըլլայ, պատիժներու կ'ենթարկուի: Իր զաւակները կը սորվին թէ հերիք է որ մարդ եկեղեցիին էական զաւանթութիւնը պահէ, բարի գործեր ընէ, իր գործերը Աւետարանի ոգիին համապատասխան ըլլան, այնպիսիին փրկութիւնը ապահով է:

Բայց հակառակ բոլոր այն դժուարութեանց, որ ունեցաւ օտար գործակալներու մեր մէջ ստեղծած կաշքութենէն մեր եկեղեցին երբեք չհառցաւ լայնախոհութեան և ազատամտութեան սկզբունքէն:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ. — Հռովմէական եկեղեցին ի՞նչ կը յայտարարէ: Յունական եկեղեցին նորադարձի մը համար ի՞նչ կարգադրութիւններ կ'ընէ: Մեր եկեղեցին ի՞նչ կը յայտարարէ: Մեր եկեղեցիին թոյլատու ոգիէն որո՞նք օգտուած են: Ի՞նչ կը սորվեցնէ:



Գ.

Հասոյթները

Եւ Անոնց Մասակարարութիւնը.
Աշխարհականներու Գործակցութիւնը

Հայ եկեղեցին հետեւեալ միջոցներով կ'ապահովէ իր հասոյթները, ժամերգութեան ատեն պնակ պատեցընելով, դռուը գանձանակ դնելով, բանկալին մէջ մոմ ծախելով, զոնազան ծիսակատարութեանց օտթիւ նըւէրներ ստանալով ինչպէս կնոռնքի, պսակի, յուղարկաւորութեան, հոգեհանգստի, յիշատակի պատարագի եւն. եւն. ատեն:

Սովորութիւն է նաեւ դիւանական գործողութիւններու համար ալ տուրք մը գանձել ինչպէս վրկայագիրեր, վաւերացումներ, ծանուցագրեր տրուած ատենը: Բարեպաշտական ընծաներն ալ իր հասոյթին մաս կը կազմեն: Ասոնց մանրամասնութեան մասնել գիտար է, ոմանք դրամական նուէրներ են, իսկ ոմանք՝ սպասներ, զարդեղէններ նոյնիսկ կալուածներ:

Ասոնց մատակարարութեան հոգը թաղական խորհուրդին յանձնուած է:

Վանքերու հասոյթներուն մաս կը կազմեն պսղին որ իր շուրջը գանուող գիւղերէն հողագործական և և անասնաբուծական արդիւնքներու վրայ տարեկան նուէր մըն է:

Այս դրամները կը գործածուին եկեղեցիին ծախքերը գոցելու, անշարժ կալուածներու պահպանութիւնը ապահովելու, թաղային վարժարանները մատակարարելու, եկեղեցական պաշտօնեաներու ամսականները վճարելու, թաղին աղքատներուն և անկարնէրուն խնամք տանելու:

Այս ձեւ մատակարարութիւնը յարմար տեսնուած է՝ եկեղեցականին և աշխարհականին միջեւ սերտ գործակցութիւն մը և համերաշխութիւն մը ապահովելու համար։ Ասիկա պատճառ մը եղած է որ եկեղեցին, ազգ, կղեր և ժողովուրդ հայոց մէջ միշտ համերաշխ ապրին։ Վերջապէս պատճառ եղած է որ եկեղեցականութիւնը մեր մէջ առանձին դասակարգ մը չկազմէ։

Հայերը իրենց կղերը եկեղեցւոյ տէրն ու տիրականը չեն նկատեր, ան հաւասարապէս ժողովուրդին ալ կը պատկանի։ Բայի հաւատքի վերաբերեալ խնդիրներէն, խորհուրդներու մատակարարութենէն՝ որուն համար ձեռնադրութիւն և աստիճան պէտք է, եկեղեցիին վարչութեան և մատակարարութեան վերաբերեալ գործերը աշխարհականներու մասնակցութիւններով կը մատակարարուին։ Ժողովուրդը ինքն է որ կ'ընտրէ քահանան, կրօնական ժողովը անոր յարմարութիւնը կը քննէ միայն, իսկ եպիսկոպոսը կը ձեռնադրէ։

Թեմակալ առաջնորդները կ'ընտրուին գաւառական ժողովներու կողմէ։ Այդ ժողովին մէկ եօթներորդը եկեղեցական է միւսները աշխարհականներ են։

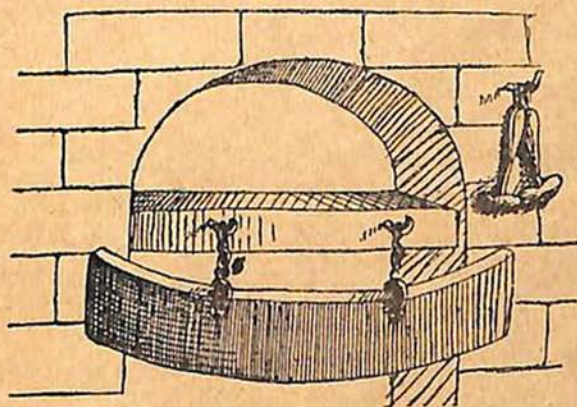
Կաթողիկոսը կ'ընտրուի ամէն վիճակի առաջնորդներէն և աշխարհական պատգամաւորներէ։ Անոր ընտրութեան կը մասնակցին նաեւ էջմիածնայ միաբանութեան կողմէ եօթը սինոդականներ և եօթը երիցագոյն անդամներ։

Կ. Պոլսոյ և Երուսաղէմի պատրիարքները կ'ընտրուէին Ազգ. Երեսփոխանական ժողովի կողմէն։ Այժմ Երուսաղէմի միաբանութիւնն է որ կ'ընտրէ իր գահակալը, իսկ Կիլիկիոյ և Աղթամարի կաթողիկոսները՝ իրենց վիճակային ընդհանուր ժողովներէն, կէսը աշխարհական և կէսը եկեղեցական։

Այս ամենէն վերջ կրնանք եզրակացնել թէ բոլոր քրիստոնեայ եկեղեցիներուն մէջ հայ եկեղեցին է որուն ժողովրդական հոգին աւելի լայնօրէն կը փայլի:

Այս ձեւը՝ քրիստոնէական եկեղեցիին մէջ, առաջին դարէն սկսեալ կը տեսնուի:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ.— Հայ եկեղեցին ի՞նչպէս կ'ապահովէ իր հասոյթը: Մատակարարութեան հոգը որո՞նց յանձնուած է: Հաւարուած գումարները ի՞նչ բաներու կը գործածուին: Ինչո՞ւ մատակարարական այս ձեւը ընդունուած է: Եկեղեցականները ի՞նչ տեսակ գործեր կը կատարեն: Եկեղեցականներու ընտրութեան մէջ ժողովուրդը ծայր ունի՞: Կաթողիկոսը, պատրիարքը եւ առաջնորդը որո՞նց կողմէ կ'ընտրուին:



Հայկական կոչնակ

Պ.

Շ Է Ա Բ Ր

Հայ եկեղեցիին երկար ու քառակուսի է և մեծ մասամբ խաչածեւ:

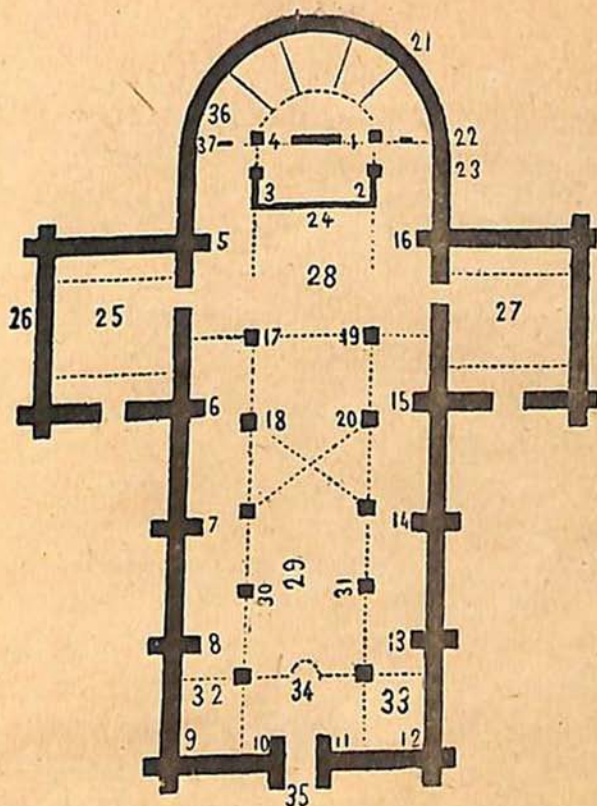
Հայ եկեղեցիի մը համար պայման է որ հիմերէն սկսեալ օծեալ ըլլայ: Հիմերուն մէջ տասնը վեց օծեալ քարեր կը զետեղուին՝ 12 առաքեալներու և չորս աւետարանիչներու անուններով: Եւ որովհետեւ Յովհաննէս և Մատթէոս թէ՛ աւետարանիչ և թէ առաքեալ են, իրենց անունները չկրկնելու համար Պօղոս առաքեալով և Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչով կը լրացնեն 16 թիւը: Ասոնցմէ հինգը՝ հիւսիսային, հինգը՝ հարաւային, երկուքը՝ արեւմտեան դրան քովերը իսկ չորսը խորանին չորս անկիւնները կը զետեղուին:

Գլխաւոր կողմերն են՝ մտից դռնէն սկսեալ Գաւիթ, Ատեան և Բեմ: Հայ եկեղեցւոյ խորանը արեւելեան կողմը կը գտնուի իսկ մտից դռնը՝ արեւմտեան:

Եկեղեցիները սովորաբար հինգ դռու կ'ունենան: Աւագ դռնը՝ արեւմտեան, երկրորդը՝ հիւսիսային, երրորդը՝ հարաւային, իսկ չորրորդն ու հինգերորդը պահարաններու դռներն են, որոնք պաշտօնեաներուն ներս մտնելու և դուրս ելլելու կը ծառայեն: Աւագ դռնը կ'օծեն եկեղեցիին նաւակաւորքին:

Ասոնցմէ զատ կան նաեւ քանի մը դռուներ որոնք եկեղեցիին զանազան մասերը իրարու հետ յարաբերութեան մէջ պահելու կը ծառայեն:

Մասուն կը կոչուին այն եկեղեցիները որոնք նախապէս տարբեր շէնքեր եղած են և վերջէն է որ եկեղեցիի վերածուած են:



ՀԱՅԿ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՅԱՏԱԿԱԳԻԾԸ

1-16 հիմերու 16 օձեալ փարեր.— 1. Ս. Մասքիս, 2. Ս. Մարկոս, 3. Ս. Ղուկաս, 4. Ս. Յովհաննէս, 5. Ս. Պետրոս, 6. Ս. Անդրեաս, 7. Ս. Փիլիպպոս, 8. Ս. Գր. Լուսաւորիչ, 9. Ս. Բարբուղիմէոս, 10. Ս. Նիմոն Կանանացի, 11. Ս. Մասաթիա, 12. Ս. Թադէոս, 13. Ս. Յակոբոս Ալփեայ, 14. Ս. Թովմաս, 15. Ս. Յակոբոս Ղեբէոս, 16. Ս. Պօղոս: 17, 18, 19 եւ 20 Կարողիկէն կրող չորս սիւներ: 21. Կողակ: 22. Աւագ խորան: 23. Զախակողմեան խորան: 24. Բեմ: 25. Աջակողմեան պահարան: 26. Աւազան: 27. Զախակողմեան պահարան: 28. Դաս: 29. Ասեան: 30, 31. Սիւներ: 32. Աջակողմեան գաւիթ: 33. Զախակողմեան գաւիթ: 34. Անդասակ: 35. Մայր (Արեւմտեան) դուռ: 36. Խորհրդանոց: 37. Աջակողմեան խորան:

կամարներու փակման տեղը դրուած քարը կը կոչուի կողակ, կողակին վրայ խաչ մը կը քանդակուի:

Գաւիթ.— Եկեղեցին երկու տարբեր մասեր կը պարտւնակէ զաւիթ և տաճար: Գաւիթը արտաքին մասն է որ տաճարէն պատով և դռնով բաժնուած է: Արեւմտեան դռնէն մտնելէ անմիջապէս ետքը առջեւն իս բացուող մասը կը կոչուի զաւիթ: Հոս՝ հին տաճարները՝ Ս. Խորհուրդի վերաբերումէն առաջ, մեղաւորներն ու չապաշխարողները կը հաւաքուէին:

Գաւիթին մէջ հին տաճարները ժամերգութիւն ալ կը կատարուի եղեր, ասոր համար ժամատուն ալ կ'ըսուի:

Ասեան.— Ժողովուրդին աղօթած տեղն է: Ատեանը ժամանակին այրերու միտքն յատուկ էր, իսկ կիները վանդակներով փակուած վերնատունները կը մընային: Այժմ կիներն ալ տաճանը կը կենան՝ ընդհանրապէս գրաւելով ամբողջ տաճարը:

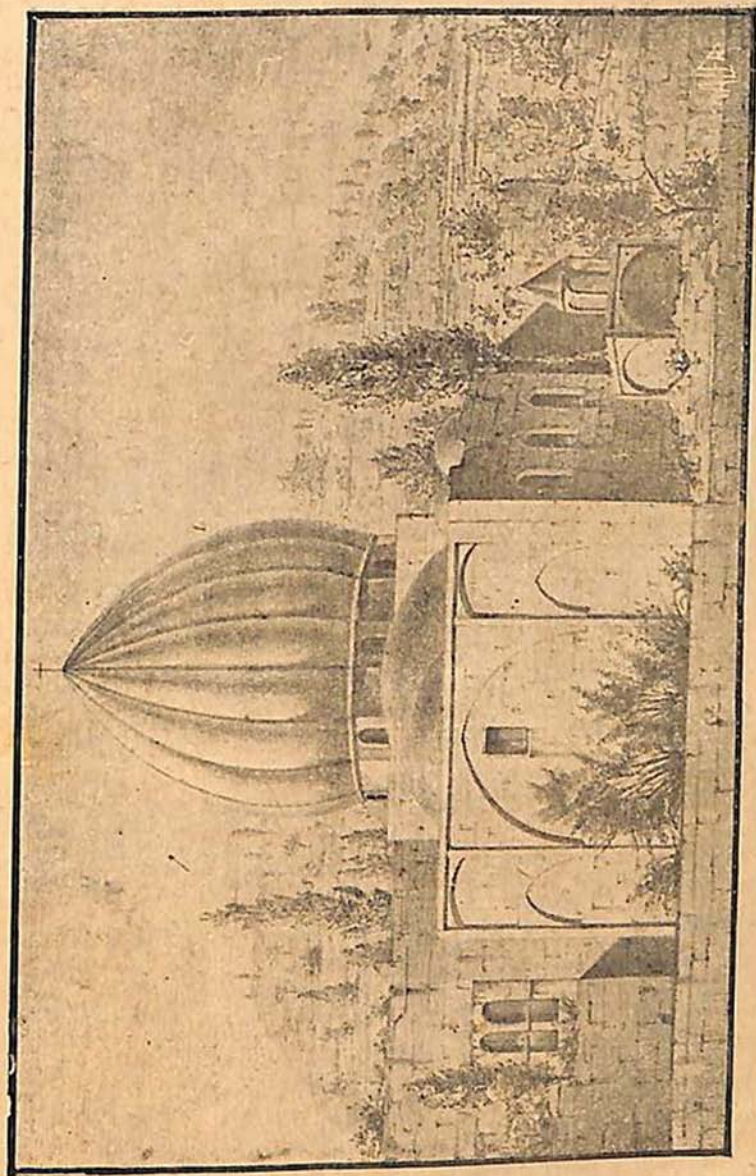
Եկեղեցական դասը տաճան կողքայ յուղարկաւորութեան, հոգեհանգստեան և եկեղեցական կարգ մը հանդիսութիւններու տաճան:

Դաս.— Ատեանէն քանի մը մաս բարձր շինուած և բեմին կցուած մասն է, ուր դպիրներն ու հոգեւորականները դաս տա դաս շարականներ և սաղմոսներ կ'երգեն:

Աւագ խորանին նայած ուղղութեամբ եթէ նայելու ըլլանք աջ կողմերնու դասը կ'ըլլայ աջակողմեան, իսկ ձախ կողմերնու՝ ձախակողմեան կամ վարի դաս:

Աջակողմեան դասին մէջ առաջնորդին կամ տեղապահին տիտղոսը կը գտնուի: Ասոնց բացակայութեան աւագ երէցը կը կենայ:

Խորան.— Խորան բաւը վրան բաւէն առաջ կողքայ:



Նոր Զուղայի մեջ Հայ Եկեղեցի մը

Այժմ խորան ըսելով սեղանին հետը կը շփոթենք, մինչ սեղանը խորան չէ այլ խորանի մէջը գտնուող մասն է։ Խորանը բեմի հետեւի մասն է որ կամարով վրայէն գոցուած վրանաձեւ տեղ մը կը կազմէ չորս սիւներու մէջ պարփակուած։ Այս չորս սիւները չորս աւետարանիչներու անուններուն նուիրուած են։

Սեղանը տափարակ մարմարէ քարէ շինուած է։ Խորանին մէջտեղը կը կանգնի քարէ սիւնի մը վրայ և տասներկու տեղէ ծոռած։ Սեղանին վրայ դէպի ետեւ բարձրացած մասը բազմոց կը կոչուի։ Ան չորս կողմէն բաց պէտք է ըլլայ։



Աղթամարի տաճարը



Անիի Մայր Եկեղեցին

Սեղանին վրայ հետեւեալ սպասները կը գտնուին. խաչ մը, աւետարան մը, տէրունական պատկեր մը, մասնատուփը, միւռնոնը և տասներկու աշտանակներ։ Իրական ծաղիկներով զարդարելու է, շինծու ծաղիկներէ զգուշանալու է։

Աւագ սեղանին առջեւ կախուած կանթիլը գիշեր և ցերեկ վառուած կը պահուի ի պատիւ սեղանին վրայ պահուած սրբութեան։ Այս կանթիլը մշտավառ կը կոչուի։

Բեմ.— Դասէն եօթը տասիձան դէպի վեր կը բարձրանայ բեմը։ Ասոր վրայ կը կատարուին հետեւեալ խորհուրդներն ու արարողութիւնները. կրօնականներու ձեռնադրութիւնն ու ծոռմը, պատկերներու և

գանազանն սրբազանն անօթներու օծումը, Ս. Պատարագը, քարոզը և իւզարերից աւետարանի ընթերցումը և այլն:

Բեմին վրայ կը բարձրանայ սեղանը որ հաստատուած է վէմ քարին վրայ: Սեղանին վրայ պատարագ կը մատուցուի: Ան խորհրդանշանն է Դողգոթայ լեռան:

Բեմին վրայ կախուած է վարագոյրը որով պատարագի միջոցին և ինչ ինչ ատեններ կը ծածկեն սեղանը:



Պուրեհի Հայոց Եկեղեցին



Խնձկոնքի քանար

Բեմին վրայ՝ պատկերէն վեր բարձրացող մասը խաչկալ կը Վոչուի իր գլուխը խաչ մը ունենալուն համար:

Աւագ խորանին աջ կողմը կը գտնուի աջակողմին խորանը, ուրկէ Ս. Խորհուրդը կը վերաբերեն:

Մեր եկեղեցին մէկ սեղան կ'ունենայ պատարագի համար, որուն վրայ օրը մէկէն աւելի անգամ պատարագ չի մատուցուիր:

Աւագ խորանին աջ ու ձախ կողմերը երբեմն տեսնուած սեղանները իբր զարդ և կամ իբր խորհրդանոց գործածուելու համար են: Ասոնք երբեմն օծեալ ըլլալով պատարագ ալ կը մատուցուի վրանին:

Ընծայարան.— Սեղանին հիւսիսային պատին մէջ

փորուած խորշ մըն է։ Ս. Խորհուրդը այս տեղէն ալ կը վերաբերեն։

Սարկաւագասուն կամ Աւանդասուն.— Եկեղեցին երկու աւանդատուններ ալ կ'ունենայ, որոնք պահարան ալ կը կոչուին։ Աջակողմինին մէջ կը գտնուի մկրտատեթեան աւազանը, իսկ ձախակողմին մէջ՝ սարկաւագատունը, ուր զգեստոններ և սպասներ ալ կը գըտնուին։

Մեր եկեղեցիներուն մէջ գանձատուն մըն ալ կը գտնուի, ուր արժէքաւոր սպասներ և զարդեր կը պահուին։

Եկեղեցիէն դուրս կը գտնուի բանկալը՝ ուր մոմ կը ծախեն, թաղական խորհրդարանը, քահանաներու յատուկ և ժամարարին յատուկ սենեակները։ Սովորութիւն է նոյն բակին շուրջը շինել նաեւ թաղային վարժարանը։

Եկեղեցին պէտք է գմբէթ ու զանգակատուն ունենայ, իսկ ներսը՝ շատ պարզ պէտք է ըլլայ։

ՀԱՐՅՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչ ձեւ պէտք է ունենայ հայ եկեղեցին։ Ո՞ր տեղերէն սկսեալ օծեալ ըլլալու է։ Քանի՞ քարեր կը դրուին հիմերուն մէջ եւ որո՞նց անունով։ Քանի՞ դուռ պէտք է ունենայ։ Գլխաւոր կողմերը որո՞նք են։ Ո՞ր եկեղեցիներուն մաստուռ կ'ըսեն։ Խորանը ո՞ր մասն է։ Սեղանը ի՞նչպէս պէտք է շինուած ըլլայ։ Ի՞նչ սպասներ կը դրուին սեղանին վրայ։ Որո՞ւն ընծայարան, սարկաւագատուն կ'ըսեն։ Եկեղեցիին շրջափակին մէջ ի՞նչ շէնքեր կը գտնուին։ Եկեղեցիին ներսը ի՞նչպէս պէտք է ըլլայ։



Ե.

Աստուածաբանական Զգեսներ

Առաքելները՝ երբ եկեղեցական խորհուրդ մը կը կատարէին տարբեր զգեստներ կը հագուէին հաւատացեալներէն զանազանութեամբ համար: Այդ սովորութիւնը մինչեւ այսօր ալ ըստ իր հոգեւորականները կը կիրարկեն:

Վեղար. — Կուսակրօնները՝ արեւմտեան սկսեալ, ամուսնացած քահանաներէն զանազանութեամբ համար վեղար մը կը կրեն իրենց գլխուն վրայ, որուն ծայրը կաթողիկէի պէս սրածայր է: Իսկ քահանաները՝ ինչպէս նաեւ կուսակրօնները, դուրսը՝ իբր գլխարկ՝ փակեղ կը գործածեն:



Վեղար

Բարձրաստիճան եկեղեցականներու փակեղի վերի մասը մութ մանիշակագոյն կ'ըլլայ:

Սեմ. — Կուսակրօնները, ամուսնացած քահանաները և սարկաւազները սքեմ կը հագուէին որուն վերարկու ալ կ'ըսեն:

Փիլոն. — Սովորական ժամերգութեան տան քահանայէն սկսեալ մինչեւ կաթողիկոս փիլոն կ'առնեն իրենց վրայ:

կաթողիկոսին և եպիսկոպոսին փիլոնները մանիշակագոյն կ'ըլլան:

Գաւազան.— Երկու տեսակ գաւազան կայ, երկգլխեան օձագլուխ և հովուական: Առաջինը ծայրագոյն վարդապետը կը գործածէ իսկ երկրորդը՝ կաթողիկոսն ու եպիսկոպոսը:

Մասանի.— Հայրապետը՝ իբր հոգեւոր իշխանութեան նշան, իր մատնեմատին վերայ կը կրէ զայն, իսկ եպիսկոպոսը՝ ճկոյթին:

Հողաթափ.— Բոլոր եկեղեցականներն ալ եկեղեցին մէջ հողաթափ կը հագուին, որ նշան է, անառակ որդիին հոր կօշիկին և Յիսուսի այն խօսքին թէ՛ «տանակոխ ընել թշնամիին զօրութիւնը»:

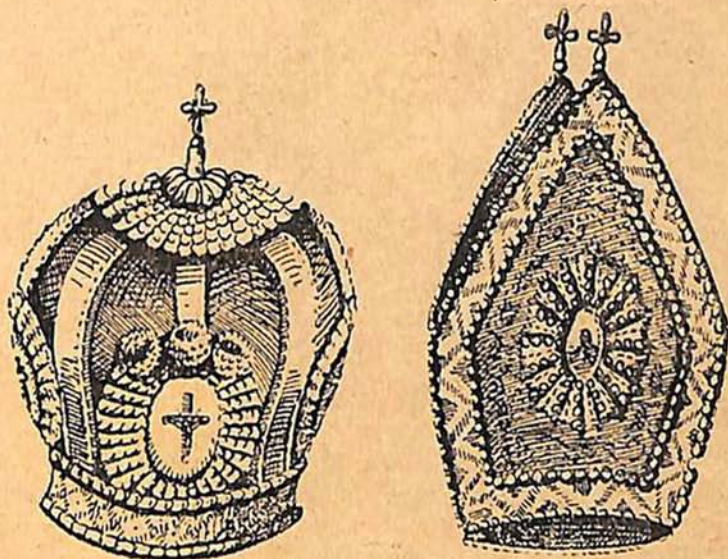
Շապիկ.— Դպիրէն մինչեւ սարկաւազը եկեղեցին մէջ շապիկ կը հագուին որ անբռնութեան նշան է:



Վերաբերու — Սեւե



Հողաթափ



Սաղաւարս եւ խոյր

Սաղաւարս. — Ահարոնեան խոյր ալ կը կոչուի: Կերպոսէ կը պատրաստուի և տսեղնագործ ու մարգարտայեռ է: Գագաթը փոքրիկ խաչ մը ունի, իսկ չորս կողմը տէրունական պատկերներ նկարուած են: Նշանակ է Քրիստոսի փշէ պսակին և վարչամակին:

Պատարագիչ քահանային զգեստներն են. հոգաթոփ, շապիկ, փորուրար, գօտի, զենջակ, բազպան, վակաս, շուրջառ և սաղաւարտ կամ թագ:

Եպիսկոպոսը տսոնցմէ զառ կ'առնէ թագի տեղ՝ խոյր, արտախուրովներ, եմփորան և հովուական գաւազան:

Իսկ կաթողիկոսը կը գործածէ կոնքեռ, արծուեգորգ և ասա:

Փռուրար. — Պարանոցէն վար կուրծքին վրայ կը կախուի: Կը նշանակէ այն ծանր լուծը զոր քահանան իր վրայ կ'առնէ կենսագործ տնօրէնութիւնը կատարելու համար:



Փորուրար եւ գօտի

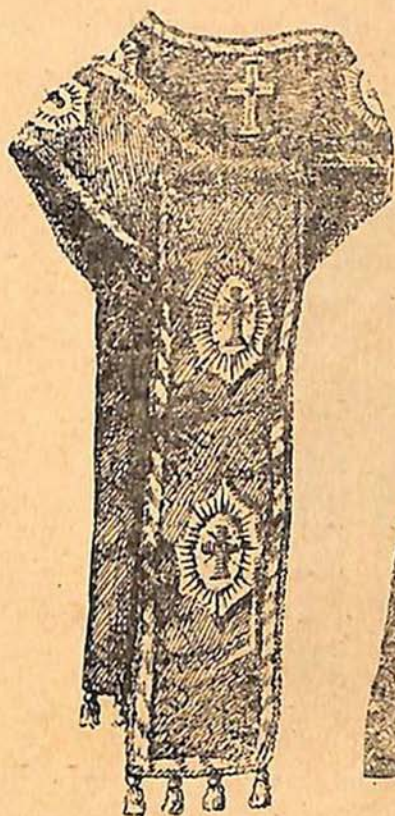


Ուրար

Գօտի.— Լաշն ժապաւէն մըն է. մէջ տեղը ունի արծաթէ կամ ոսկիէ ակնայեռ կամ մարգարտայեռ գլուխ մը՝ իբր կոճակ: Նշան է հոգեւոր իշխանութեան:

Ղեկըակ.— Գօտիին հետ նաեւ ղենջակ կը կրէ, իբր օրինակ Քրիստոսի այն ղենջակին որով աշակեկտներուն ոտքերը սրբեց:

Բազպան.— Քահանային շապիկին թեզանիքը թեւնոցներով պատած կ'ըլլան: Նշան է Յիսուսի ձեռքի



Եմփոռան



Շուրջառ — Նափոռա

կապանքներուն և բազկի զօրութեան՝ թշնամիին դէմ պատերազմելու համար:

Վախա.— Քահանային ուսանոցն է որ կիսաբոլորակ կը պատէ քահանային պարանոցը թիկունքին կողմէ: Ժամանակին ասիկա սաղաւարտին մաս կը կազմէր: Նշան է մոլորեալ ոչխարին զոր Յիսուս իր վրայ կրեց:

Արսախուրակներ.— Խոյրի ետեւէն կախուած կէս կանգուն երկայնութեամբ զարդարուն կապերն են, որոնք ժամանակին խոյրին մաս կը կազմեն եղեր: Ասոնք հին ուխտի ատեն քահանայապետը կը կրէր:



Վախաս եւ Արսափուրակներ

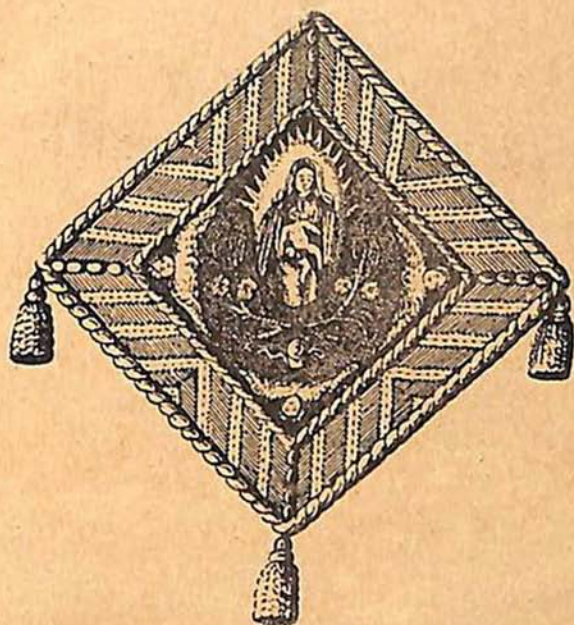
Ծմիփորան.— Լայն և հինգ խաչով զարդարուած ուրար մըն է զոր եպիսկոպոսը կը կրէ շուրջաւին վրայ:

Կոնքեռ.— Խաչածեւ ու եռանկիւն զարդ մըն է, գօտին մէկ ծայրէն կախուած իբր հովուական մախաղ:

Արծուեգորգ.— Արծիւը բարձրաթռիչ ու սրատես թռչուն մըն է: Եկեղեցական տեսութեամբ մաքուր և ուղիղ վարդապետութեան



Բագալան



Կոնֆետ

Նշան է:

Ասա.— Կաթողիկոսը դուրսը կը կրէ տառն. պատ-
րիարքներ և արքեպիսկոպոսներ ալ կը կրեն զայն:

ՀԱՐՅՈՒՄՆԵՐ.— Առարեալները ե՞րբ տարբեր զգեստներ կը
հագուէին: Ի՞նչ է վեղարը, փակեղը, սրեմը եւ փիլոնը: Քանի՞
տեսակ գաւազան կը ճանչնաս: Որո՞նք գաւազան կրելու իշխա-
նութիւն ունին. ինչո՞ւ:

Պատարագիչ քահանային, եպիսկոպոսին եւ կաթողիկոսին
զգեստները որո՞նք են: Մատանին որո՞նք կը գործածեն եւ ին
չո՞ւ:

2.

Աստուածաբանական Անօթներ եւ Սպասներ

Սկիւն.— Արծաթէ կամ ոսկիէ շինուած եւ միւսու-
նով օծուած սրբադան անօթ մըն է, որուն մէջ հացն ու
գինին՝ պատարագի միջոցին՝ Ս. Հաղորդութեան կը
փոխուի: Նշան է չարչարանքի եւ վերջին ընթրիքի
բաժակին:



Սկիւն, Մասնասուփ եւ Բաժակաման

Մաղզմայ.— Արծաթէ կամ ոսկիէ շինուած բո-
լորչի անօթ մըն է որ սկիւնին բերանը ծածկելու կը
գործածուի: Նշանակ է Բրիստոսի մատուրին եւ գերեզ-
մանին:

Մասնասուփ.— Արծաթէ եւ մէջը ոսկեզօծ տուփ
մըն է որուն մէջ հաղորդութիւն կը պահուի՝ շաբթ-
ւան ընթացքին պատահելիք ծանր հիւանդները հաղոր-
դելու համար:

Նշխար.— Մաքուր ալիւրէ, ան-
խմոր կլոր բաղարջ մըն է որուն մէկ
երեսը խաչի պատկերը տպուած՝ իսկ
միւս երեսը նկարով ծածկուած է:

Տիպ.— Նշխարը պատրաստելու
համար գործածական փայտէ գործիք
մը որուն վրայ տնօրինական պատկեր
մը փորագրուած է (*):

Խնկանոց և բուրվառ.— Խնկանո-
ցը փոքրիկ կրակարանի ձեւն ունի ո-
րուն մէջ խունկ կը ծխէին հին ուխտի
առնելու:

Այժմ բուրվառ կը գործածուի ո-
րուն երեք շղթաներէն տասն երկու
բոժոժիկներ կախուած են:

Տապանակ.— Վրան չորս
խաչերով զարդարուած է: Ասոր



Խնկանոց



Բուրվառ

(*) Նկատելու յարմար փայտի կտոր մըն է,
որուն ծայրը սանցրածել երկաթէ քելիւր շարուած են,
որով նշխարին ետեւի մասը կը ծակծկեն:

մէջ խունկ և կնդրուկ կը պահեն: Քահանաներու համար ժամուց հաւոքելու գործածուած գանձանակին ալ տապանակ կ'ըսեն:

Խաչվառ.— Ասիկա եկեղեցական մեծ հանդէսներուն կը գործածուի թափորին առջեւէն ձողամբարձ: Իր վրայ Սաչելութեան կամ Աստուածածնոյ պատկերը նկարուած պէտք է ըլլայ:



Խաչվառ



Քոց

Քոց.— Բոլորչի և բոլորաիքը բոժոժներով զարդարուած է: Երկու երեսներուն վրայ վեցթեւեան սերովբէներու պատկերներ քանդակուած են: Քչոցը պատարագի և եկեղեցական կարգ մը հանդէսներու մէջ կը գործածուի:

Հայկական խաչ.— Հայկական խաչը չորս հաւասար թեւերէն զտա անոնց կազմած անկիւններուն մէջ

ճառագայթներ ունի որ՝ սեռակ-
նաձեւ ալ կը կոչուի: Զեռքի
գործածական խաչերուն վրայ
Քրիստոսի խաչելութեան պատ-
կերը պէտք է գտնուի, որովհե-
տեւ խաչ ըսելով պարզապէս քա-
ռաթեւը կը հասկնանք: Սեղա-
նին վրայ իբր զարդ դրուածները
կրնան Քրիստոսի պատկերը կրել:

Խաչին յարգանք կ'ընենք
մեր Տէրը վրան խաչուած ըլ-
լալուն համար: Խաչով կ'օրհնեն
եկեղեցական բոլոր խորհուրդնե-
րը: Խաչը կը գործածուի նաեւ
թագերու, եկեղեցիներու գլուխ-
ները հաւատացեալներու կուրծ-
քերը զարդարելու համար. կեղեցական զգեստներու
վրայ ալ միշտ խաչի նշանը պէտք է գտնուի:



Հայկական խաչ



Միւռոնաման



Աղաւնի

Աղաւնի.— Մէջը Ս. Միւռոնը կը պահուի:



Կոնֆ

Փարիշ

Փարիշ և Կոնֆ.— Պատարագիչ քահանայն իր ձեռքերը լուանալու և սրբուելու համար փարիշ, Կոնֆ և ղենջակ կը գործածէ:

Պասկեր.— Առաքինի և սուրբ մարդոց գործերը յիշեցնելու համար է:

Կերոնը և աճսանակը՝ վրանին մոմ վառելու համար կը գործածեն: Իսկ գրակալը՝ կարդացուելիք գրքերը վրան դրուելու համար:

Ամպինովանի.— Բաւական ընդարձակ քառանկիւն կերպասէ պատրաստուած և չորս կողմերը ծոպերով շրջապատուած բարձրաստիճան եկեղեցականներու յատուկ գործածական, պատուոյ նշան մըն է, որ չորս ձողերով վեր կը բռնեն կաթողիկոսին թափոր դարձած պահուն՝ անոր գլխուն վերեւ:

Այժմ այս նշանը էջմիածնի և Կիլիկիոյ կաթողիկոսներն ու Երուսաղէմի պատրիարքը կը գործածեն:

Կանթեղ.— Յախճապակիէ, ապակիէ, պղինձէ կամ արծաթէ շինուած ամաններ են որոնց մէջ ձէթ կը վառեն լուսաւորութեան համար:

Բոնիչ.— Բռնիչ կը կոչուին այն դաստառակները որոնք աւետարանը, խաչը, սկիհը և այլն սրբազան տնօթներ բռնելու համար կը գործածուին:

Բոխուն.— Ընաիր բահեղէ, նաշխուն կամ ասեղ-

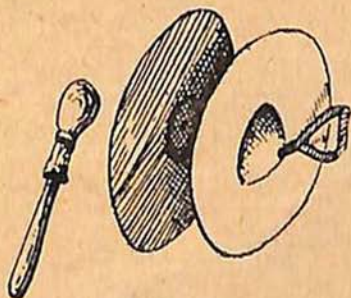
նագործ՝ այն դաստառակն է որ երկու դպիրներ հաղորդութեան ատեն սկիհին առջեւը կը բռնեն, որպէսզի հաղորդութիւնը եթէ վար իյնայ պատահմամբ՝ անոր վրայ հանգչի:

Դաստառակ կը կոչուին անկիւնները բանուած այն կտուտի կտորները որոնք սրբուելու և կամ որեւէ սպաս մը ծածկելու կը գործածուին:

Շուեփայ Մաքուր կտու մը զոր սկիհին տակը փռելու և կամ զայն մաքրելու կը գործածուի: Սեղանի վրայ գործածուած բոլոր կտաւներուն ալ նոյն անունը կրնայ տրուիլ:

Սկուսեղ Մետաղէ ասէ մը որ տարրողութեանց միջոցին ինչ ինչ տաւներ կը գործածուի: Ասոր կարգին կը դասուին այն փոքրիկ շուշփայով ծածկուած պնտկները որոնց վրայ խաչեր կը դրուին հանդիսապետին տալու համար:

ՀԱՐՅՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչ գիտես սկիհի, մաղզմայի, խնկանոցի եւ տապանակի մասին: Հայկական խաչը ի՞նչպէս պէտք է ըլլայ: Ի՞նչ է ամպիովանին և որոնք կը գործածեն: Նշխարը ի՞նչպէս կը պատրաստեն: Ի՞նչ է բշխուն, շուշփան, սկուտեղը եւ դաստառակը: Պատկերի մասին ի՞նչ գիտէր:



Ծննդայ

Է.

Եկեղեցիին մէջ Գործածուած Գրքեր

Եկեղեցական սրբազան խորհուրդները կատարելու համար հետեւեալ գրքերը կը գործածուին:

Ս. Աւետարան. — Բոլոր քրիստոնեաներուն միակ գիրքն է Աւետարանը, որ Յիսուսի ծնունդէն սկսեալ մինչեւ անոր համբարձումը եղած տնօրինական անցքերը կը պատմէ:

Չորս աւետարանիչներ խմբագրած են զայն, Մատթէոս Քրիստոսի համբարձումէն ութը տարի ետքը գրած է, Հրէական լեզուով: Մարկոս տասնըհինգ տարի ետքը՝ Եգիպտական լեզուով. Ղուկաս՝ որ գործք առաքելոցն ալ գրած է, աւետարանը գրած է Ասորերէն լեզուով՝ տասնըհոթը տարի ետքը: Իսկ Յիսուսի սիրելի աշակերտը՝ Յովհաննէս, յիսունը երեք տարի ետքը:



Գրական Աւետարանի

Գործք Առաքելոց և Առաքելական Թուղթեր. — Կը պատմեն թէ ինչպէս հիմնուեցաւ եկեղեցին և թէ ինչպէս Ս. Հոգին առաջնորդեց Քրիստոսի առաջին հետեւողները:

Գործք Առաքելոցի պատմութիւնը կը սկսի Քրիստոսի համբառնալէն և կը վերջանայ Ս. Հոգիի դալուստով: Կը պատմէ նաեւ Պօղոս առաքելի դարձը:

Առաքելական քուրքեր եւ նամակներ.— Նամակի ձեռով գրուած քններ են որոնք տառաքեալները գրած են հաւատացեալները յորդորելու և հրահանգելու համար։ Աւետարանը, Գործք Առաքելոցը, Առաքելական թուղթերը ինչպէս նաեւ Աստուածաշունչը եւ դարուն թարգմանուեցան Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի ձեռքով և թարգմանիչներու աջակցութեամբ։

Ժամագիրք.— Ժամագրքին մէջ կը գտնուին օրուայ ընթացքին հասարակաց աստուածաշատութեան վերաբերեալ աղօթքներ, մաղթանքներ, քարոզներ և երգեր։ Երանաշնորհ թարգմանիչները գրած են ժամագիրքը՝ Վերջէն Գիւտ, Մանգակունի և Ներսէս Շնորհալի կաթողիկոսները կարգաւորած և ճշտացուցած են զայն։

Շարական.— Շարականներու դասաւորումը տեղի կ'ունենայ Ներսէս Շինոգ կաթողիկոսի օրով Բարսեղ Զօնի ձեռքով։ Մինչև այդ թուականը հայ եկեղեցիին մէջ շարականները անկանոն կերպով կ'երգուէին։

Շարականները չորս մասի կը բաժնուին, Տէրու-նական, Սրբոց, Ապաշխարութեան և Հանգստեան։ Ասոնք կ'երգուին ութը ձայն եղանակներով։

Առաջին ձայն ԱԶ Երրորդ ձայն ԳԶ

Առաջին կողմ ԱԿ Երրորդ-Վառ ձայն ԳԿ

Երկրորդ ձայն ԲԶ Չորրորդ ձայն ԴԶ

Երկրորդ-Աւագ կողմ ԲԿ Չորրորդ-Վերջ ձայն ԴԿ

Ութը ձայներ ո՛չ միայն սրբազան երգեցողութեան ութը եղանակները կը խմբաւորեն, այլ նաեւ ժամասացութեան կարգն ալ ճշգրտած է ութը ձայներու համեմատ։

Ձայներու կարգը կը սկսի բուն բարեկենդանով, այդ օրը ձայնը ի՛նչ ալ ըլլայ, պէտք է փոխուի ԴԿի, որպէսզի Զատիկի օրը ԱԶ ըլլայ։

Աջակողմի դասն է որ
կը վարէ ձայները, իսկ
ձախակողմինը՝ կողմերը:
Այն դասը, որ օրուան ձայ-
նին համեմատ կը վարէ
կարգը, կ'ըստէի Աւագե-
րեցու դաս, իսկ միւսը կը
կոչուի Աջակերտի դաս:
Երկու դասերը կը կոչուին
նաեւ Զայնի դաս և Կողման
դաս:

Երբ Փրկչի թուականը
դուր է (զոյգ), ձայները ա-
ջակողմեան դասուն կ'իյ-
նան, իսկ եթէ կոճատ է՝ (ան-
զոյգ) ձախակողմեան դա-
սուն:

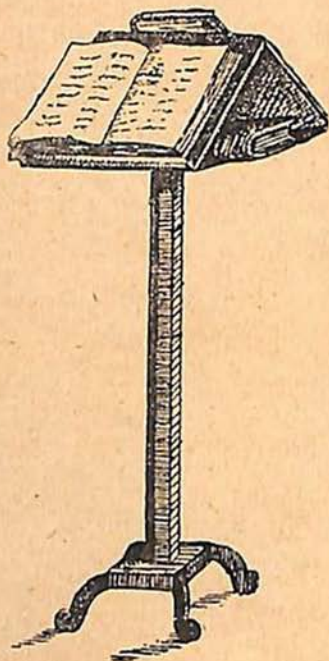
Շարականները տանցմէ
դաս ունին նաեւ Ստեղի և
Զարտուղի՝ այսինքն դար-
ձուած ձայնով շարականներ:

Շարականները կը կրեն նաեւ հետեւեալ անուննե-
րը Օրհնութիւն, Հարց, Մեծացուցէ, Ողորմեա, Տէր
յերկնից, Մանկունք, Ծաշու, Համբարձի և Ստեղի:

Ծառոց.— Հին և նոր Կտակարաններէն տունուած
քաղուածք մըն է: Որ՝ ըստ պատշաճի, դասաւորուած
է հասարակաց աստուածպաշտութեան տան կարգաց-
ուելու համար:

Վերջէն այս գիրքը ճոխացած է նշանաւոր եկեղե-
ցական հայրերու հոգեբուղիս աղօթքներով:

Խորհրդատե՛ր կամ Պատարագամատոյց.— Ասոր



մէջ նշանակուած ու դասաւորուած են պատարագի ատեն կարգացուելիք տղօթքները: Այս գիրքը ճոխացած է Վերջէն, Ս. Սահակի, Ս. Մեսրոպի, Մանգակունիի և Ս. Դրիգոր Նարեկացիի ձեռքով:

Տաղարան.— Այս գիրքը պատարագի միջոցին երգուելիք մեղեդիները, երգերը և քարոզները կը բովանդակէ:

Տօնացոյց.— Հրահանգի գիրք մըն է տօնացոյցը, որ ցոյց կուտայ հայ եկեղեցւոյ տօները և այդ առթիւ երգուելիք շարականները, երգերը, ստղմոսները և ընթերցումները:

Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոպ կաղմեցին զայն, որուն հետեւողութեամբ կը պատրաստուի օրացոյցը: Վերջին անգամ կարգաւորողը եղաւ Սիմէոն Նրեւանցի կաթողիկոսը:

Մատցոց.— Ծիսարան տլ կը կոչուի: Որուն մէջ գրուած են հայ եկեղեցւոյ աստուածաշատութեան Ս. Խորհուրդներն ու հոգեւոր ծէսերը կատարելու կարգերն ու կանոնները:

Ս. Մեսրոպ թարգմանած ու կանոնաւորած է զայն. իր անունով Մաշտոց կը կոչուի:

Երեք տեսակ Մաշտոց կայ, Զեռոց Մաշտոց, Մայր Մաշտոց և Հայր Մաշտոց: Առաջինը երկրորդին քաղուածքն է:

Կանոնագիրք.— Այս գրքին մէջ հաւաքուած են առաքելական և երեք տիեզերական ժողովներու կանոնները, ինչպէս նաեւ հայ եկեղեցական ժողովներու կանոնները:

Յայտաւորւի.— Կը պատմէ Փրկչին փրկագործ տնօրինութիւնները, սուրբերու օրինակելի վարքն ու բարքը և Ս. Վկաներու նկարագիրը:

Այս գիրքը այժմ միմիայն վաճառու մէջ կը կարգացուի երեկոյեան եկեղեցին սկսելէ առաջ:

Գրիգոր Վկայասէր կաթողիկոսն է որ զայն թարգմանած է Յոյն և Ասորի լեզուներէ: Վերջէն՝ եկեղեցական հայրերը զայն զտած ու դասաւորած են:

Նարեկ.— Ս. Գրիգոր Նարեկացիին երկասիրութիւնն է: Հայ եկեղեցին և հայ ժողովուրդը գուրգուրանքով կը վերաբերին անոր հետ որովհետեւ ան՝ Աւետարանէն ետքը, ամենէն ներշնչեալ գիրքն է որուն տիրացած է հայ ժողովուրդը:

ՀԱՐՅՈՒՄՆԵՐ.— Ի՞նչ գիտես Աւետարանի եւ Գործք Առաքելոցի մասին: Ասոնք ե՞րբ հայերէնի թարգմանուեցան: Ի՞նչ է ժամագիրքը եւ Շարականը. ո՞վ դասաւորած է զանոնք: Շարականները քանի՞ ծայնով կ'երգուին:

Ի՞նչ գիտես ձաշոցի, Խորհրդատեարի եւ Տօնացոյցի մասին: Մաշտոցը ո՞վ գրած է. քանի՞ տեսակ է: Յայսմաւուրրի եւ Կանոնագրքի մասին ի՞նչ գիտես:

Նարեկը ո՞վ գրած է:



Ը.

Եօթը Խորհուրդներ

ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆ

Մկրտութեան խորհուրդը Յիսուս հաստատեց ան-
ձամբ մկրտուելով Յովհաննէս Մկրաչէն: Յետոյ՝ երբ
երկինք պիտի համբառնար, աշակերտներուն ըսաւ.
«Գացէք այսուհետեւ աշակերտեցէք բոլոր հեթանոսնե-
րը և մկրտեցէք զանոնք Հօր, Որդւոյ և Ս. Հոգիին
անունով»: Ուրիշ անգամ մըն ալ ըսած է. «Եթէ մէկը
ջուրէն և հոգիէն չը ծնի երկնքի արքայութիւնը չի
կրնար մտնել»:

Մկրտութեան խոր-
հուրդը քահանան կը կո-
տարէ երախան երեք ան-
գամ՝ յանուն Երրորդու-
թեան, ջուրին մէջ մխրճե-
լով:

Մեր եկեղեցին մանու-
կը ութ օրուայ եղած ա-
տենը կը մկրտէ սա պարզ
պատճառով որ՝ երախային

ծնողքը պէտք է իր զաւկին մարմնոյն հետ հոգայ
նաեւ անոր բարոյական կեանքը:

Եկեղեցին աղուն բարոյական կեանքին համար
կնքահայրն ալ պատասխանատու կը ճանչնայ:

Մկրտուելով քրիստոնեան իր սկզբնական մեղքէն
կը սրբուի և Աստուծոյ որդեգիրը կը դառնայ:



Մեծն Տրդատի
մկրտութիւնը

ԴՐՈՇՄ

Այս խորհուրդը Ս. Հոգին շնորհքը կը խորհրդանշէ՝ Մանուկը սրբալոյս միւռնոնով օծելով կ'ընդունանիք թէ Ս. Հոգին է որ կ'իջնայ մկրտութեան վրայ, ինչպէս Ան իջաւ Յորդանան գետին մէջ երբ Յիսուս կը մկրտուէր, վերնատան մէջ՝ հրեղէն լեզուներու ձեւով՝ առաքելներու վրայ:

Առաքելները նախապէս ձեռքերնին կը դնէին մկրտութեան վրայ, անոնց յաջորդները իւր գործածել սկսան:

Մեր եկեղեցին Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչէն սկսեալ Ս. Միւռնոնը կը գործածէ:

Մկրտող քահանան Ս. Միւռնոնը ափին մէջ կը լեցնէ և կ'սկսի մկրտողին ճակատը, աչքերը, սիրտը, կոնական ու ոտքերը խաչանիչ կերպով կնքել:

Ս. Միւռնոնը Ամենայն Հայոց Հայրապետը կ'օրհնէ. Այս օրհնեալ իւրը պատրաստելու համար քառասուն տեսակ ծաղիկներու հիւթերն ու արմատները ձիթաիւղին հետ կը խառնեն: Ասոնց մէջ գլխաւորն է բալասան ծառին հիւթը որ երբ ձիթաիւղին հետ խառնուի տեսակ մը մակարդ առաջ կը բերէ:

ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

Երբ Յիսուս և իր առաքելները Պատէքի սեղանին շուրջը բազմած էին խորոված գառնուկը ճաշակելու համար, Յիսուս նախ բաղարջ հացը առաւ օրհնեց, կտրեց աշակերտներուն տուաւ ըսելով. « Առէք



կերէք, այս է իմ մարմինը»։ Յետոյ անապակ գինիի բաժակը առնելով գոհացաւ և ըստւ. «Խմեցէք ասկէ, ամէնքդ ալ, որովհետեւ իմ նոր ուխտի տրիւնս է աս, որ շատերու վրայ պիտի թափուի մեղքերու թողութեան համար»։

Այս խորհուրդը պատարագ ալ կը կոչուի որովհետեւ Քրիստոս իր մարմնովն ու տրիւնովը Ս. Սեղանին վրայ խորհրդաւոր կերպով կը պատարագուի ինչպէս խաչին վրայ։

Ուրեմն Տիրոջը մարմինն ու տրիւնը ճաշակելով Քրիստոսի հետ հաղորդուած, միացած կ'ըլլանք։

Քրիստոս ալ ըսած է. «Ան որ իմ մարմինը կուտէ և արիւնս կ'ըմպէ, այնպիսին յաւիտենական կեանքը պիտի շահի և ես այնպիսին վերջին օրը յարութիւն առնել պիտի տամ որովհետեւ ան իմ մէջս կ'ապրի և ես անորը»։

Հաղորդութեան համար մեր եկեղեցին հետեւեալ նիւթերը կը գործածէ, ցորենէ հաց և զուտ խաղողի գինի։ Հացը պէտք է անխմոր ըլլայ իսկ գինին՝ անապակ։ Ուրեմն այս ամենէն կը հետեւի թէ այն որ հաղորդութեան խորհուրդին կը մօտենայ՝ պէտք է կատարեալ հաւատք և հաստատ դիտաւորութիւն ունենայ Աստուծոյ պատուիրանին հնազանդելու։

Քրիստոնեայ մը ամէն օր կրնայ հաղորդուիլ եթէ ինքզինքը պատրաստ կը գտնայ Տէրը հիւրընկալելու։

Չեն կրնար հաղորդուիլ միմիայն անոնք որ դեռ մկրտուած չեն։ Այդպիսիները Ս. Խորհուրդին մօտենալու չեն։ Արդէն սարկաւազն ալ այդ պահուն կ'երգէ ըսելով. «Այն որ երախայ, թերահաւատ և չապաշխարող է չըլլայ թէ աստուածային խորհուրդին մօտենայ»։

Այս խորհուրդը սկիզբները շատ պարզ կերպով կը կատարուէր, վերջէն՝ Ս. Ներսէս Շնորհալիի օրով է որ այսօրուան ձեւը ստացաւ։

ԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹԻՒՆ

Մենք աւետարանէն զխենք թէ հրեաները իրենց մեղքերէն ազատուելու համար Յովհաննէս Մկրտչին նախ իրենց մեղքերը կը խոստովանէին և ապա կը մկրտուէին:

Մեր եկեղեցին ալ իր հաւատացեալներէն կը պահանջէ որ անկեղծ կերպով զղջան իրենց յանցանքին համար և միեւնոյն ատեն հաւատան թէ Քրիստոսի ու-



ղորմութեամբը կրնան իրենց մեղքերէն սրբուիլ:

Ապաշխարութեան համար հետեւեալ կանոնները ունի մեր եկեղեցին պահք, աղօթք, հրապարակային զղջում և առաքինական և մարդասիրական գործեր:

Հին տառնները՝ երբ մարդիկ այս պայմանները չէին լրացներ և կամ ծանր յանցանքներու մէջ կը գտնուէին, այնպիսիները՝ ժամանակի մը համար, Ս. Հաղորդութենէն կը զրկուէին:

Մինչեւ այսօր ալ ողջոյնի տառն սարկաւազը կը ձայնէ. «Այն որ չի կրնար հաղորդուիլ դրան առջեւ ելլէ և աղօթէ»:

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

Այս խորհուրդը Հին Ուխտին մէջ հաստատուած կը գտնենք: Աստուած դրախտին մէջ մեր նախածնողներուն ըսաւ. «Երկուքդ մէկ մարմին եղէք»՝ Յետոյ

դանոնք օրհնելով ըստւ. «Աճեցէք և երկիրը լեցուցէք» :

Յիսուս այս միութիւնը անլուծելի ըրտւ. «Այն որ Աստուած միացուց պէտք չէ որ մարդ բաժնէ» ըսելով :

Եկեղեցիին այս խորհուրդով հարան ու փեսան քահանային օրհնութիւնովը կը պսակուին, ուխտելով իրարու հանդէպ հաւատարիմ մնալ մինչեւ իրենց մահը :

Ամուսնութեան խորհուրդը պսակ ալ կ'ըսուի որովհետեւ ժամանակին ամուսնացողներուն գլխուն պսակ կամ թագ կը դնեն եղեր : Այժմ նարօտ կը կապեն :

Տէրունի և պահքի գլխաւոր օրերէն զուրս ամէն օր պսակ կ'ըլլայ :

Ամուսնութիւնը կը կրկնուի երբ մէկ կտամ միւս կողմը մեռած է և կամ ամուսնալուծումի պարագային կրկին ամուսնանալու արտօնուած է :

Այր և կին, մեր եկեղեցական օրէնքով, մինչեւ երեք անգամ միայն կրնան ամուսնանալ պայմանաւ որ այրը կամ կինը մեռած ըլլան :

Երբ ամուսինը կամ կինը կորսուի մնացողը պարտաւոր է մինչեւ եօթը տարի սպասել :

Դարձեալ երբ ամուսիններէն մէկը հաւատքը փոխէ և կամ անբուժելի հիւանդութիւնով մը տառապի, այդպիսիներուն համար եկեղեցին մասնաւոր կարգադրութիւն մը կ'ընէ :

Երկուքէն մէկը եթէ ամուսնութեան օրէնքին դէմ մեղանչէ՝ ամուսնութիւնը կը լուծուի, և յանցաւոր կողմը այլեւս ամուսնութեան իրաւունքէ կը զրկուի : Այն պարագային եթէ երկու կողմերն ալ յանցաւոր են՝ երկուքն ալ կը դատապարտուին :

Ամուսնութեան այս տեսակ խնդիրներով դատաս-

տանական ժողովը կ'զբաղի և իր եզրակացութիւնները եպիսկոպոսին կը ներկայացնէ:

Ծանր պարագաներու տակ վերջին խօսքը կաթողիկոսին է:

ԿԱՐԳ ԿԱՄ ԶԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Ձեռնադրութեան խորհուրդը Յիսուս հաստատեց համբարձման օրը առաքեալներուն վրայ ձեռք դնելով օրհնելով և անոնց ամէն իշխանութիւն տալով:

Առաքեալներն ալ վերջէն՝ երբ հաւատացեալները շատցան, սկսան արժանաւորներուն վրայ ձեռք դնել և զանոնք եպիսկոպոս կոչել:

Ձեռնադրուելու համար հետեւեալ պայմանները լրացնելու է.

Ա.— Չափահասութիւն ինչպէս նաեւ մարմնի և հոգիի անթերի վիճակ:

Բ.— Հոգեպէս և մտաւորապէս պատրաստուած:

Գ.— Նուիրումի և ծառայութեան ոգի՝ այսինքն բարձր նկարագիր:

Դ.— Յարմարութիւն և արժանաւորութիւն:

Ե.— Ժողովուրդին կողմէ այս ամէնուն համար վկայութիւն:

ՀԻՒԱՆԴՆԵՐՈՒ ՕԾՈՒՄ ԿԱՄ ԱՂՕԹՔ

Յիսուս իր բժշկած հիւանդներէն և ախտաւորներէն կը պահանջէր որ այլեւս չմեղանչեն: Իսկ իր վերջին օրերուն առաքեալներուն իշխանութիւն տուաւ հիւանդներուն վրայ ձեռք դնելու և մեղքերուն թողութիւն տալու:

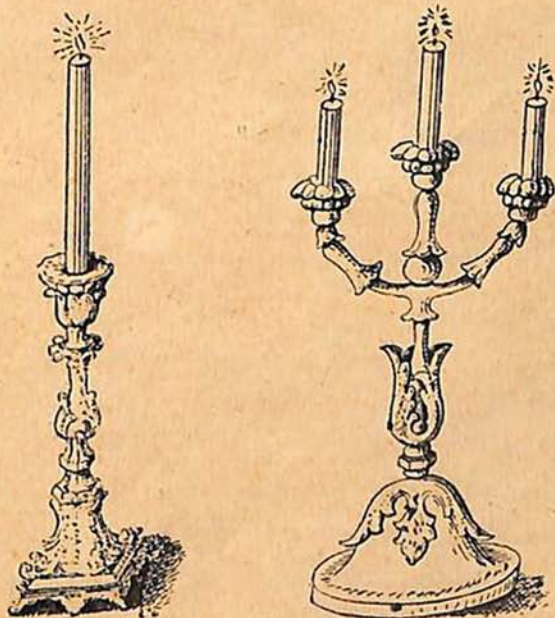
Իսկ զալով օծումին, հրէական սովորութիւն մըն

է որը առաքելական շրջանին եկեղեցիին մէջ ալ կրկնուեցաւ:

Այս սովորութիւնը մինչեւ ժ.Ն. դարուն սկիզբը մեր մէջ ալ կը կիրարկուէր բայց վերջէն խափանուած է: Որովհետեւ կարելի չէ գիտնալ թէ մարդ ի՞նչ մահով և կամ ո՞ւր և ինչպէս պիտի մեռնի: Այս պատճառներով վերջին օծումը առաջինին միացուած է:

Մեր եկեղեցին այժմ կը բաւականա՞յ հիւանդին այցելել, աղօթել անոր վրայ, ձեռք դնել և եթէ ծանր է անոր վիճակը՝ խոստովանեցնել և Ս. Հաղորդութիւն տալ:

Մեր մէջ վերջին օծումի սովորութիւնը միմիայն կրօնաւորներու համար վերապահուած է:



Թ.

Հայ եկեղեցւոյ Տօները

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ՕՐԵՐԸ

Կրօնական կեանքի զարգացման օժանդակելու համար հայ եկեղեցին տարուան օրերուն կրօնական նկարագիր մը տուած է: Կրնանք ըսել թէ եկեղեցին կրօնականացուցած է տարուան բոլոր օրերը:

Շաբթուան եօթներորդ օրերը տէրունի-կիրակի են, Յիսուսի յարութեան նուիրուած:

Հին ուխտի մէջ ալ եօթներորդ օրը բացարձակ հանգստի օր էր. հետեւաբար կիրակին կրկնակի նուիրական է թէ՛ արարչագործ Աստուծոյ գոհութիւն մատուցանելու և թէ՛ Փրկչին յարութեան յիշատակը փառաւորելու համար:

Մնացած վեց օրերը կամ տօնական և կամ պահոց օրեր են: Տօնականները երկու խումբի կը բաժնուին Տէրունի և Մարտիրոսաց:

Տերունի տօներ. — Ասոնք նուիրուած են Յիսուսի և անոր տնօրինութեանց յիշատակներուն, որք են Ծնունդ, Մկրտութիւն, Տեառնընդառաջ, Զատիկ, Համբարձում, Հոգեգալուստ, Վարդավառ, Սաչվերաց:

Մարտիրոսաց տօները սուրբերու յիշատակութիւնն են, իսկ պահոց օրերը տպաշխարութեան նուիրուած են:

Անշարժ տօներ. — Անշարժ կը կոչուին այն տօները որոնք ամսաթիւերու կապուած են՝ որոնք են Ծնունդը Յունվար 6, Անուանակոչութիւնը Յունուար 13, Աւետումը՝ Լիւրիկ եօթը, Ծնունդ Ս. Աստուածածնի Սեպ-

տեմ. 8, Ընծայումը Նոյեմ. 27, Յղութիւն Աստուածածնի Դեկտեմբեր 9:

Անշարժ կը համարուին նաեւ Աստուածածնի, Խաչի և Յիսնակաց բարեկենդանի օրերը, որովհետեւ մեր եկեղեցին կիրակի օրեր կը տօնէ զանոնք:

Շարժական օրեր.— Ասոնք Ձատիկի տօնին կապուած են: Ձատիկը Մարտի լրումն լուսնի յաջորդող կիրակին է: Եթէ լրումն լուսնին Մարտ 21էն առաջ հանդիպի այն ատեն Ձատիկը Ապրիլի մէջ հանդիպող լրումն լուսնէն անմիջապէս յետոյ կը տօնուի: Իսկ եթէ այս երկու տմիսներուն մէջ լրումն լուսնին պատահի Ուր., Ծբ., Կիրակի օրերուն, այն ատեն Ձատիկը կը տօնուի ճիշդ հետեւեալ կիրակին:

Մարտ ամսոյ լուսինը կը ծնի Մարտ 8ին և կը լրանայ 21ին: Այս լրումը «Աւագ լրումն լուսնի» կ'ըսուի: Իսկ Ապրիլ ամսոյ լուսինը կը ծնի Ապրիլի 5ին և կը լրանայ 18ին, որուն յաջորդող կիրակին Ապրիլ 25էն անդին պէտք է անցնի:

Ուրեմն Ձատիկը կը տօնուի Մարտ 22էն մինչեւ Ապրիլ 25, 35 օրերուն մէջ հանդիպող կիրակի մը:

ՎԱՀԱՆ ԳՈՂԹՆԵՑԻ.— Ծնած է 700ին, Գողթն գաւառի մէջ: Հայոց Խոսրով նախարարին որդին էր:

Արաքները իշխանական տուները աւերելէ վերջ մնացածները Դամասկոս գերի տարին: Չորս տարեկան Վահանը անոնց մէջ կը գտնուէր: Ամիրապետը անոր անունը փոխելով Վահապ դրուէ:

Վահապ արաքներէն լեզուին հմտանալով զիւսնագպիր և խորհրդական եղաւ: Երբ գերութիւնը վերջ գտաւ, Վահապ ալ արքունի հրովարտակով մը հայրենիքը վերադառնալով կալուածներուն տիրացաւ:

Վահագ Հայաստան վերադարձին իր հայրենի կը-
րօնքին դարձաւ։ Արաքները անոր ուրացու թիւնը լը-
սելով սկսան հալածել։ Վահան հինգ տարի հոս ու հոն



Վահան Գողթնեցի եւ իր փոքր խոսրովիդուխս

պահուըտելէ վերջ ուղղակի Դամասկոս գնաց։ Այն
տեղի բարեկամները կը յանձնարարէին իրեն որ կամ

փախի և կամ պահուելի վահան կտրեւորութիւն չտա-
լով անոնց խօսքին ամիրապետին ներկայացաւ: Վեր-
ջինս ի զուր փորձեց համոզել որ ետ կենայ իր նոր
կրօնքէն: Վերջապէս զանազան ամենջանքներէ վերջ
գլխատել տուաւ 737ին:

Ս. ՈՍԿԵԱՆՔ ԵՒ ՍՈՒՔԻԱՍԵԱՆՔ.— Ասոնք Յու-
նաց կայսրէն՝ Հայոց Սանատրուկ թագաւորին մօտ
ղրկուած դեսպաններ էին: Իրենց պետը Խոուսի, ոսկի
կը կոչուէր:

Ճամբան Թագէտս առաքեալին հանդիպելով և ա-
նոր դորձած հրաշքները տեսնելով քրիստոնեայ կը
մկրտուին:

Առաքեալին մօտէն վերջ Յփրատի աղին մօտ՝
Ծաղկէոյ լեւան մօտերը ճգնաւորութիւն կ'ընեն ժա-
մանակ մը վերջ՝ Արտաշէս թագաւորին օրով, իրենց
ճգնութեան վայրէն կ'իջնեն հայոց արքունիքը կ'այ-
ցելեն և Սաթենիկ թագուհին և անոր ազգականնե-
րուն (Ալաններ) քրիստոնէութիւն կը քարոզեն: Ա-
լանները կը հաւատան Յիսուս Քրիստոսի և կը մկրտը-
ւին: Իրենց մեծը քահանայ ձեռնադրուելով Սուքիաս
կը կոչուի:

Արտաշէսի մեծ որդին՝ Արտաւազդ, իր եղբայրնե-
րուն հետ Ոսկեանց ճգնարանը երթալով ամէնքն ալ
սպանել կուտայ իր զինուորներուն 107ին:

Սուքիասեանները՝ որոնք 16 հոգի էին, անոնց
տեղը կ'անցնին:

Ալաններու թագաւորը իմանալով, իր զօրապետ-
ներէն մէկը կը զրկէ որպէսզի երկիր դարձնէ զա-
նոնք: Ասոնց մերժումին վրայ նահատակել կուտայ
131ին:

ԱՏՈՄԵԱՆ ԶՕՐԱՎԱՐՆԵՐ.— Ասոնք Քաջն Վարդան Մամիկոնեանի ընկերներէն էին, անոնցմէ երկուսորի առաջ նահատակուած:

Ասոմ Գնունի և Մանածիհր Ռշտունի իրենց գունդերով՝ Պարսից բանակին հետ օտարներու դէմ կը կռուէին: Պատերազմէն վերջ Յաղկերտ այս քաջ զօրավարները իր քով կանչեց և կրակապաշտ ընել ուղեց: Բայց Ասոմեանք արքային միտքը խմանալով Անձեւեանց երկիրը ապաստանեցան:

Յաղկերտ երբ անոնց փախուստը լսեց բանակ մը շրկեց որպէսզի զանոնք կամ դարձի բերեն և կամ սպանեն:

Ասոմ և Ռշտունի զօրավարները՝ իրենց գունդերով նահատակուեցան 449 ին:

ՂԵԽՈՆԴԵԱՆՔ.— Վարդանանց պատերազմէն վերջ պարսիկները քաղաքականութիւննին փոխած էին Ասորորմիզդ պարսիկը Հայաստան զրկելով:

Ասորորմիզդ թէպէտ եկեղեցիները բանալ տուաւ և կրօնական հալածանքը դադարեցուց, սակայն Վարդանանց պատերազմի պարագլուխները չմոռցաւ, որոնք ձերբակալելով Տիգրոն զրկեց:

Այդ ձերբակալուածները թիւով ինը կրօնականներ էին, որոնցմէ երեքը եպիսկոպոս, մէկը կաթողիկոս, երկուքը սարկաւազ և չորսը քահանաներ էին:

Յաղկերտ իր Քուշանաց դէմ մղած պատերազմին անյաջողութիւնը այս եպիսկոպոսներուն ողջ մնալուն վերագրելով՝ հրամայեց չորհարանքով սպանել զանոնք: Ասորեանները սակայն մեծ քաջութեամբ կը դիմագրաւեն ամէն տեսակ տանջանքները:

Ասոնք 454, Յուլիս 25 ին, Պարսկաստանի Ռիւան,

անծանօթ գիւղին մէջ կը նահատակուին: Ասոնց նըշխարները՝ Խուժիկ անունով գաղտնի քրիստոնէութեան դարձած պարսիկը կը հաւաքէ և Հայաստան բերելով հայերուն մէջ կը ցրուէ:

Ասոնց տօնը Ղեւոնդեանց անունով ծանօթ է պատմութեան մէջ: Թէպէտ ասոնց մէջ էին Ս. Յովսէփ կաթողիկոսը, երկու եպիսկոպոսներ և երկու սարկաւազներ:

Այս տօնը կը տօնենք բարեկենդանի Գ. օրը:

Եղեմք ձեզ երգս զհրեշտակական զձայնքս, յաւեժս եւ վայելուչս, մտերիմս եւ ներքողեանս. ով սուրբ Ղեւոնդեանք:

Առաւել պարծիմք ձեօք սուրբ հօտապետ Բրիսնոսի, յօրինեալ եւ յարդարեալ սանարք սուրբ, մաքրեալ օրելանք տեղութեան երկնաւոր քաղաւորին. ով սուրբ Ղեւոնդեանք:

Իսկ ի հեղմանե արեան ձերոյ հոտ անոյշ բուրեաց ի յերկինս, եւ հոտոտեցաւ Տէր ի հոտ անուշից ընդ կամաւոր պատարագս ձեր. ով սուրբ Ղեւոնդեանք:

Որք համբարձայք ի կանառս սերովբէից եւ ի դասս փերովբէից. բարեխօսեցեք առ Տէր վասն անձանց մերոց. ով սուրբ Ղեւոնդեանք:

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ԵՒ ՀԱԶԱՐ ԵՐԵՍՈՒՆԸ
ՎԵՑ ՎԿԱՆԵՐԸ.— Պարսիկները հայոց մասին երկու
մտադրութիւն ունէին, նախ անոնց քաղաքական
կեանքին վերջ տալ, երկրորդ զանոնք ստիպել որ-
պէսզի քրիստոնէութիւնը թողուն և իրենց հաւատքին
դառնան: Այս երկու նպատակներուն իրագործման հա-
մար ալ ժամանակը յարմար էր, որովհետեւ Յունաց
Թէոդոս Բ. կայսրը պարտուած ըլլալով չպիտի կրնար
քրիստոնեայ հայերուն օգնութեան հասնիլ:

Ծրագրին առաջին մասը իրագործած էին Հայոց
Արտաշէս Թագաւորը գահընկեց ընելով, կը մնար երկ-
րորդ մասը: Ասոր համար ալ հայ նախարարները Տիգ-
րան հրաւիրեցին Հոնաց դէմ կռուելու համար: Նախա-
րարները եօթը երկար տարիներ հայրենիքէն հեռու
պատերազմին դաշտը մնացին: Այս տարիներու ընթաց-
քին Յազկերտ միշտ աշխատեցաւ հայ նախարարներուն
իր կրօնքը՝ կրակապաշտութիւնը, ընդունել տալ: Միւս
կողմէ Դենշապուհ իշխանը Հայաստան զրկեց որպէսզի
հայ ժողովուրդը կրակապաշտ ընէ:

Հայ նախարարները տեսնելով որ երկրէն հեռու
մնալը թէ՛ իրենց և թէ հայրենիքին վտանգաւոր է, ո-
րոշեցին առերես ուրանալ քրիստոնէութիւնը:

Թագաւորը մեծ ուրախութեամբ ընդունեց այս ո-
րոշումը: Մեծամեծ նուէրներով պատուեց զանոնք և
գոհնդ մը պարսիկ զօրքերու և 700 մոգերու ընկե-
րակցութեամբ Հայաստան վերադարձուց:

Հայ կղերը ազգին ու եկեղեցիին սպառնացող վը-
տանգը տեսնելով Շահապիպանի մէջ ժողով մը գումա-
րեց նախարարներու ներկայութեան, ուր Խաչի և Ա-
ւետարանի վրայ ամէնքը երգում ըրին մոգերը երկրէն
դուրս վանել:

Պարսիկները այս շարժումը պատրուակ բռնելով
մեծ ուժով յարձակեցան Հայաստանի վրայ:



Քաջն Վարդան՝ 66,000 զինուորներով Արտազու-
գաւառին Աւարայր գիւղը՝ Տղմուտ գետին եղերքը,
դիմաւորեց Պարսիկ բանակը։

Բանակին հետ էին Յովսէփ Հողոցմեցի կաթողի-
կոսը և Ղեւոնդ երէցը, որոնք իրենց կրօնաշունչ խոս-
քերով զօրքը կը քաջալերէին։

Վճռական ճակատամարտը տեղի ունեցաւ 451 Յու-
լիս 2ին։ Կռիւր բուռն եղաւ բայց չատ քիչ տեւեց։
Քաջն Վարդան Մամիկոնեան հերոսական կռիւէ մը
վերջ իր սուրբ տրիւնովը ներկեց Աւարայրը։ Այդ օրը
ինկան նաեւ 1036 մարտիրոսներ։

Հայերը թէպէտ յաղթուեցան այս կռուին մէջ
բայց բարոյապէս յաղթող հանդիսացան, որովհետեւ

պարսիկները այլեւս բացէ ի բաց չհամարձակեցան Հոյոց կրօնքին դպչիլ և ոչ ալ կրակապաշտութիւնը կրկին տարածելու փորձեր ընել:

Վարդանի և իրեն հետ նահատակուող ընկերներուն արիւնը հայ եկեղեցին մեծ փորձանքէ մը տղատած էր: Ասոր համար ամէն տարի՝ բարեկենդանի եջօրը, հայ եկեղեցին հանդիսաւորապէս կը տօնէ այս պաշտելի սուրբերուն յիշատակը:

Նորահաւ պրսականոր եւ զօրագլուխ առաքինեաց, վառեցար զինու հոգւոյն արիաբար ընդդէմ մահու. Վարդան քաջ նահասակ որ վանեցեր ըզթեմամին. վարդագոյն արեամբբդ քով պրսակեցեր զեկեղեցի:

Երկնաւոր թագաւորին զինու յաղթեալ պատերազմին, խոհական իմաստութեամբ խոհեմացեալ աննառապէս, Խորեն խորհրդական եւ ծանուցեալ անուն բարի, խաչելոյն վկայ եղեալ հեղմամբ արեան պրսակեցաւ:

Բենական լուսով լցեալ արիացեալքն քաջն Արսակ, թաթաւեալ ի կարմրութիւն բոսորային բղխեալ աղբիւրն, զփրկականն ըմպեալ զբաժակ եւ մրկրտեալ արեամբն իւրով, դասակցեալ ընդ անմարմնոցն Երրորդութեան երգել ըզփառս:

ՏԵՍԱՌՆԸՆԴԱՌԱՋ.— Իսրայելացիները մանուկը ծնելէ քառասուն օր ետքը Երուսաղէմի տաճարը կը տանէին և Տիրոջը կը ներկայացնէին : Այդ առթիւ երկու զոհեր կը մատուցանէին , առաջինը ծնողքն էր էր որ կ'ընէր սրբուելու համար , իսկ երկրորդը՝ մանուկը տաճարին՝ Աստուծոյ ծառայութեան յանձնելն էր : Այս վերջին ձեւը փոխուեցաւ երբ Ղեւի ցեղը ամբողջութեամբ տաճարի ծառայութեան հրաւիրուեցաւ : Այս անգամ ծնողքը պարտաւոր էր իր անդրանիկ զաւակը տաճարէն ետ առնելու համար նուէր մը ընելու : Հարուստները արջառ՝ իսկ աղքատները զոյգ մը տատրակ կուտային իբր փրկանք :

Բրիստոսի ծնողքը այդ երկու օրէնքները լրացնելու համար էր որ Յիսուս մանուկը տաճար բերին :

Այդ օրերուն Երուսաղէմի տաճարին մէջ Սիմէոն անուանով ծերունի և արդար քահանայ մը կ'ապրէր : Ս. Հոգին յայտնած էր այս բարեպաշտ ծերունիին որ մինչեւ աշխարհի փրկիչը չտեսնէ չպիտի մեռնի : Երբ մանուկը տաճար բերին, Սիմէոն Ս. Հոգիով լեցուած ընդառաջ գնաց Յիսուս Մանուկին, Զայն իր գիրկը առնելով փառք տուաւ Աստուծոյ և ըսաւ. «Տէր, հիմա խօսքիդ համաձայն խաղաղութեամբ արձակէ ծառագ, որովհետեւ աչքերս տեսան Իսրայէլի փրկիչը զոր Ժողովուրդին համար պատրաստեցիր» : Յետոյ մօրը դառնալով ըսաւ. «Այս Տղուն պատճառով սիրտդ վիշտի սուրէն պիտի խոցուի» :

Հոն կար նաեւ Աննա անուանով մարգարէուհի մը : Ասիկա եւս ներկայ ըլլալով արարողութեան , իր տեսածն ու լսածը ամէնուն պատմեց Աստուծոյ փառաբանելով :

Այս տօնը Տեառնընդառաջ կը կոչուի և իբր անշարժ տօն փետր. 14ին կը կատարուի :

Տեառնընդառաջը մեր մէջ Միհր Աստուծոյն նուիր-

ուած տօնին տեղը բռնած է: Այդ օրը կրակ կը վառեն
և չտտեր պար կը բռնեն:

Տեառնընդառաջին բոլոր նորածինները եկեղեցի
կը տարուին:

Մարմնացեալդ ի կուսէն նախայաւիտեան
բանդ, այսօր ի Տաճարն եկիր կատարել զօ-
րէնս, վասն փրկութեան հեթանոսաց:

Որ յանարուեստ արոճ նրսիս բարեբան-
եալդ ի հրեշտակաց այսօր ի Սիմեոնի բառ-
նալով, ի զիրկս, որ բնծայեսցես ըզմեզ ի
կեանսդ յաւիտեանից:

Որ արձակիչդ ես կապելոց պարգեւատու
ամենեցուն. այսօր հայցմամբ ծերունւոյն
արձակեա եւ զիս զբազմամեղս ի կապա-
նաց մահու ի կեանսդ յաւիտեանից:

ԲՈՒՆ ԲԱՐԵԿԵՆԴԱՆ.— Բարեկենդան կը կոչուին
չաբաթապահերը յառաջող վերջին ուտիք օրերը:
Բարեկենդան բառը «բարի» և «կենդանութիւն» բա-
ռերէն կազմուած է ինչ որ կ'երևուի թէ կերակուրնե-
րու ճոխութենէն առնուած է:

Պարզ բարեկենդաններն են Առաջաւորաց, Եղիա-
կան, Լուսաւորչի, Վարդապետի, Աստուածածնայ, Խաչ-
վերացի, Վարադայ խաչի, Յիսնակաց, Ս. Յակոբայ և
Ծնունդի բարեկենդանները, ընդամենը տասը: Ասոնց
ամէնքն ալ կիրակի օրեր կը հանդիպին, բացի Ծնունդի
բարեկենդանէն որ շաբթուան մէջ ալ կը հանդիպի:

Բուն բարեկենդանը Մեծ Պահքը կանխող վերջին

ուտիքի կիրակին է: Եօթը չաբաթ կամ քառասուն ութը օր շարունակաբար պահք է: Զատիկը շարժական տօն ըլլալով բարեկենդանն ալ Փետր. մէկէն մինչեւ Մարտ եօթը՝ 35 օր ետ և առաջ կ'երթայ:

Բուն բարեկենդանին նոյնիսկ վանքերու մէջ տարողներն ալ իրենց խառակեցութիւնը կը թողուն՝ արեղաթող ընելով:

Մեծ Պահքի առաջին կիրակին մեր նախահայրերուն դրախտի երջանիկ կեանքին յիշատակութիւնն է:

Բակլախորան անունը կը տրուի մեծ պահոց առաջին երկուշաբթիին: Վանքերու մէջ՝ կիրակի իրիկունան վերջին ընթրիքէն յետոյ, հանգիստութեամբ բակլայ կը պարպեն կաթսայի մը մէջ, յաջորդ օրը զայն իտրովելու և բաժնելու համար:

Մեծ Պահքը կ'սկսի բուն բարեկենդանի Բշ. օրէն և կը տեւէ մինչեւ Աւագ Շբ.՝ 48 օր շարունակաբար: Մեծ Պահքին աղուհաց ալ կ'ըսեն:

Այս պահքին քառասուն օրը բուն քառասնորդական մեծ պահքն է. այդ օրերուն բացի չաբաթ և կիրակի օրերէն ծոմ ալ պէտք է պահուի: Ծաբաթ օրերը սրբոց տօն ալ կը կատարուի:

Երբ մեծ պահոց մէջ Տեառնընդառաջի, Աւետումի և Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Մուտն ի վերապն տօները հանդիպին, վարագոյրը կը բացուի և բաց պատարագ կը մատուցուի:

Մեծ Պահքի յատկանիշներն են վարագոյրը վակ պահել, Արեւագալի, Ճաշու և Խաղաղականի յատուկ երգերն ու ժամերգութիւնները:

ՄԻՋԻՆԲ.— Այս անունը կը տրուի Մեծ Պահքի կէսին՝ որ տօնական նշանակութիւն մը չունի: Միջինքը կը հանդիպի չորրորդ չորեքշաբթին կամ մեծ պահոց 24 օրը: Միջինքէն սկսեալ՝ Խաղաղականի մէջ Ստեղի շարականներ կ'երգուին:

ԾԱՂԿԱԶԱՐԴ.— Զատիկէն չարաթ մը առաջ կտարուող տօնը Ծաղկաղարդ կը կոչուի որ յիշատակ է Յիսուսի հանդիսաւորապէս երուսաղէմ մտնելուն: Աւետարանին մէջ ծաղիկի յիշատակութիւն չկայ, կ'երեւի թէ իր անունը հայկական հին հեթանոսական շրջանէն մնացած տօնի մը անունն է որ քրիստոնէութեան անցած է ինչպէս Վարդապետը:



ԱԻԱԳ. ՇԱԲԱԹ.— Ծաղկաղարդէն մինչեւ Զատիկ եղող եօթը օրերը Աւագ օրեր կը կոչուին: Աւագ Բշ.ը թղենին անիծելուն և տաճարը մաքրելուն, Գշ.՝ հրէից հարցումներուն և Քրիստոսի բացատրութեանց և Փարիսեցիներու յանդիմանութեան օրերն են: Եկեղեցին կը յիշատակէ նաեւ Տասը Կոյսերու առակը, ջրհեղեղը և մարդոց կրկին սկզբնաւորութիւնը, Դշ. օրը՝ կը յիշատակուի Յուդայի մատնութիւնը, Եշ.՝ վերջին ընթրիքը, ստնլուայն և հաղորդութեան խորհուրդին հաստատութիւնը, Ուր.՝ Քրիստոսի ձերբակալութիւնը, դատաւարտութիւնը, խաչելութիւնը, մահն ու թաղումը, Շբ.՝ դարձեալ թաղումը և երեկոյին՝ Քրիստոսի Յարութիւնը:

ՆԱԽԱԿԱՏԻՔ.— Բառական իմաստով «նոր շինել», նոր կերտել կը նշանակէ: Բնդհանուր սովորութիւն է որ նոր շինուած եկեղեցիի մը բացումը հանդիսաւորապէս կատարուի: այս հանդէսը Նաւակատիք կը կոչուի:

Մեր եկեղեցին նաւակատիքները մեծ տօներու

նախընթաց օրերը կը յիշատակէ: Այդ օրերուն պահ-
քերն ալ մասամբ կը լուծուին:

ՔԱՌԱՍՈՒՆ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐ.— Փոքր Հայքի կայ-
սերական դռնդի զինուորներէն էին: Կեսարիոյ Լիւ-
սիոս դռքսը հրաման կը ստանայ բանակի քրիստոն-
եաները հալածելու, ուստի կը հրամայէ դատել քո-
ւսսուն մանուկները:

Այս քաջարի զինուորները իրենց հաւատքին վրայ
հաստատուն կը մնան և բանտ կ'առաջնորդուին: Լիւ-
սիոս եւս փորձելով անոնց հաւատքը կը հրամայէ
քարկոծել զանոնք: Բայց ամբողջ չփոթած, քարերը
իրարու կը նետէր: Դռքսը եւս կը փորձէ բայց իր
քարը դատաւորին կը հանդիպի:

Կրկին քննութենէ մը վերջ Լիւսիոս հրամայեց
երկու երկու կապել զանոնք և Սերաստիոյ լիճը նե-
տել: Եղանակը ցուրտ ըլլալուն լիճը սառած էր: Ա-
սոնցմէ մէկը ցուրտին չդիմացաւ փախչելով բաղնիքի
մը մէջ տապաստանեցաւ: Կէս գիշերին լճին վրայ լոյս
մը ծագեցաւ և ամէնուն գլխուն վերեւ լուսեղէն պը-
սակներ երեւցան: Պահապաններէն մէկը որ տեսած էր
այս հրաշալի երեւոյթը լիճը նետուեցաւ սուրբերուն
պսակակից ըլլալու համար:

Յաջորդ օրը անոնց անկենդան մարմինները լիճէն
հանեցին և սրունքները խորտակեցին: Յետոյ սայլերու
մէջ լեցնելով մօտակայ գետեզրը տարին ուր այրեցին և
ոճիւնները ջուրը նետեցին:

Տեղւոյն եպիսկոպոսը անոնց նշխարներէն մաս մը
ժողվելով հանդիսաւորապէս թողեց 316ին: Այս տօնը
կը հանդիպի մեծ պահոց Իէ օրը: 18 օր

Ս. ՍԱՐԳԻՍ.— Կոստանդիանոսի օրով Կապադով-
կիոյ մէջ նշանաւոր եղաւ իր քաջագործութիւններու-

վը. իբր վարձատրութիւն կոյսրէն զօրավարութեան տիրոջ ալ ստացաւ: Այդ օրէն սկսեալ սկսաւ համարձակօրէն քանդել բազինները:

Յուլիանոս Ուրացողի օրով ստիպուած իր Մարտիրոս զաւկին հետ նախ Հոյաստան և ապա Պարսկաստան ապոստոսիր:

Պարսկաստանի մէջ օր մը տեսնելով որ իր գոնդը թշնամիէն կը վախնայ՝ յորդորեց զանոնք որ Յիսուս Քրիստոսի ապաւինին: Զինուորները սիրտ առած Սարգիսի խօսքերէն, թշնամիին վրայ յարձակեցան յաղթեցին:

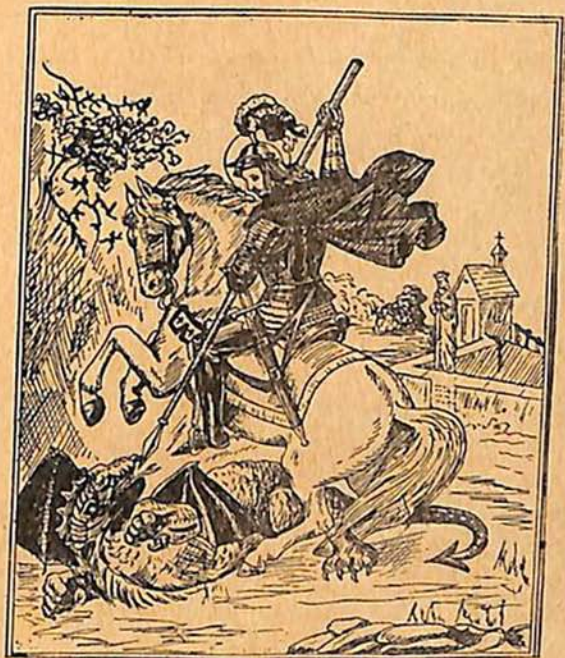
Տիգրան վերադառնալուն Շապուհ հրամայեց կռուքերուն զոհ մատուցանել: Իր զաւակը՝ Մարտիրոս, անոնց ոչնչութիւնը ցոյց տալու համար կռուքերէն մէկ քանին տապալեց: Մոգերը կատղած՝ ոտնակոխ ըրին զինքը:

Սարգիս իր զաւկին մահը տեսնելով գոհունակութիւն յայտնեց Աստուծոյ: Քանի մը օր վերջ զինքն ալ գլխատեցին: Իր գոնդի զինուորները մարմինը վերցնելով թաղեցին: Թագաւորը երբ լսեց զինուորներուն այս արարքը անոնք ալ գլխատել տուաւ 362 ին:

Այս տօնը կը կատարենք Առաջաւորաց պահքի Շք. օրը:

Ս. ԳԵՈՐԳ. — Կապաղովկիացի էր, իշխանական տունէ: Գէորգ տեսնելով որ քրիստոնեաները հալածելու համար պատրաստութիւններ կը տեսնեն, կայսերական խորհուրդին կը ներկայանայ և իր քրիստոնեայ ըլլալը կը յայտնէ: Ատենակալներէն մէկը բարկացած ուղեց զեղարդով սպանել զինքը, բայց զէնքը կապարի պէս ծռեցաւ: Ասոր վրայ սկսան զանազան տան-

ջանքներ տալ, բայց ամէն անգամին ալ հրաշքով ազատեցուս:



Ս. ԳԵՈՐԳ

Վերջապէս 303ին գլխատեցին: Այս տօնը կը տօնենք Վարդգայ խաչի Շր. օրը:

Ս. ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՈՒԼՆԵՑԻ.— Ուլնեցի Զէյթունի մօտ՝ Կոկիսոն քաղաքէն պատանի մըն էր: Իր ուսուցչին՝ Կոստանդին քահանային մահէն վերջ ինք սկսաւ հուլատացեալները առաջնորդել:

Յուլիանոս Կեսարիա եկած ըլլալով, Սոկրատ դատաւորը կը շրկէ որպէսզի այն տեղի քրիստոնեաներն ալ հալածէ:

Ստեփաննոս իր փոքրիկ հօտը առնելով՝ որոնք 33 հոգի էին, կը հեռանայ քաղաքէն: Ճամբան հայրը կը

մեռնի, ստիպուած ժամանակ մը լեռներու մէջ կը պահ-
ուին: Հովիւ մը կը մատնէ զիրենք: Զինուորներէ պա-
շարուելով Ֆռնուզի մօտ Կանչի բերդը կը տարուին: Ստեփաննոս համարձակօրէն դատաւորին կը ներկայա-
նայ և ամէնուն կողմէ ինք խօսք կ'առնէ: Դատաւորը
իր մայրը և եօթը կոյսերը բանտարկելէ վերջ զանա-
զան տանջանքներով կը նահատակէ զինքը: Յետոյ կոյսերը
ատեան կը կանչէ և կը ստիպէ որ հաւատքնին ուրա-
նան, և երբ կը մերժեն գլխատել կուտայ:

Ասոնց նահատակութիւնը տեղի կ'ունենայ 362 ին: Այդ օրէն իվեր ամբողջ գաւառը Ուլնիա կը կոչուի:

ՅԱԿՈՅ ՄԾԲՆԱՅ ՀԱՅՐԱՊԵՏ. — Ըստ ազգային ա-
ւանդութեան Ս. Յակոբ Անականի քրոջ որդին էր: Մծբին
մեծցած ըլլալուն Մծբնացի ալ կը կոչուէր:

Մանսճիհ Ռշտունի իրեն ութը սարկաւազները
գերի տարած էր. Ս. Յակոբ կը խնդրէ որ անոնք ի-
րեն յանձնուին բայց իր խնդրանքը կը մերժուի, ուս-
տի կ'անիծէ Ռշտունեաց երկիրը: Սովմ ու համաճարա-
կը տարիներով անպակաս կ'ըլլան անկէ: Այս նեղու-
թիւններէն կ'ազատին այն ատեն երբ՝ Մծբնացիի ճկոյ-
թը Ռշտունեաց երկիրը կը բերուի:

Մծբնացի կը փափաքի նսեւ Նոյի տապանը Արա-
րատի գագաթէն իջեցնել բայց չի յաջողիր:

Պաշտպան սուրբ մը կը նկատուի մինչեւ այսօր
համաճարակ հիւանդութիւններու դէմ:

Այս տօնը կը տօնենք Յիսնուկաց Դ. Կիրակիի Շք.
օրը:

Ժ.

Հայ եկեղեցւոյ Նշանաւոր Վարդապետներ

Ս. ՄԵՍՐՈՊ

Ս. Սահակ անբախան գործուկից մը ունէր յանձին
Ս. Մեսրոպի Ս. Մեսրոպ բնիկ Տարօնի Հացեկաց գիւ-



Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ

ղէն էր Մանկութեանը սորված էր Յունարէն, Ասորերէն եւ Պարսկերէն։ Աշակերտած էր նաեւ Մեծն Ներսէսի ժամանակ մը հայոց արքունիքին մէջ քարտուղարի պաշտօն ալ վարած է։ Բայց իր մէջ կրօնական կոչում զգալով կը թողու զինուորական պաշտօնը եւ կրօնական կարգ կ'ստանայ։ Ս. Մեսրոպ առաջին օրէն

իսկ աշակերտներ ժողովելով կ'սկսի ուսուցանել և քարոզել:

Ս. Մեսրոպ թէ՛ ընթերցող և թէ թարգմանիչ ըլլալով միանգամայն՝ մեծ դժուարութիւններու կը բաղժի, որովհետեւ օտար լեզուով կարգացուած Ս. Գիրքը անհասկնալի ըլլալով ժողովուրդին, ստիպուած էր նախ կարգաւ զայն և ապա թարգմանել, ինչ որ ձանձրոյթի և ուժացումի տեղի կուտոր:

Այս դժուարութիւնները հայ գրեր գտնելու հնարաւորութեան մասին խորհիլ տուին իրեն: Երկար մտածելէ վերջ այս ուղղութեամբ՝ վերջապէս Ս. Սահակին յայտնեց իր միտքը: Ս. Սահակ՝ Ս. Մեսրոպի այգալիսի դժուարին գործի մը լծուելու պատրաստակամութիւնը տեսնելով, ինքն ալ կ'ողբեւորի և խնդիրը Վառաձայաբուն թագաւորին կը պարզէ:

Վառաձայաբուն այս ձեռնարկին մեծութիւնն ու օգտակարութիւնը զգալով, իր կարգին ինքն ալ հարկ եղած նիւթական ու բարոյական աջակցութիւնը կը բերէ:

Ս. Մեսրոպ զանազան վայրեր՝ շատ մը գիտնականներու դիմելէ ետք յոգնաբեկ իր յոյսը Սատուծոյ վրայ կը դնէ: Օր մը երբ այս խորհուրդով առգորուած կ'աղօթէր տեսիլք մը ունեցաւ: «Աջ» մը իր փափաքած գրերը լուսեղէն տառերով իրեն կը յայտնէր քարէ տախտակի մը վրայ:

Ս. Մեսրոպ այս գրերով՝ իբր փորձ, «Առակաց» գիրքը կը թարգմանէ: Ասկէ վերջ՝ իր յոյսերուն պըսակումը տեսնելով, մեծ խնդութեամբ Հայաստան կը դառնայ:

Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոպ անմիջապէս աշակերտներ ժողովելով կ'սկսին մէկ կողմէ գրերը սորվեցնել անոնց, իսկ միւս կողմէ Ս. Գիրքը թարգմանել:

Այս առթիւ կը բացուին շատ մը դպրոցներ: Ասոնց մէջ առաջին տեղը կը գրուէր Վաղարշապատի

գարոցը ուր կրթուեցան մեր առաջին թարգմանիչները և որոնք անմիջական գործակիցները եղան սուրբերուն : Յետոյ՝ իրենց կարգին, իբր ուսուցիչներ զրկուեցան զանազան վայրեր հոն իրենց վարդապետներէն սորվածները աւանդելու համար : Յիշենք ասոնցմէ գլխաւորները : Յովսէփ Վայոց Զորէն, Ղեւոնդ Նրէց, Յղնիկ Կողբացի, Կորիւն եւն. : Ասոնցմէ զատ կազմուեցաւ նաեւ կրտսեր աշակերտներու խումբ մը որոնք են. Նղիշէ, Խորենացի, Փարպեցի և այլն : Որոնք իրենց ուսումը Անախոքի, Աղեքսանդրիոյ և Կ. Պոլսոյ մէջ կատարելագործելէ վերջ Հայաստան վերադարձան և իրենց ուսուցիչներուն գործը աւելի ընդարձակել ջանացին :

Աստուածաշունչի և եկեղեցական գրքերու թարգմանութենէն վերջ ժամասացութիւնը հայերէն լեզուով կատարուելի սկսաւ Այս եղաւ գլխաւոր պատճառը որպէսզի հայ ժողովուրդը չուտով ընտելանայ քրիստոնէութեան և հայ եկեղեցին ալ իր ազգային նկարագիրը ստանայ :

Ներկորդ պարագան՝ փոխանակ ասորի կամ յոյն կրօնականներ պաշտօնավարելու հայ եկեղեցիին մէջ՝ սուրբերուն շունչովը հասակ առած աշակերտներն են որ կրօնական կարգ կ'ստանային : Ասոնք սուրբերուն բարեփոխած ժամասացութիւնը և յօրինած շարականները կը գործածէին :

Ս. Սահակ և Ս. Մեսրոպ որոշեցին նաեւ թէ տարուան զանազան մոխներուն մէջ ի՞նչ տօներ և անոնց համար ինչ աղօթքներ ու շարականներ պիտի երգուին :

ՀԱՐՅՈՒՄՆԵՐ. — Ով է Ս. Մեսրոպ : Նախապէս ի՞նչ պաշտօններ վարած է : Ինչո՞ւ կրօնաւոր եղաւ : Քարոզելու ատեն ի՞նչ դժուարութիւններու հանդիպեցաւ : Այս դժուարութիւնը ի՞նչ բանի մասին մտածել տուին : Որո՞նք եղան իր գործակիցները : Գրե՞րը գտնելու համար ո՞ր երկիրները պտտեցաւ : Ի՞նչպէս գտաւ զիրը : Գրի գիւտէն վերջ Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ ի՞նչեր ըրին : Այս գիւտը ի՞նչ օգտակարութիւն ունեցաւ .



Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ

Խոսքով Անձեւացի եպիսկոպոսին որդին էր: Ծնած է 951ին: Աշակերտած է Նարեկայ վանքին վանահայր՝ Անանիա վարդապետին:

Ս. Գրիգոր իր սրբակրօն կեանքով մեծ համբաւ ստացած էր: Բայց այս համբաւը շատ շուտ իրեն դէմ կը հանէ տգէտներն ու ինքնահաւանները: Նարեկացի սովոյն անուշայայլ կը շարունակէ իր կեանքը, ինքզինքը տալով ներանձնական կեանքի:

Կը մեռնի 60 տարեկան հասակին մէջ և կը թաղուի իր ուսած և ապրած վանքին մէջ:

Վասպուրականի Սենեքերիմ թագաւորը երբ 1016

ին իր երկիրը Սեբաստիոյ հետ փոխանակելով հոն հաստատուելու կը մեկնէր, Նարեկոյ վանքին վանականներէն շատերը իրեն ընկերացան։ Չմոռցան իրենց հետ տանիլ նաեւ Ս. Գրիգորի նշխարները՝ զոր ամփոփեցին Ակնի մօտ իրենց կառուցած վանքին մէջ։

Նարեկացիի գլխաւոր երկասիրութիւններն են. Ապարանից Խաչին Պատմութիւնը, Ներքող մը Ս. Կոյսին նուիրուած, Ճառեր և ուրիշ երկերս Բայց այս ամէնուն մէջ ամենէն աւելի սիրուածն ու փնտռուածն է Նարեկ անունով ծանօթ աղօթագիրքը որ կը կոչուի նաեւ ողբերգութիւն։

Հայ եկեղեցին կրնայ պարծիլ յանձին Նարեկացիի քրիստոնէութեան հզօր երգիչ մը տուած ըլլալու փառքով։

Ս. ՆԵՐՍԷՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻ

Ծնած է 1154ին բարեպաշտ և ազնուական ծնողքէ մը. Հայրը՝ Օշին, Լամբրոն բերդին իշխանն էր. Իսկ մայրը՝ Շահանդուխտ, Ներսէս Շնորհալիի եղբօր աղջիկն էր։ Ասոնք ուխտ ըրած էին որ եթէ արու զաւակ մը ունենան Աստուծոյ պիտի նուիրեն։ Աստուած լսեց իրենց խնդրանքը և մանչ զաւակ մը պարգեւեց, որուն անունը Սմբատ դրին։

Սմբատ իր մոնիկութեանը ամէնուն ուշադրութիւնը գրաւած էր իր ուշխատութեամբն ու յառաջդիմութեամբը։ Ան ինքզինքը ուսման տուած էր։

Իրեն շատ մը մեծամեծ խոստումներ եղան բայց ան ամէնն ալ մերժեց և Սկեւռայ վանքը քաշուեցաւ։ Հոն աստուածային գիտութեան հետ քիչ ժամանակի մը մէջ յունարէն և լատիներէն լեզուներն ալ սորվեցաւ։



Ս. Ներսէս Լամբրոնացի

Հակառակ հօրը կտակին՝ որ զինքը Սկիւռայ վան-
քին վանահայր կը կարգէր, Ներսէս Շնորհալիի ստի-
պումին վրայ է որ իր տաճնը եօթը տարեկան հասակին
մէջ քահանայ կը ձեռնադրուի:

Լամբրոնացի քսանը երեք տարեկանին Տարսոն
քաղաքին վրայ եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի: Այսպէս
իր համբաւին հետ հետզհետէ իր դիրքն ալ կը բարձ-
րանայ: Բայց իր հակառակորդներն ալ կը շատնան ու-
րոնք իր եռանդին մէջ ազգային եկեղեցիին անկումը՝
և իրաւունքներուն բռնաբարումը կը տեսնէին: Բայց
Ներսէս ընտ՛ւ հվախցաւ, Լեւոն թաղաւորին ուղղուած
գեղեցիկ գրութիւնով մը ինքզինքը կ'արդարացնէ:

Լամբրոնացի քառասունը վեց տարեկանին վախ-
ճանեցաւ:

Ան իր տասնըվեց տարեկան հասակէն սկսեալ մինչեւ իր մահը շարունակ գրեց:

Իր երկասիրութիւններն են. Ասենաբանութիւն մը, Մեկնութիւն Պատարագի մը որուն մէջ գեղեցիկ կերպով կը մեկնէ պատարագին խորհուրդը: Զգած է նաեւ ճառեր և ուրիշ գրութիւններ:

Իր ժամանակակիցները այսպէս կը գրեն իր մասին. «Ան մինչեւ մոմերուն հատնիլը կը գրէր և յետոյ կեցած տեղը քիչ մը կը քնանար, և ապա ընդոստ արթննալով եկեղեցի կ'երթար»:

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻ
ՔԱՂՈՒԱԾ Ս. Ն. ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻՆ

Պատարագով մենք կը հաւատանք թէ բոլոր անոնք՝ որոնք Աստուծոյ կը հաւատան, այնպիսիներուն համար Քրիստոս միշտ բարեխօս է:

Եւ որովհետեւ քրիստոնեաներս կ'ընդունինք թէ մարդս իր տկար բնութեամբ միշտ մեղանշական է, անոր համար հացն ու գինին սեղանին վրայ կը դնենք՝ իբր միջնորդ, որպէսզի երբ զայն ուտենք կամ ըմպենք միշտ Տիրոջ մահը յիշենք որով զմեզ Հօր Աստուծոյ հետ հաշտեցուց:

Կը հաւատանք նաեւ թէ, Աստուած պիտի յիշէ իր Միածին Որդւոյն մահը և Սուրբ Հոգին պիտի շրջէ որպէսզի անոնք որ Ս. Հաղորդութեան կը մօտենան մաքրէ, ինչպէս աւետարանիչն ալ ըսած է. «Քրիստոսի արիւնը մեր բոլոր մեղքերէն պիտի մաքրէ զմեզ»:

Ինչո՞ւ կը զգեսաւորուի պատարագիչ քահանայ

Ինչպէս որ որեւէ իշխան մը չի կրնար թագաւորին ներկայանալ առանց պատշաճ զգեստի, այնպէս ալ քահանայն՝ իբր հոգեւոր իշխան մը, պէտք է որ Հօր

Աստուծոյ ներկայանայ ներկայանալի զգեստով մը: Սատարեբութեամբ որ քահանային զգեստին արտաքին չքեղ երեւոյթը պէտք է ներքին՝ մաքուր հոգիին պատկերը ըլլայ, եթէ ոչ պատարագը դատապարտութիւն մը կ'ըլլայ իրեն համար:

Ս. Խորհուրդը Սեղան գալի առաջ ինչո՞ւ պատահազիչ քանանան իր զգեստներէն մաս մը կը հանէ

Պատարագիչ քահանան՝ իր զգեստներով, նախ Քրիստոսը կը խորհրդանշէ: Բայց երբ Քրիստոսի արիւնն ու մարմինը Սեղան կը բերուի ինք անոր սպասաւորը կը դառնայ: Ատոր համար է որ նախ քան խորհուրդին գալը՝ կը մերկանայ իր զարդերէն:

Մինչեւ այդ խորհրդաւոր պահը քահանան իր աղօթքները Որդիին կ'ուղղէ. Ս. Խորհուրդին գալէն վերջ Հօր Աստուծոյ կ'ուղղէ զանոնք:

Հին Ուխտին մէջ ալ Աստուած կը հրամայէ Ահա՛րոնին խորանին առջեւ պնդնաւոր զգեստ հագուիլ, իսկ երբ սրբութիւն սրբօցը մտնէ՝ հանէ իր զգեստները և պարզ մաքուր կտաւէ զգեստ մը հագուիլ:

Ինչո՞ւ Սարկաւագը գորունս գորունս կ'երգէ

Մենք եկեղեցիին մէջ համակամ խորհուրդ մը կատարելու համար հաւաքուած ենք: Հետեւաբար տանոնք՝ որոնք մեր միութեան մաս չեն կազմեր, այնպիսիները պէտք չէ Ս. Խորհուրդին մասնակցին:

Դուռ բառը հոս փոխաբերաբար գործածուած է: Այստեղ սարկաւագը ըսել կ'ուզէ մեզ, զգոյշ եղէք ձեր մարմնի դռներէն, այսինքն աչքերէն, ականջներէն, բերանէն և չօշափելիքներէն. անոնք զգուշութեամբ և ամուր գոցեցէք որպէսզի չար խորհուրդներ ներս չմտնեն և ձեր միաքը չխանգարեն և դուք իմանալի խորհուրդէն չզրկուիք:

Ինչո՞ւ մի ոք յերախայից կ'երգէ Սարկաւազը

Առաքելական շրջանին երախաներ չկային քրիստոնէութեան մէջ, վերջէն է որ շատցան : Այսպիսինբրոն համար Բարսեղ և Գրիգոր տառուածաբան հայրապետները ինչպէս նաեւ Դիոնիսիոս հայրապետը սովորութիւն մը հաստատեցին ըստ որում՝ անոնք որոնք դեռ երախայ կամ թերահաւատ են, այնպիսիները սարկաւազը դուրսից ժողովէ նախ քան Ս. Խորհուրդին Սեղան գալը, որպէսզի հոն ամէնան իրենց անարժանութեանը համար :

Ինչո՞ւ ողջոյն կուտանք

Եկեղեցական արտաքին բոլոր ձեւակերպութիւնները ներքին՝ հոգեւոր իմաստ մը ունին : Ողջոյն տալով ցոյց կուտանք թէ մենք եւս վերնատան մէջ Ս. Հոգին ստացողներուն պէս մէկ սիրտ և մէկ հոգի ենք և միաբան և սիրով կը հետեւինք Ս. Խորհուրդին :

Ինչո՞ւ քահանան պատարագէն վերջ դարձեալ եմիփոքուն եւ այլ զարդեր կ'առնէ իր վրայ

Քահանան պատարագի միջոցին Փրկչին երկրի վրայ անցուցած կեանքը պատկերացուց իր պատարագովը, նախ իբր քահանայապետ և ապա սպասուոր Ս. Խորհուրդին : Պատարագէն վերջ ան դարձեալ իր ըզգեստները կը հագնի մեզ յիշեցնելու համար թէ Բըրխտոս երկրորդ անգամ աշխարհ պիտի գայ :

Քահանան ժողովուրդին խնդրանքները Աստուծոյ ներկայացնելէ վերջ Աստուծոյ քովէն կը մեկնի Անոր օրհնութիւնները ժողովուրդին տալու համար :

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՈՐՈՏՆԵՑԻ

ԺԴ. Դարուն մէջ, Երնջակ գաւառին Ապրակուն-
եաց վանքին մէջ Յովհաննէս Որոտնեցի անունով վար-
դապետ մը կ'ապրէր որ Կախիկ ալ կը կոչուէր: Որոտն
կը կոչուի որովհետեւ Որոտն գաւառի Վաղանգն գիւ-
ղէն էր:

Իւանէ կոչուած իշխանին որդին էր, բայց իշխա-
նութիւնը արհամարհելով Տաթեւի վանքը առանձնա-
ցաւ: Որովհետեւ Եսայի Նշեցիին համբաւաւոր աշա-
կերտներէն էր, շատերը իրեն աշակերտելու եկան:

Որոտնեցի խոհական վարդապետ մը եղած է: Աշ-
խատած է միաբանութիւններու անսանձ եռանդը չափա-
ւորել:

Այս ուսումնասէր և ջանասէր վարդապետին եր-
կասիրութիւններն են. Յովհաննու Աւետարանին և Պօ-
ղոս առաքեալի 14 թուղթերուն համառօտ մեկնու-
թիւնները և քանի մը քարոզներ:

Մեծօրոցին այսպէս կը գրէ իր մասին. «Շատ ի-
մաստուն վարդապետ մըն էր, Հին և Նոր Կտակարան-
ներուն քով ծանօթ: Ազգին լուսամիտ վարդապետներ
և քահանաներ տուաւ:

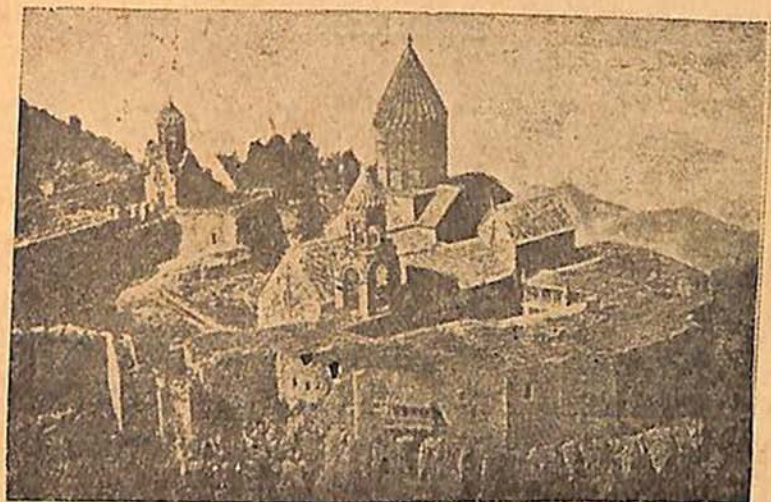
ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՒԱՑԻ

Որոտնեցիի մահէն վերջ իր տեղը կ'անցնի Գրի-
գոր Տաթեւացի: Ծնած է 1340ին Վայոց Ձորին մէջ:
Տաթեւացի կոչուած է իր ուսումը Տաթեւի վանքը ա-
ռած ըլլալուն համար:

Եղած է Ապրակունեաց վանքին վանահայր և մի-
եւնոյն առեն վարած է վարդապետ-ուսուցիչի պաշտօնը
Տաթեւի վանքին մէջ:

Ինքն եւս միտքանասէրներու հետ վէճի բռնուած է: Տաթեւացի ազգին ընծայած է երեք հարիւր աշակերտներ:

Ասկէ զատ գրական բեղուն կեանք մըն ալ ունե-



Տաթեւի վանքը

ցած է: Իր երկատիրութիւններն են. Հարցմանց Գիւղ, Ոսկեփորիկ աստուածաբանական գրուածք մը, Փոքր կոչուած հարցմանց գիրք մը, ինչպէս նաեւ Քարոզագիրք մը, Լուծմունք մը և ուրիշ գրութիւններ: Վախճանած է 1411/ին:

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍ

Քրիստոնեութեան Բարոյականը

Ա.

ՏԱՍԸ ՊԱՏՈՒԻՐԱՆՆԵՐ

Ա.— Ես եմ Տէր Աստուած քո, մի եղիցին քեզ այլ Աստուածք, բաց յինքն:

Այս պատուիրանով Աստուած կը հրամայէ որ մի միայն Զինքը իբր ճշմարիտ Աստուած ճանչնանք. կ'արգիլէ կուռքերուն կամ ուրիշ աստուածներուն յարգանք ընծայելը:

Բ.— Մի' արացես, դու քեզ կուռս ամենայն նրմանութեան, մի' երկրպագանիցես նոցա եւ մի' պաշտիցես զնոսա:

Այս պատուիրանով կը հրամայէ որ մենք որեւէ առարկայ կուռք չչինենք և անոր Աստուածային պատիւ չընծայենք, այսինքն զայն չպաշտենք և կամ անոր վրայ յոյս չդնենք:

Գ.— Մի' առնուցու զանուն Աստուծոյ քո ի վերայ սնոսեաց:

Իր անունը պարտաւ տեղը պէտք է բերաննիս առնենք և ոչ ալ սուրբ տեղերը: Մենք իբր ճշմարիտ մարդիկ մէկ խօսք պէտք է ունենանք, մեր «այո»ն «այո» և «ոչ»ը «ոչ» պէտք է ըլլայ: Իսկ եթէ պատահի որ երդում ընենք պէտք է զայն պահենք:

Դ.— Յիշեա՛ւ սրբել զօր ճաքաթու, զվեց օր զոր-

ծիցես եւ արասցես զամենայն գործս քո, իսկ զեօրհե-
րորդ օրն՝ շաբաթ նուիրե՛ս Տեառն քում:

Աստուած կը հրամայէ շաբթուան վեց օրերը գործել իսկ եօթներորդ օրը Աստուծոյ նուիրել, այսինքն Տիրոջ հաճելի գործեր գործել. օրինակ, եկեղեցի երթալ, Ս. Գիրք կարդալ, բարեգործութիւններ ընել, հիւանդներուն այցելել եւն. եւն. Բարեգործութիւն է նաեւ հրդեհէ և հեղեղէ մարդիկ աղաթելը և հիւանդներ հոգալը:

Ե.— Պատուեա՛ զհայր քո եւ զմայր, զի բարի լինիցի քեզ եւ երկայնակեաց լիցիս ի վերայ երկրի:

Պարտաւոր ենք մեր ծնողքը պատուել ոչ միայն իրենց ձերութեան և կամ դժբախտութեան օրերուն այլ և ամբողջ մեր և անոնց կեանքի տեւողութեան, նոյնիսկ յետ մահու: Որովհետեւ անոնց մեզ ըրած բարիքները ուրիշ ոչ մէկ կերպով կրնանք փոխարինել: Աստուած պիտի վարձատրէ զմեզ, երկրի վրայ երկար կեանք պարգեւելով:

Զ.— Մի՛ սպանցես:

Աստուած կը հրամայէ ոչ միայն մարդուն կեանքը չփճացնել և այլ անոր բարոյական կանքն ալ չանպատուել: Մարդը բարոյապէս և նիւթապէս սպաննելը ոճիր մըն է ոչ միայն մարդոց առջեւ այլ և անոր ըստեղծիչին՝ Աստուծոյն:

Է.— Մի՛ շնար:

Պէտք է սրտով մաքուր ըլլանք, չար մտածումներէ, անպարկեշտ խորհուրդներէ, գէշ ընկերակցութիւններէ և խօսակցութիւններէ հեռու ապրինք:

Ը.— Մի՛ գողանար:

Ինչ որ մերը չէ պէտք չէ որ առնենք: Գողութիւն է նաեւ ուրիշներուն իրաւունքը յափշտակելը, աշխա-

տաւորին վարձքը չվճարելը, մեր քով ի պահ դրուած աւանդներ չվերադարձնելը:

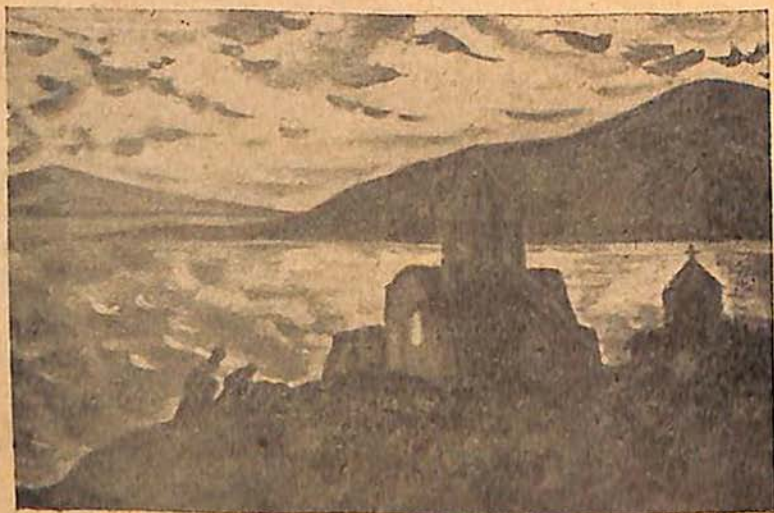
Գողութիւն է նաեւ ուրիշին բարի անուներ արատաւորելը և կամ իրեն վերագրելը:

Թ.— Մի՛ սուս վկայեր զընկերէ Բումմէ:

Սուտ վկայութիւն պէտք չէ ընենք դատարանին և կամ հասարակութեան առջեւ, այլ ճշմարտախօս ըլլալու ենք: Պէտք չէ զրպարտենք, բամբասենք, խեղութիւնք և ոչ ալ արժանաւորները անուանարկենք:

Ժ.— Մի՛ ցանկար տան ընկերի Բո, մի ամենայնի որ ինչ նորա իցէ:

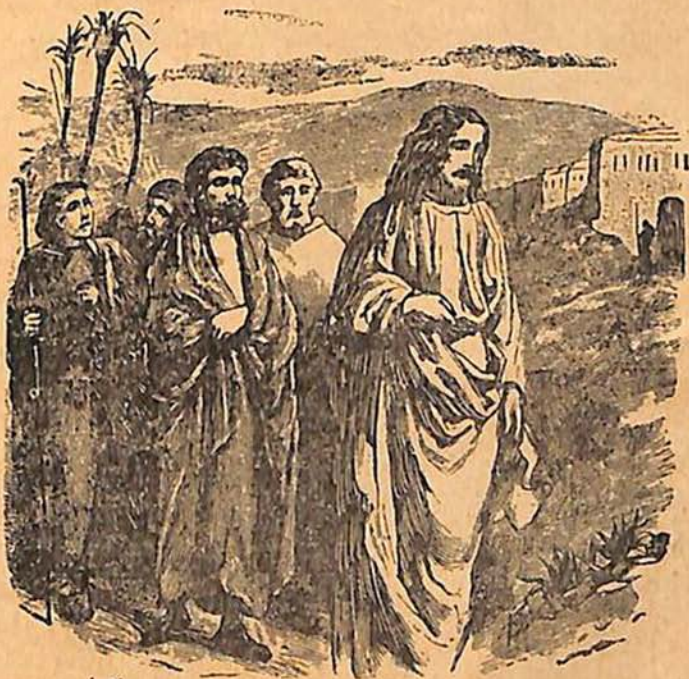
Պէտք չէ որ նախանձինք մեր ընկերոջ ունեցածին վրայ: Ոչ ալ անոր բախտաւորութեանը, յաջողութեանը և յառաջդիմութեանը վրայ: Պէտք է մտքուր սիրտ ունենանք և զո՞ն ըլլանք մեր ունեցածէն:



Բ.

ԼԵՐԱՆ ՔԱՐՈՋԸ

Յիսուսի կազմած աշակերտութիւնը ուսումի, դիրքի, հարստութեան տեսակէտով ոչ մէկ արժէք կը ներկայացնէր: Առհասարակ այնպէս կը կարծուէր թէ այս երեւոյթը Քրիստոսի ձեռնարկած գործին՝ ներկային և ապագային համար, փայլուն վիճակ մը պիտի չապահովէ: Բայց Քրիստոս ոչ միայն չի վհատիր այս



երեւոյթէն այլ՝ աշակերտութիւնն ալ կը օրտապնդէ ըսելով թէ ինք ներքին առաւելութեան արժէք կուտայ, որովհետեւ իր գործին յաջողութիւնը անկէ միայն կախում ունի:

Որպէսզի առաքեալներուն տարակոյսը փարատի՝

վայ կը կարդայ բոլոր անոնց որոնք զուրկ են ներքին առաւելութիւններէ, իսկ երանի այն բոլորին՝ որոնք անկէ ունին, զայն կը քարոզեն և անոնց համար նոյն իսկ իրենց կեանքը կը վտանգեն:

Վայի արժանացողները հետեւեալներն են. անոնք որոնք իրենց հարատուութեանը կը վստահին, անիրաւութեամբ յաջողած են, ցուերէ և վիշտերէ կը խուսափին և այն քրիստոնեաները որոնք իրենց հանգիստը կը փնտռեն:

Իսկ երանելիներն են. հովուվ աղքատները, այսինքն անոնք որոնք գիտակից են իրենց հոգւոյն աղքատութեանը, սգաւորները, հեղերը, ողորմածները, արդարութիւնը սիրողները և խաղաղութիւն ընողները:

Ասոնք ամէնքն ալ բարոյական՝ ներքին առաւելութիւններ են, ասոնցմով է որ աւետարանի քարոզութիւնը պիտի յաջողէր:

Բ. ՄԱՍ

Քրիստոս լերան քարոզի երկրորդ մասին մէջ հին և նոր օրէնքներու բաղդատութիւնը կ'ընէ: Բայց՝ որպէսզի շփոթութիւն առաջ չգայ, անմիջապէս կ'աւելցնէ թէ ինք հին օրէնքին դէմ չէ, այլ հետամուտ է զայն լրացնելու: Որպէսզի սխալ չհասկցուի կ'աւելցնէ. «Դիւրին է երկինքն ու երկիրը ջնջել քան թէ Մովսէսի և միւս մարգարէներու հաստատած օրէնքներէն կէտ մը իսկ ջնջելը»:

Մի՛ սպաննեք:

Հին օրէնքի վարդապետները սպանութիւն մի՛ ըներ ըսելով մարդ չսպանելը կը հոսկնային: Իսկ նոր օրէնքը ոչ միայն սպանութիւնը կ'արգիլէ այլ և կ'ըսէ. Ընկերդ անարդար տեղն ալ մի՛ անարգեալ եթէ աղօթքի պահուն յիշես թէ ընկերդ վշտացուցեր ես,

ձգէ աղօթքդ և գնա՝ անոր սիրտը առ, թէ ոչ դժոխքի
կը դատապարտուիս:

Սուս երդում մի՛ բնեւ.— Հին օրէնքի վարդապետները կը կարծէին որ եթէ Աստուծոյ, երկնքի և
Երուսաղէմի վրայ երդում չընեն, երդումնին ներուած
կ'ըլլայ: Բայց Քրիստոս կ'ըսէ. Ճշմարիտ մարդուն ա-
յոն՝ այո, և ոչը՝ ոչ պէտք է ըլլայ:

Ակն ընդ ական.— Երբ մէկը աչքդ հանէ դուն ալ
իրենը հանէ: Այսպէս կը մեկնէին դպիրները: Իսկ
Քրիստոս կ'ըսէ. «Մի՛ կալ հակառակ չարին». որովհե-
տեւ եթէ դուն ալ նոյնը ընես պարզապէս չարիքը քա-
ջալերած պիտի ըլլաս:

Ընկերդ սիրէ.— Հիները բարեկամները սիրել իսկ
թշնամին տաել կը սորվեցնէին: Նոր օրէնքը կ'ըսէ.
Թշնամիդ ալ սիրէ որովհետեւ երկնաւոր Հայրդ խը-
րութիւն չի դնել իր արարածներուն միջեւ: Բարիք-
ները հաւասարապէս ամէնուն կը բաշխէ:

Գ. ՄԱՍ

ՈՂՈՐՄՈՒԹԻՒՆ

Քրիստոս կ'ըսէ. Ողորմութիւն տուած տաննիդ
ցուցամուրութենէ խուսափեցէք, հակառակ պարագային
ձեր վարձքը միայն մարդոց գովասանքը կ'ըլլայ: Ո-
ղորմութիւն ըսելով պէտք է բոլոր բարեգործու-
թիւններն ալ հասկնալ, օրինակ ագէտին՝ ուսում, ա-
նօթիին՝ հաց, բանտարկեալին՝ այցելութիւն, պան-
դուխտին օթեւան տալը եւն. եւն.:

Ողորմութիւն տուած ատեննիս որչափ որ ալ խու-
սափինք ցուցամուրութենէ բայց և այնպէս չենք կրնար
ստիպել ստացողը որպէսզի չարտայայտուի: Ասոր հա-
մար է որ եկեղեցիներու մէջ արածուած է բարերար-
ներու անունները հանդիսաւորապէս յիշատակել:

Ողորմութիւնը մարդուս ունեցածին հետ յարաբե-
րական է, շատ ունեցողը՝ շատ, քիչ ունեցողը՝ քիչ
կուտայ:

Աղօթք.— Աղօթելու համար եւս հիներու ցուցա-
մոլութենէն պէտք է խուսափիլ: Աղօթքին նպատակը
պէտք է ըլլայ խնդրուածքը Աստուծոյ լսելի ընելի Ա-
սոր համար աղօթքի արտաքին ձեւը կարեւորութիւն
չունի այլ՝ Աստուծոյ հետ ներքին միաւորութիւնը:

Աղօթքին մէջ պէտք չէ շատախօս լըլլալ,
պէտք է մեր խնդրանքին մէջ սիրտ, հոգի և միտք
դնենք:

Քրիստոս աղօթքի բանաձեւը ինք տուած է որ է
տէրուական աղօթքը՝ Հայր մերը, որ ամէն քրիստոնե-
այ պարտաւոր է գիտնալ:

Քրիստոս օրպէսզի աղօթքին ուժը ցուցնէ հետեւե-
տալ առակը կը պատմէ. «Կէս գիշերին մէկուն քով
հիւր մը կուգայ: Տան տէրը հիւրը պատուելու
համար կը փափաքի ընթրիք տալ բայց հացը կը
պակսի: Կը ստիպուի դրացին օրթնցնել և անկէ փոխ
հաց ուղել: Բայց դրացին զանազան պատճառաւորութե-
թիւններով կը դժկամակի պառկած տեղէն ելլելի Բայց
տան տէրը շարունակ դուռը կը բաղխէ և իր խնդ-
րանքը կը կրկնէ: Վերջապէս՝ ճարահատ, դրացին
պառկած տեղէն ելլելով խնդրած հացը կուտայ:

Այս առակէն վերջ Քրիստոս կ'աւելցնէ. եթէ
մարդիկ մեր աղաչանքներուն ոռջեւ տեղի կուտան,
ապա ուրեմն նոյնքան անկեղծութեամբ և սրտով եթէ
մեր երկնաւոր Հօրը դիմելու ըլլանք, ա'լ աւելին՝ շատ
գիշերութեամբ պիտի ստանանք:

Դ. ՄԱՍ

Այս մասին մէջ Յիսուս մեր ուրիշին հետ ունեցած
յարաբերութիւնը կը ճշդէ. Մարդիկ կան, կ'ըսէ, ո-

ըն աչքին շիւղը կը տեսնեն բայց իրենց
բոսնը կ'անգիտանան: Այնպիսիներուն իրաւ
ինէն առաջ իրենց թերութիւնները տես-
լի: Որովհետեւ կ'ըսէ. «Ինչ որ ընէք ուրիշին նոյնը
էլ զանէք, ինչ չափով որ չափէք նոյն չափով կը չափ-
ուիք»:

Բայց Քրիստոս ասով մեր ընկերոջ գէշ կամ լաւ
կողմերը տեսնել չ'արգիլեր, ընդհակառակը, զանոնք
ուղղութեան բերելու համար մեր կարելին ընել կը
յանձնարարէ: Պայմանով մը սակայն՝ պէտք է որ մեր
թելադրութիւններն ու դիտողութիւնները արժանա-
ւորներուն միայն ընենք, եթէ ոչ պիտի նմանինք այն
մարդուն, որ ըսէ. «Ասորիաները խոզերուն առջեւ կը
նետէ»:

Որպէսզի մարդը ճանչնանք ծառը օրինակ կը բե-
րէ: Այն ծառը որ բարի պտուղ կուտայ՝ բարի է՝ կ'ըսենք:
Մարդս ալ իր գործերովն է որ կը ճանչցուի:
Այն որ լաւ և բարի գործեր կ'ընէ՝ բարի է կ'ըսենք,
իսկ այն որ չար գործեր կ'ընէ՝ չար է կ'ըսենք:

Յիսուս լերան քարոջը հետեւեալ խրատականով
կը վերջացնէ. Ով որ իր խօսքերը կը լսէ և կը գոր-
ծադրէ կը նմանի այն իմաստուն մարդուն որ իր տան
հիմը ամուր գետնի վրայ կը դնէ որ ո՛չ հեղեղէն և
ոչ ալ փոթորիկէն կ'ազդուի: Իսկ լսող բայց չգոր-
ծադրողը կը նմանցնէ այն յիմար մարդուն որ իր տան
հիմը աւազի վրայ կը դնէ որ փոթորիկէն և հեղեղէն
չուտ մը կը կործանի:

ՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒ ԱՆՈՒՆՆԵՐ — արե-
 Փռաթէ — Ֆրանսայի մէջ քաղաք մը, 212
 Փռիւգիա — Փոքր Ասիոյ մէջ Բիւթանիոյ հոգի
 Գոթացիներ — Ե. դարուն Եւրոպայ արշաւող ցեղերը
 թեատրոնիկէ — Սեւանիկ
 Դաղմատիա — Այժմու Ադրիականի արեւելեան եզերքի
 Սարխտոն — Դաղմատիոյ մէջ քաղաք մը
 Նումիդիա — Թունուզ
 Տակաստ — Նումիդիոյ մէջ քաղաք մը
 Կարթագինէ — Թունուզ
 Հեապոն — Ալճերիոյ մէջ քաղաք մը որ ապա Պօնա
 կոչուեցաւ

ԿԱՐԵՒՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Կղէսպայի	Կարգալ	Կղէսպայի	էջ	8	և	10
քոսացած	»	գոսացած	32			
»	»	սղարձուց	32			
Եմիփորան	»	Եմիփորոն	71,	73,		74
Նափորա	»	Նափորո	73,			

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

Ա. Գրիսոնեական եկեղեցին Բ. դարուն մեջ	52
Բ. Վերջին հալածանքը	7
Գ. Եկեղեցին ներքին կեանքը Ա. երեք դարերուն	11
Դ. Գրիսոնեաներու վարքը	15
Ե. Տիեզերական երեք ժողովներ	18
Զ. Վանական կեանքի սկզբնաւորութիւնը	22
նգնաւաններ	26
Է. Ընդհ. եկեղեցւոյ Յունաստոս նշանաւոր վարդապետներ. — Ս. Աթանաս	30
Ս. Գրիգոր Նազիանզացի	33
Ս. Յովհաննէս Ոսկեբերան	35
Ս. Բարսեղ — Ս. Եփրեմ — Ս. Եւսեբիոս	38
Ը. Ընդհ. եկեղեցւոյ Լատինաստոս նշանաւոր վարդապետներ. — Ս. Հիլարիոն	40
Ս. Ամբրոսիոս	41
Ս. Հերոնիմոս	44
Օգոստինոս	45

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Ա. Նուիրապետութիւնը	49
Բ. Ներառականութեան ոգին	57
Գ. Կառնայները, անոնց մասակարարութիւնը եւ աշխարհականներու գործակցութիւնը	59
Դ. Շէնքը	62
Ե. Աստուածապատկերական զգեստներ	69
Զ. անօրներ եւ սպասներ	76
Է. Եկեղեցին մեջ գործածուած զգեստներ	82
Ը. Սօքը խորհուրդներ	87

Թ. Հայ եկեղեցւոյ Տօները

Ժ. Հայ եկեղեցւոյ նշանաւոր վարդապետներ

Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ

Ս. Գրիգոր Նարեկացի

Ս. Ներսէս Լամբրոնացի

Մեկնութիւն Ս. Պատարագի

Ս. Յովհաննէս Որոտնեցի

Ս. Գրիգոր Տաթևացի

120

120

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍ

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԸ

Ա. Տասը պատուիրաններ

122

Բ. Լեռան քարոզը

125

A^{II} 35299

Ե. ՍԱՀԱԳ - ՄԵՍՐՈՊ

SAHAG MESROB PR

25 Sh. Tewfik, Cairo.

գաւ Հիմնարար գիտ. գրադ.



220035299

ЦЕНА

A ^{II} 35299